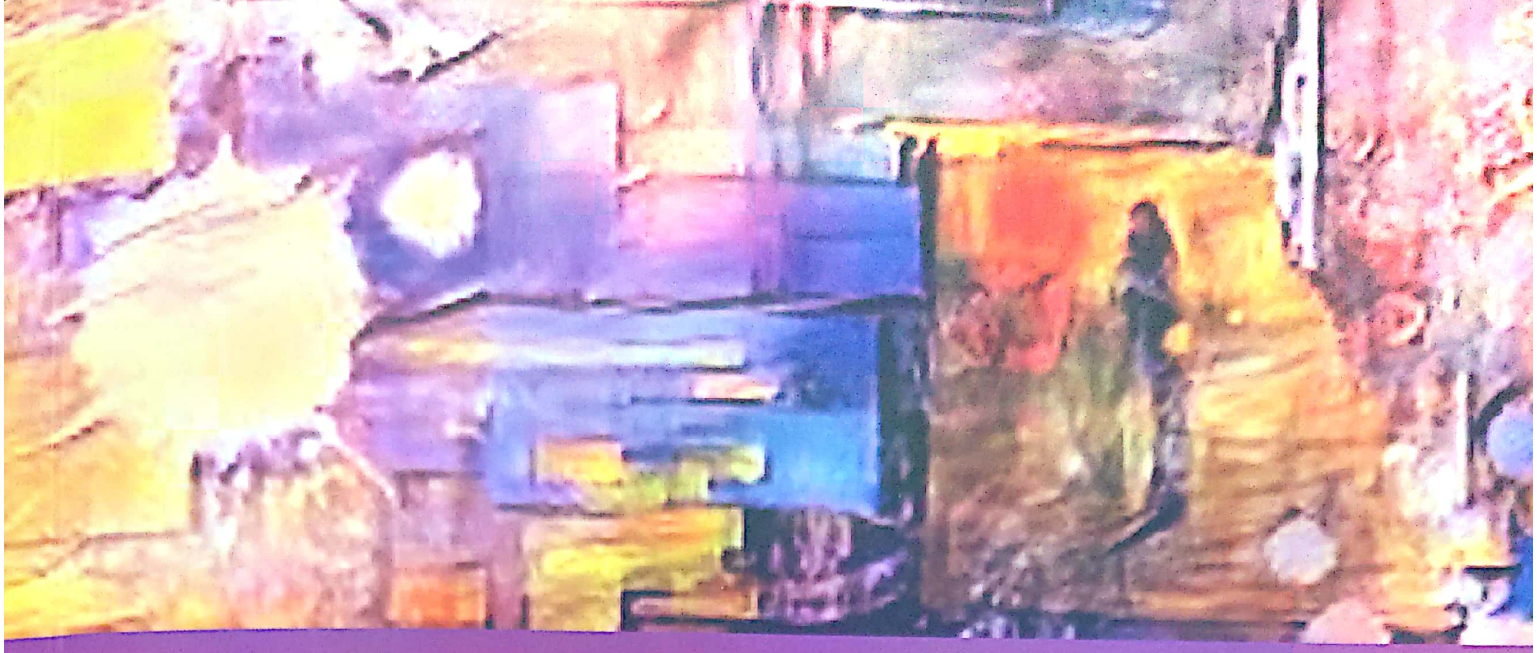

Sociolingvistică contemporană

Studii

ȘTIINȚELE LIMBAJULUI

ACADEMICA

Cristina Ungureanu

INSTITUTUL EUROPEAN

Scanned with OKEN Scanner

Cristina UNGUREANU este conf. univ. dr. la Universitatea din Pitești și membru asociat al Centre *d'Etudes des Relations et Contacts Linguistiques et Littéraires*, Université de Picardie Jules Verne. A susținut teza de doctorat în 2006 în domeniul Științelor Limbajului la Universitatea Jules Verne, Amiens, Franța iar în 2013 a efectuat un stagiu postdoctoral în domeniul terminologiei sociolingvistice la Universitatea din Neuchâtel, Elveția. Predă cursurile de sociolingvistică, teoria și practica traducerii, media și comunicare în cadrul Universității din Pitești. Preocupările sale acoperă: studii despre traducere, practici lingvistice, contact lingvistic, reprezentări și stereotipuri, dar și studii despre valorizarea limbii române și a limbilor minoritare. A scris numeroase cărți și articole, publicate atât în țară cât și în străinătate și a participat la numeroase conferințe peste hotare (Irlanda, Franța, Anglia, Elveția, Malaezia, Japonia, Tunisia, Maroc, Finlanda și Canada).

Critina Ungureanu, *Sociolingvistică contemporană. Studii*

© 2020 Institutul European Iași, pentru prezenta ediție

INSTITUTUL EUROPEAN
Iași, str. Grigore Ghica Vodă nr. 13, O. P. 1, C.P. 161
euroedit@hotmail.com.; www.euroinst.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

UNGUREANU, CRISTINA
Sociolingvistică contemporană: studii / Cristina Ungureanu. - Iași: Institutul European, 2020
Conține bibliografie
ISBN 978-606-24-0279-2

81

Reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți, fără acordul Editurii, constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu Legea nr. 8/1996.

Printed in ROMANIA

Scanned with OKEN Scanner

Pentru Ana-Sofia şi Erica-Elena
cu infinită iubire şi mulţumire pentru
răbdare, răbdare, răbdare ...!

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

Prefață / 9
Capitolul 1. Elemente de sociolingvistică / 11
Definirea domeniului / 11
Obiect, teren şi metode / 19
Concepte importante / 24

Capitolul 2. Sociolingvistica urbană / 37
Ce este sociolingvistica urbană? / 37
Sociolingvistica urbană, un laborator? / 42
Peisajul sociolingvistic românesc: utilizări grafice în spațiul public / 47

Capitolul 3. Limbajul în interacțiune / 63
Despre interacțiune și schimburi verbale / 63
Vorbire *vs* tăcere. Simbolism și putere / 69
Interacțiune și comunicare non-verbală / 84

Capitolul 4. Politici lingvistice și minorități. Cazul românesc / 91
Limbă și minoritate / 91
Rezistența lingvistică și culturală a minorităților în România / 98
Elemente sociolingvistice ale comunității rome din România / 107

Capitolul 5. Stereotipuri și reprezentări / 119
Reprezentări / 119
Stereotipuri / 129
Atitudini / 138

Capitolul 6. Solidaritate şi politețe / 145
Politețea lingvistică / 145
Formule de adresare în diferite culturi / 151
Modul de adresare în familie. Studiu de caz / 155

Bibliografie / 169

Scanned with OKEN Scanner

Prefață

Pentru mine, limba e distanța dintre inimă
și umbra ei, care se numește suflet.
Fănuș Neagu

După cum se știe, limba și limbajul ne ajută să definim limitele realității noastre, ambele sunt memorie, dar și metaforă. Limba este viață, e o hartă, dar și un instrument al culturii. Ea ne învață de unde vin oamenii și încotro se îndreaptă ei, limba este putere, un instrument de dominare și eliberare. Unul din cei mai cunoscuți filozofi români, Emil Cioran, afirma, îndreptățit și de biografia sa, că de fapt, ca individ „nu locuiești într-o țară, locuiești într-o limbă".

În directă legătură cu interesul major al sociolingvisticii, acela de a studia covariația sistematică a sistemelor lingvistice, culturale și sociale, obiectivul general al cărții de față, constă în evidențierea unor tendințe contemporane și a unor elemente esențiale din domeniul sociolingvisticii, dar și a unor cercetări de teren în spațiul românesc.

Cu toate că studiile adunate aici nu epuizează, nici pe departe, tendințele actuale în sociolingvistică, ni s-a părut interesant în demersul gândit de noi a reliefa elementele care pot alimenta reflecția și acțiunile ulterioare de cercetare sociolingvistică.

Cum sociolingvistica actuală se ocupă în mare măsură de studiul fenomenelor actuale ale comunicării, fenomene generate de mobilitatea locutorilor, de schimbarea continuă a registrelor limbii, am ales să prezentăm considerente, teorii, analize și anchete de teren ce țin de sociolingvistica urbană, de limbajul în interacțiune, de stereotipuri și reprezentări, de comunicare verbală și non-verbală, de formule de adresare și politețe lingvistică, dar și de planificare și politici lingvistice, mai ales în cazul minorităților.

Paginile care urmează încep cu geneza sociolingvisticii și construcția obiectului său fundamental: viața limbajului și a limbilor în cadrul societăților umane și a unui set de direcții de tratare a acestui obiect. Perspectiva istorică, teoretică și metodologică, care constituie subiectul esențial al primului capitol, se regăsește și în celelalte capitole, fiecare dintre ele prezentând analize concrete.

Scanned with OKEN Scanner

„Limba este un oraş la construirea căruia fiecare om a adus câte o cărămidă" afirma cu un secol şi jumătate în urmă eseistul american Ralph Waldo Emerson. Începând cu anii '90, o parte din sociolingvistica franceză şi francofonă s-a concentrat mai mult pe fenomenele lingvistice observate în zonele urbane, interes justificat prin motivaţiile teoretice, dar şi sociale. Această parte am dorit şi noi să o aducem cititorului nostru în prim plan, fie prin reprezentările lingvistice fie prin fenomenele langajiere din mediul urban.

Sociolingvistica urbană contribuie la înţelegerea organizării sociale a oraşului şi în *extenso*, la rolul oraşului în procesele de structurare socială. Urbanizarea rămâne un fenomen important atât din punct de vedere istoric, cât şi contemporan, studiat deopotrivă de geografi, demografi, sociolingvişti şi sociologi. Sociolingvistica îndreptată către social contribuie mai mult la înţelegerea din partea noastră a unui spaţiu a cărui funcţionare reprezintă un element-cheie al condiţiilor actuale de viaţă.

„Limbajul este îmbrăcămintea gândului" scria la mijlocul secolului al XVIII-lea, unul din precursorii lingvisticii, lexicograful englez Samuel Johnson. Însă, un secol mai târziu, un experimentat politician american, democratul Sam Rayburn, remarca pe bună dreptate că „nici un om nu îşi controlează mai bine limbajul decât cel care tace." Astăzi, în acest secol zgomotos în care vorbirea este la putere, în care totul se declară, se exprimă, se negociază, se impune etc., vine totuşi, cu paşi mărunţi, în contrast, tăcerea, un element rar abordat în comunicarea socială. Omniprezentă şi universală, tăcerea înglobează o mulţime de faţete, care o disting, în forţă, de vorbire, de limbaj. Polimorfă şi variată, tăcerea se ridică deasupra cuvintelor şi, deşi semnalizează o absenţă, o privare importantă, nu este nicidecum un vid, ci dimpotrivă un buchet de semnificaţii pe care le atinge prin locutori, discursuri şi circumstanţe.Tăcerea, ca într-o partitură muzicală, joacă un rol considerabil: este respiraţia limbii, între fiecare propoziţie, dă ritm, pune punct şi face astfel discursul audibil şi uşor de înţeles. Rolul tăcerii este fundamental, pentru că, pentru a învăţa să vorbeşti, trebuie să înveţi mai întâi să taci, să asculţi şi să aştepţi să-ţi vină rândul la momentul potrivit. Tăcerea rămâne un instrument aparte, dar pentru a-l înţelege corect şi pentru a-l putea utiliza trebuie să studiem şi cultura locală. Iată câteva dintre ideile susţinute şi argumentate în acest volum. Plină de şarm sau nu, tăcerea ne poate învinge.

Lăsăm cititorul, specialist sau nu, să parcurgă în tăcere paginile ce urmează şi sperăm că acest domeniu inedit al sociolingvisticii să prindă mai multe aripi şi pe meleagurile noastre româneşti.

Cristina Ungureanu

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul 1

Elemente de sociolingvistică

Definirea domeniului

Dezvoltarea *Sociolingvisticii* a fost remarcată calitativ şi cantitativ în cadrul ştiinţei lingvistice încă de la începutul anilor '50, cu o creştere constantă atât în evoluţiile teoretice şi metodologice, cât şi în direcţiile interdisciplinare din spectrul limbii şi societăţii.

Înainte ca termenul *sociolingvistică* sau sociologia limbajului să existe, în mod evident, existau cercetători care se ocupau de sociolingvistică fără ca această disciplină să fi fost atunci definită. Aceştia realizau studii dialectale care luau în considerare diversitatea geografică, studii asupra contactelor lingvistice (Schuchardt, 1842-1927, Weinreich), lingvisticii istorice (Meillet, Marcel Cohen etc.) sau antropologiei lingvistice (Boas, Sapir etc.) şi multe altele dincolo de raportul limbă / gândire şi relaţia stil / clasă socială.

În general, este recunoscut faptul că termenul *sociolingvistică* a fost creat de Currie (1952) într-un articol în care explora relaţia dintre vorbire şi statutul social, ceea ce este, desigur, încă unul dintre obiectivele principale ale domeniului. Lucrarea autoarei nu oferea date noi, ci era o discuţie asupra faptului că unele tendinţe prezente în lingvistică, în special în dialectologie, ar putea fi dezvoltate într-un nou domeniu de cercetare. Currie a remarcat corect o tendinţă în dialectologia americană, care, spre deosebire de Europa, nu se rezuma doar la zonele rurale, mediul urban ilustrând cel mai bine importanţa factorilor sociali.

Sociolingvistica, ca disciplină consacrată, s-a dezvoltat în anii 1960 în SUA, în jurul unui grup de cercetători, care ulterior au devenit celebri prin dezvoltarea unor subdomenii specifice (Dell Hymes – contactul între limbi şi creolistica, Fishman – limbi minoritare şi raportul dintre limbă şi identitate, Gumperz – sociolingvistica interacţională şi etno-metodologie, Labov –scoiolingvistica variaţionistă urbană, Ferguson – problema diglosiei şi a limbilor koine urbane etc.). Abordarea lor este adesea rezumată în celebra propoziţie „A studia cine ce vorbeşte, unde şi cui" (Fishman, 1965).

În această perioadă, relaţiile sociale dintre indivizi devin centrale, mai degrabă decât periferice, sociolingvistica fiind un domeniu important şi activ, în

Scanned with OKEN Scanner

special datorită domeniului lingvisticii de contact, care a accentuat relativitatea frontierelor și a categoriilor. Limbile care au fost percepute ca sisteme autonome vor fi percepute tot mai mult ca sisteme poroase, fluide, variabile etc.

Ca ramură relativ nouă a lingvisticii, sociolingvistica consideră că producțiile lingvistice ale vorbitorilor sunt condiționate de parametri sociali precișii. Dacă unii lingviști precum Ralph Fasold (1987, 1990) disting „sociologia limbajului" (care caută o cunoaștere mai profundă a societății prin intermediul limbajului său) de „sociolingvistică" (care încearcă să stabilească o relație între apartenența socială a unui individ și utilizările limbajului său), alții însă le confundă. Ambele formează aceeași știință cu aceeași problematică. De pildă, Bayon (1996) observă că, în Franța, Marcellesi și Gardin (1974) reunesc „etnolingvistica", „sociolingvistica" și „sociologia limbajului" în cadrul a ceea ce ei definesc drept „lingvistică socio-diferențială".

În sociolingvistică se consideră că subiectul studiului său nu poate fi „limba" (în sensul saussurian), abordată ca sisteme de semne și nici „competența" (în sensul Chomskyan), descrisă ca un sistem de reguli. Bayon (1996:35) subliniază că, încă din 1972, D. Hymes a dezvoltat conceptul de „abilități de comunicare" accentuând că nu este suficient să cunoaștem limba. Stăpânirea acesteia în contextul său social este primordială.

Ca multe alte discipline și aceasta se fragmentează de-a lungul anilor în subdomenii sau tendințe printre care enumerăm:

a) toate lucrările referitoare la sociologia limbajului în care accentul este pus pe grupuri sociale, politici lingvistice etc. și unde descrierea faptelor lingvistice este relativ marginală;

b) lingvistica variațională, tendința Labov, care se concentrează în principal pe studiul variantelor sociale, corelațiilor statistice, lucrările școlii anglo-saxone, care au abordat intens contactul dialectal în zonele urbane și fenomenele acomodării dialectale (Trudgill, Milroy, Kersvill etc.);

c) întregul domeniu al pragmaticii, sociolingvisticii interacționale, actelor de vorbire etc. care arată cum se poziționează vorbitorii pe diferite registre / varietăți de limbă;

d) mai recent și mai ales în Franța, se edifică o sociolingvistică urbană (Bulot, Calvet) care nu se oprește asupra orașului ca un cadru, ci asupra interacțiunii dintre oraș și practicile limbii, asupra urbanității faptelor lingvistice;

e) întregul domeniu al contactului între limbi și al creolisticii, care reunește abordări diferite.

În cele ce urmează încercăm un răspuns propriu la câteva întrebări esențiale: Ce este sociolingvistica? Ce este sociolingvistul? Sunt mai multe tipuri de sociolingvistică? Cum funcționează micro și macrosociolingvistica?

Ce este SOCIOLINGVISTICA?

Sociolingvistica se ocupă cu studiul limbajului și al limbilor, care ia în considerare permanent, concret și de principiu realitățile lor complexe, inseparabil

Scanned with OKEN Scanner

cognitive şi antropologice, sociale, politice şi istorice etc. (a se vedea *Statutul Reţelei Francofone de Sociolingvistică*)[1].

Definiţia cea mai simplă agreată de sociolingvişti de-a lungul timpului a fost aceea că sociolingvistica este ştiinţa care se ocupă cu *studiul raporturilor dintre limbaj şi societate sau cu studiul funcţionării sociale a limbajului*. Ceea ce trebuie însă subliniat este că în studiul acestei discipline sunt implicate şi alte ştiinţe: etnografia, antropologia, psihologia socială etc. Nu întâmplător în literatura de specialitate sunt întâlnite denumiri ca: etnolingvistica, lingvistica antropologică, psiho-sociolingvistica.

Lingviştii, însă, sunt preocupaţi mai degrabă de „problemele diversităţii (sau omogenităţii) lingvistice produse de structura socială şi de modul în care limbajul reflectă şi influenţează structura socială, depărtându-se astfel de imaginea structurii uniforme, monolitice, a limbilor, acreditată de lingvistica formalizată" (Ionescu-Ruxăndoiu / Chiţoran, 1975).

Una din modalităţile de a face distincţia dintre lingvistică şi sociolingvistică este de a opune două formulări: lingvistul care observă şi descrie limba, îşi pune în mod esenţial întrebarea cum funcţionează aceasta, în timp ce sociolingvistul, punându-şi această întrebare (să fii sociolingvist implică competenţe legate de uneltele descriptive ale formelor) trebuie să completeze şirul de întrebări (de ce ea funcţionează aşa, etc.) (Bulot / Blanchet, 2011).

Ce este SOCIOLINGVISTUL?

Specialist care studiază relaţia dintre limbă şi societate. Acesta lucrează cu producţiile langajiere ca structuri lingvistice reflectând procesele sociale şi, în toate cazurile, se interesează de articulaţia celor două structuri: lingvistică şi socială şi de efectele uneia asupra alteia (Messaoudi 2003:21). Sociolingviştii caută să explice de ce vorbim diferit în diferite contexte sociale şi efectul factorilor sociali (cum ar fi distanţa socială, statutul social, vârsta, genul, clasa) asupra varietăţilor limbii (dialecte, registre, genuri etc.); ei sunt preocupaţi de identificarea funcţiilor sociale ale limbii şi modul în care sunt folosite pentru a transmite o semnificaţie socială. Examinarea modului în care locutorii folosesc limba în diferite contexte sociale oferă foarte multe informaţii despre felul în care limba funcţionează, dar şi despre relaţiile sociale într-o comunitate (Holmes, 1992:1).

Ce tipuri de SOCIOLINGVISTICĂ există?

a. Sociolingvistica critică

Definită de Heller în 2002, are ca punct de plecare sociolingvistica interacţională, însă obiectivul său este de a corela descrierea şi analiza practicilor lingvistice specifice unor momente istorice şi sociale bine situate, cu descrierea,

[1] http://rfs.socioling.org/rfs/

Scanned with OKEN Scanner

interpretarea și explicarea dinamicilor sociale la o scară mai largă atât în spațiul social cât și în spațiul temporal (Heller, 2002:9). Ea nu plasează, așadar, în centrul preocupărilor sale limba și societatea ca sistem sau structură, ci limba ca parte inerentă a practicilor sociale. Ea explorează practicile sociale pentru a putea afla ceea ce acestea ne spun despre modalitățile în care locutorii își construiesc sensul în contextul construcției raporturilor de putere (Boutet / Heller, 2007:316).

b. Sociolingvistica interacțională

Este un tip de analiză calitativă care se situează la intersecția dintre lingvistică, antropologie și sociologie (Tannen 2004:76). Își are originea în abordările teoretice și metodologice dezvoltate de John Gumperz (1982) și se ocupă de integrarea dimensiunii pragmatice și interacționale în analiza faptelor de variație socială. Sociolingvistica interacțională studiază procesele prin care enunțurile se văd ancorate în contexte, care, la rândul lor, fac posibilă interpretarea acestor enunțuri. Se vrea o teorie a contextualizării enunțurilor: interacțiunile tradiționale față-în-față, dar se pot folosi și metode similare și principii în studiul altor forme de comunicare, inclusiv comunicarea scrisă (scrierea de scrisori) și comunicarea electronică (Swann et al., 2004: 148). Se afirmă că limbajul este esențial în relațiile sociale, adică vorbitorii și interlocutorii folosesc limba să mențină, să dezvolte, să modifice, să rafineze și să definească relațiile sociale (Trudgill, 2003: 65).

c. Sociolingvistică istorică

Abordează aspecte ale variației diacronice din perspectiva SL, cu metodele și tehnicile acesteia (Richter, 1980, 1985; Romaine, 1982; Traugott / Romaine, 1985 etc.). Acești adepți se declară în favoarea „fondării unei teorii a schimbării lingvistice bazată pe descoperirile și pe teoria sociolingvisticii, teorie care tinde să unească istoria externă și internă a limbilor într-un mod ce nu a mai fost ilustrat anterior" (Traugott / Romaine, 1985: 7). Trask (1997: 313) definește sociolingvistica istorică ca o ramură a lingvisticii care utilizează conceptele și tehnicile sociolingvisticii pentru a elucida stările limbii în trecut; pleacă de la principiul că proprietățile observabile în comunitățile lingvistice ale lumii actuale – variație, stratificare, evaluare socială a variantelor – erau prezente și în comunitățile din trecut. Kristol (2009: 26-27) consideră că principala metodă de lucru în sociolingvistica istorică constă în a relua și profita de problemele care s-au dezvoltat în sociolingvistica contemporană; diferența între cele două rezidă în faptul că sociolingvistica istorică lucrează cu surse scrise, sunt surse care o precedă, așadar, inventarul lor este închis, iar sociolingvistica modernă își creează singură corpusurile prin metode de anchetă, care convin obiectivelor pe care ea le fixează. Sociolingvistica istorică nu poate proceda la fel, în măsura în care sursele există, ele se găsesc într-un număr limitat; informația disponibilă este mereu lacunară, iar când documentele lipsesc, nu mai pot fi generate.

Scanned with OKEN Scanner

d. Sociolingvistica migrației

Direcție de cercetare propusă și dezvoltată de Chambers (2003), care vizează studiul raportului limbă - migrație. „Nucleul central în jurul căruia au fost elaborate aproape majoritatea studiilor dedicate raportului limbă-migrație este reprezentat de persoana imigrantă văzută ca o persoană ce învață o a doua limbă (L2), mai exact, întreaga panoplie de fenomene de interferențe lingvistice între cele două coduri (limba sursă – limba țintă) pe care aceasta le folosește în situație de contact. Dincolo de latura strict lingvistică, aceste fenomene trebuie privite ca fenomene lingvistice complexe, susceptibile de a susține mai multe grile interpretative (lingvistice, sociale sau psihologice) și care, în plus, reflectă istoria individuală a pesoanelor sau grupurilor avute în vedere. Aceste dimensiuni ale comportamentului lingvistic în condiții aloglote nu pot fi izolate unele de altele în mod complet, ele intersectându-se parțial și presupunându-se în mod reciproc" (Olariu 2011:205). Studiul migrației nu se poate realiza fără analiza a patru factori: timp, spațiu, motivație, factori socio-culturali (Lewis, 1982: 9-19).

e. Sociolingvistica periferică

Propusă de Lafont pentru a ilustra o sociolingvistică dezvoltată departe de Paris și care caută să înțeleagă mai bine situația lingvistică „din periferie", în special din spațiul occitan (înțeles în contextul cercetării sociolingvistice franceze) (Lafont, 1984). Folosirea acestui termen este limitată la limbile periferice, deci locale, preconcepute ca rurale și neasociate modernității marilor orașe (Joubert, 2009:90).

f. Sociolingvistica școlară

„Ramură a sociolingvisticii generale, care situează în centrul preocupărilor sale aspecte legate de raportul dintre limbă / școală / societate. Punctul de plecare al cercetărilor de sociolingvistică școlară l-a reprezentat constatarea făcută independent, dar aproape concomitent în mai multe țări, cu privire la randamentul școlar scăzut al elevilor proveniți din medii (geografice, socioculturale, etnice etc.) în care se folosesc în mod curent variante lingvistice neliterare sau (în cazul societăților plurinaționale) o limbă diferită de cea oficială a statului și a procesului instructiv-educativ. Dezvoltarea unui comportament verbal adecvat situației de comunicare și, în primul rând, formarea capacității de exprimare corectă în varianta literară a limbii oficiale au ajuns astfel să fie considerate nu numai elemente esențiale în creșterea randamentului școlar, ci și o garanție a perfecționării integrării tinerilor în societate" (Ciolac, 1997: 29). În ultimii ani, sociolingvistica școlară și-a limitat terenul de intervenție la chestiunile de variație langajieră în sânul instituției școlare: a) la folosirile varietăților și registrelor limbii naționale; b) la prezența diverselor limbi în școală (Delamotte-Legrand, 2009:93).

Scanned with OKEN Scanner

g. Sociolingvistica urbană

Direcție ce ia în calcul dinamismul spațiului urban (investit cu diverse discursuri asupra apropierilor identitare prin limbă și prin variația percepută) cu tot ceea ce desemnează și singularizează: o mobilitate spațială pusă în cuvinte, evaluată din punct de vedere social în discurs și caracterizată în limbă (Bulot, 2001: 7). Astfel, domeniul sociolingvisticii urbane are ca obiect eterogenitatea corelată cu discursurile asupra limbii și spațialității în cadrul a trei poli de intervenție și reflecție: studiul punerii în cuvinte a covariației între structurile socio-spațiale semnificative și stratificarea sociolingvistică, studiul orașului ca matrice discursivă (altfel spus contextul social al discursurilor) și interacțiunile operante între pregnanța structurilor socio-spațiale asupra atitudinilor lingvistice și langajiere produse de actorii urbanului și propriile lor discursuri asupra spațiului social (Bulot / Veschambre, 2006:306).

h. Sociolingvistica variaționistă

Avându-l fondator pe William Labov, se definește ca o lingvistică ce ține seama de eterogenitatea limbii. Se preocupă de cum este vorbită limba unei comunități, de ce anume variază în ea și analizează structurarea socială a acestor variații (prin grupele sociale existente) (Labov, 1972). Această variabilitate lingvistică se studiază în corelație cu grupurile sociale. Elementele lingvistice esențiale ale analizei sunt „variabilele sociolingvistice", adică „elementele lingvistice, care vor fi cercetate în corelație cu una sau mai multe variabile extralingvistice ale grupurilor sociale (conturate prin educația, sexul, vârsta etc. vorbitorilor sau/și situația de comunicare în care limba este folosită)" (Borbély, 2013:49).

De ce MICRO și MACRO-SOCIOLINGVISTICA?

Micro-sociolingvistica este o direcție în cadrul sociolingvisticii care studiază limba în societate, cu atenție la detalii precum structura internă a limbii, variația în cadrul limbii și folosirea limbii în mod strategic în interacțiunea și negocierile dintre doi sau mai mulți interlocutori (Swann et al., 2004:205). Acest termen este folosit, câteodată, pentru a acoperi studiul sociolingvistic al interacțiunii față-în-față, ca în analiza discursului și analiza conversațională, sociolingvistica interacțională, psihologia socială a limbajului, dar și în alte arii ale sociolingvisticii care implică studiul grupurilor relativ mici de interlocutori (Trudgill, 2004:1).

Este interesant de remarcat cum structura socială influențează modul în care oamenii vorbesc și modul în care varietățile de limbă și tiparele se corelează cu atributele sociale precum clasa, sexul și vârsta. În mod simplist, micro-sociolingvistica explorează modul în care societatea influențează idiolectul unui vorbitor (ex. variația Manglish vs. Singlish). Limba este, deci, studiată în grupuri și comunități mici (la nivel de familie, slujbă sau alte activități sportive, culturale

Scanned with OKEN Scanner

etc.). Se dovedeşte că o comunicare într-un cerc intim diferă de felul în care limba este folosită la nivel social în comunităţi mari (Condrea, 2018:8). Autoarea subliniază că, în prezent, se acordă o mare atenţie modului în care se foloseşte limba în diferite diade sau triade, cum ar fi comunicarea medic-pacient, profesor-elev, profesor-părinte-elev, avocat-client, vânzător-cumpărător, şef-subaltern, aceste investigaţii fiind utile pentru explicarea factorilor care contribuie la succesul comunicării.

În schimb, macro-sociolingvistica studiază limba în societate la scară largă, având ca centru de interes distribuirea limbilor şi funcţiile lor în sens larg, fără o analiză minuţioasă a detaliilor structurii interne a limbii şi a variaţiei (Swann et al., 2004:196). Termenul acoperă, câteodată, lingvistica variaţionistă, dialectologia socială, sociologia limbajului şi alte arii care implică studiul unor grupuri relativ mari de locutori (Trudgill, 2004:1). Boyer (1996:9-10) defineşte acest pol ca sociolingvistica instituţiilor, a structurilor sociale, a tipurilor de variaţii şi a practicii lingvistice de grup spre deosebire de celălalt pol al micro-sociolingvisticii care se ocupă mai mult cu practica „de bază", probleme limitate la o practică de comunicare, la o interacţiune între doi sau mai mulţi interlocutori.

Macro-sociolingvistica răspunde, aşadar, la întrebarea ce anume fac societăţile cu limbile lor, adică atitudinile şi ataşamentele care justifică distribuţia funcţională a formelor de vorbire în societate, schimbarea limbii, menţinerea, înlocuirea şi interacţiunea comunităţilor de vorbire.

Cu alte cuvinte, macro-sociolingvistica se încadrează alături de alte fenomene culturale umane, concentrându-se mai mult pe societatea în ansamblu, în raport cu limbajul. Pe scurt, micro-sociolingvistica pune accentul pe limbaj în timp ce macro-sociolingvistica îl pune pe societate.

Referinţe bibliografice

Borbély, Ana (2013), *Limbă română şi identitate românească în Ungaria. Aspecte dialectologice, sociolingvistice, onomastice şi demografice*, Giula: Noi.

Boutet, Josiane / Heller, Monica (2007), Enjeux sociaux de la sociolinguistique: pour une sociolinguistique critique, *Langage et société*, 2, nr. 121-122, pp. 305-318.

Boyer, Henri (1996), Les domaines de la sociolinguistique, in Boyer, Henri (ed.), *Sociolinguistique. Territoire et objets*, Lausanne / Paris: Delachaux et Niestlé, pp. 9-34.

Bulot, Thierry (2001), L'essence sociolinguistique des territoires urbains: un aménagement linguistique de la ville, in Blanchet, Philippe / Bauvois, Cécile / Bulot, Thierry (ed.), *Sociolinguistique urbaine. Variations linguistiques: images urbaines et sociales*, Cahiers de Sociolinguistique, 6, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, pp. 5-11.

Bulot, Thierry / Veschambre, Vincent (2006), Sociolinguistique urbaine et géographie sociale: articuler l'hétérogénéité des langues et la hiérarchisation des espaces, in Séchet, Raymonde / Veschambre, Vincent (ed.), *Penser et faire la géographie sociale*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, pp. 305-324.

Scanned with OKEN Scanner

Chambers, Jack (2003), *Sociolinguistic Theory*, second edition, Oxford: Blackwell.
Ciolac, Marina (1997), *Sociolingvistica şcolară*, Bucureşti: Editura All.
Condrea, Irina (2018), *Sociolingvistica*, Chişinău: CEP USM.
Delamotte-Legrand, Régine (2009), Frontières symboliques et linguistiques. Pratiques et représentations enfantines du contact des langues, in Laroussi, Foued (ed.), *Langues, identité et insularité. Regards sur Mayotte*, Mont Saint Aignan: Presses Universitaires de Rouen et du Havre, pp. 91-105.
Fishman, Joshua (1971), *Sociolinguistique*, Bruxelles: Labor / Paris: Nathan.
Gumperz, John (1982), *Discourse Strategies*, Cambridge: Cambridge University Press.
Heller, Monica (2002), *Eléments d'une sociolinguistique critique*, Paris: Didier.
Holmes, Janet (1992), *An introduction to sociolinguistics*, London: Longman.
Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana / Chiţoran, Dumitru (1975), *Sociolingvistică*, Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.
Joubert, Aurélie (2009), „Pour une sociologie du langage multidisciplinaire et de contraste: les exemples catalan et occitan", în Aquino-Weber, Dorothée / Cotelli, Sara / Kristol, Andres (ed.), *Sociolinguistique historique du domaine gallo-roman: enjeux et méthodologies*, Berne: Peter Lang, pp. 83-107.
Kristol, Andres (2009), „Sociolinguistique historique et analyse de la conversation: une nouvelle approche du Journal d'hygiène de Jean Héroard", în *Vox Romanica*, 68, pp. 169-186.
Labov, William (1972), *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
Lafontaine, Dominique (1986), *Le parti-pris des mots. Normes et attitudes linguistiques*, Bruxelles: Mardaga.
Lewis, Gareth (1982), *Human migration: A geographical perspective*, London: Canberra.
Marcellesi, Jean-Baptiste / Gardin, Bernard (1974), *Introduction à la sociolinguistique: la linguistique sociale*, Paris: Larousse.
Messaoudi, Leila (2003), *Études sociolinguistiques*, Rabat: Okad.
Olariu, Florin-Teodor (2011), „Migraţia ca naraţiune – rolul biografiilor lingvistice în analiza fenomenului migraţionist", în *Philologica Jassyensia*, VII, 1 (13), Iaşi: Editura Alfa, pp. 205-214.
Richter, Michael (1980), „Monolingualism and Multilingualism in the 14th Century", în*Historiographia linguistica*, 7, pp. 211-220.
Richter, Michael (1985), „Towards a Methology of Historical Sociolinguistics", în *Folia linguistica historica*, 6, pp. 41-61.
Romaine, Suzanne (1982), *Sociohistorical Linguistics: its Status and Methodology*, Cambridge: Cambridge University Press.
Swann, Joan et al. (2004), *A dictionary of sociolinguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
Tannen, Deborah (2004), „Interactional Sociolinguistics", în Ammon, Ulrich / Dittmar, Norbert / Mattheier, Klaus / Trudgill, Peter (ed.), *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society. Soziolinuistik: Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*, Berlin: Walter de Gruyter, pp. 76-88.
Trask, Larry (1997), *A student's dictionary of language and linguistics*, London: Edward Arnold.

Scanned with OKEN Scanner

Traugott, Elizabeth / Romaine, Suzanne (1985), „Some questions for the definition of ‚style' in socio-historical linguistics", în *Folia Linguistica Historica*, 6, pp. 7-39.
Trudgill, Peter (2003), *A Glossary of Sociolinguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
Trudgill, Peter (2004), The Subject Matter of Sociolinguistics / Der Gegenstand der Soziolinguistik, in Ammon et al. (2004) (ed.), pp.1-5

Obiect, teren și metode

Așa cum am concluzionat anterior, *Sociolingvistica* este o ramură multidisciplinară a cunoștințelor lingvistice care s-a dezvoltat parțial din antropologie, parțial din etnografie, parțial din sociologie și parțial din dialectologie ca moștenire epistemologică naturală, ajungând, astfel, să fie un domeniu interdisciplinar. Și cercetarea sociolingvistică, ca celelalte domenii de investigație care se bazează pe studiul empiric – pe observație – se concentrează pe modul în care ființele umane folosesc de fapt limba în interacțiunea socială în situații reale, de zi cu zi și studiază limbile exclusiv în contextul lor natural (Labov, 1997; Trudgill, 1983). Sociolingvistica răspunde la numeroase întrebări sau testează ipoteze încercând conștiincios să explice cât mai multe fenomene lingvistice, după cum urmează:

Cum, când și de ce se schimbă limba? Ce fel de oameni recurg la schimbarea limbii?

Ce părți de vorbire se schimbă pe măsură ce oamenii ajung în diferite situații sociale? Ce părți rămân la fel? Și de ce?

Ce îi determină pe ascultători să gândească că o limbă e „mai bună" ca alta?

Cum variază limbajul în funcție de rasa, clasa și sexul locutorului?

Cum afectează factorii externi, cum ar fi tensiunea socială, rasismul, sexismul, reprezentarea mass-media, divertismentul popular etc., modul în care oamenii folosesc limba?

Cum afectează identitatea oamenilor modul în care vorbesc și cum influențează modul în „crearea" propriei identități?

Ce se întâmplă cu limbile și vorbitorii lor atunci când oameni cu medii lingvistice diferite trăiesc și muncesc în aceeași comunitate?

Cum pot guvernele și instituțiile menține sau revitaliza limbile, menținând în același timp o comunicare eficientă într-o comunitate?

Cum influențează atitudinile și ideologiile despre limbă felul în care este vorbită o limbă?

Cum folosesc oamenii limbajul pentru a se autodefini sau pentru a se separa de ceilalți?

Sociolingvistica implică, astfel, pe de-o parte o teorie lingvistică (ce să observăm? ce să descriem?) și, pe de altă parte, o concepție sistematică a comunicării, o sociologie (pe cine să observăm? în ce relații sociale? etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Metoda în sociolingvistică se împarte în două etape succesive: prima este o descriere a structurii lingvistice și o descriere a structurii sociologice. Împrumută din teoria abordării structuraliste a fenomenelor langajiere, conceptele și metodele din sociologie, căci fiecare individ este în primul rând un obiect social, produsul socializării. Limba este o formă de comportament social, un instrument de comunicare între oameni, un repertoriu al varietăților lingvistice împletite între ele, un mijloc de exprimare a individului; a doua este o confruntare a celor două discipline, în general scopul fiind cunoașterea societății, iar limbajul – mijlocul care permite această cunoaștere. Abordarea cercetătorului variază în funcție de subiect și, de asemenea, în funcție de poziția sa ideologică.

Sociolingvistica abordează o mare varietate de fenomene: funcțiile și utilizările limbajului în societate, stăpânirea limbii, analiza de discurs, judecățile pe care le emit comunitățile lingvistice cu privire la limbile lor, la planificare și standardizare lingvistică. La început a avut sarcina de a descrie diferite varietăți, care coexistă în cadrul unei comunități lingvistice, raportându-le la structuri sociale; astăzi, ea cuprinde practic tot ceea ce este studiul limbajului în contextul său socio-cultural.

Obiectul studiului său nu este doar limba, sistemul de semne sau sistemul de reguli ci și utilizarea limbii în contextul său socio-cultural, competența de comunicare (Hymes); pentru a comunica nu este suficient să cunoaștem limba, sistemul lingvistic, este necesar, de asemenea, să știm cum să o utilizăm în funcție de contextul social. Alți lingviști, precum Labov, consideră că orice producție lingvistică manifestă regularități și, prin urmare, poate fi descrisă. Cu toate acestea, indiferent de diferențe, toți cercetătorii subliniază un obiect unificator: limba considerată ca activitate, localizată social, al cărei studiu este realizat pe teren.

Astfel, sociolingvistul poate dori să inventarieze cunoștințele lingvistice în funcțiune într-o comunitate dată, poate să studieze dialectele, sociolectele și alte varietăți utilizate în grup. De asemenea, poate conecta aceste cunoștințe lingvistice cu instituțiile care le conferă o legitimitate socială mai mare sau mai mică. Sociolingvistul poate să reintroducă subiectul în domeniul său de studiu, de asemenea, poate analiza statutele, rolurile și pozițiile actorilor-parteneri, impactul acestora asupra cursului interacțiunilor, în special prin strategiile implementate.

În timp ce unele abordări ale sociolingvisticii pot fi divergente, este de remarcat faptul că metodele de analiză adoptate de cercetători rămân substanțial aceleași.

Metoda principală de culegere a materialului în sociolingvistică este ancheta. Ancheta sociolingvistică este o procedură de culegere de date care constă în asigurarea reprezentativității la un locutor, un grup sau o comunitate (Gadet, 2007:173). Cercetarea prin intermediul anchetei este considerată a fi una dintre principalele metode de măsură în cercetarea socială aplicată. Eșantionul respectiv nu reprezintă decât o fracțiune a populației studiate. Când datele provin de la ansamblul membrilor populației, atunci studiul se numește *recensământ* (Philogène /

Scanned with OKEN Scanner

Moscovici, 2007[2003]:52). Termenul *anchetă* se referă la aplicarea unor tehnici diferite în vederea observării regularităților privind obiectul investigației, măsurarea și descrierea lor. În general, ancheta are ca scop explorarea unor ipoteze precise (Philogène / Moscovici, 2007 [2003]:57).

Se practică atât ancheta directă, care presupune notarea imediată a răspunsurilor la un chestionar elaborat în prealabil, cât și ancheta indirectă care presupune înregistrarea integrală a răspunsurilor și transcrierea lor ulterioară (Condrea, 2018:14).

Eșantionul populației este preluat de pe un teritoriu bine definit. Colectarea de date lingvistice se face, de obicei, cu ajutorul unui chestionar sau unei înregistrări audio. În cele din urmă, prezentarea rezultatelor se realizează sub formă de tabele și grafice care permit o expunere directă a corelațiilor. Chevillet (1991:46) subliniază că: „De fapt, trecând de la dialectologia tradițională – și structurală – la sociolingvistică, accentul s-a schimbat complet: de la o stratificare orizontală (adică geografică), s-a trecut la stratificarea verticală (adică socială). Această stratificare verticală este într-adevăr reluată în lucrările recente.

Munca de teren în sociolingvistică constă în înregistrarea unei discuții într-un context natural, cum ar fi, de exemplu, o conversație la cină în familie și își propune să surprindă modul în care oamenii vorbesc cât se poate de natural. Acest lucru oferă cercetătorilor cea mai bună reprezentare posibilă a lumii lingvistice naturale.

Cea mai mare provocare în colectarea datelor este atunci când oamenii știu că sunt ascultați, ei tind să acorde mai multă atenție vorbirii lor decât în mod normal sau încep să interacționeze formal cu cercetătorii. Acest lucru oferă date deformate și astfel cea mai bună metodă pentru a rezolva această problemă este printr-un interviu sociolingvistic, care este un interviu conceput să fie cât mai natural posibil.

Acest tip de cercetare se face pentru a înțelege cât mai bine cum oamenii dintr-o comunitate vorbesc unii cu alții. Studierea limbajului în contexte sociale ca acesta poate dezvălui tipare legate de modul în care oamenii vorbesc și o soluție evidentă pentru a obține date despre vorbirea naturală ar fi „intervievarea" cuiva și înregistrarea fără cunoștința acestuia, cu toate că acest lucru nu este și etic. În al doilea rând, cercetarea sociolingvistică depinde de o relație bună și deschisă cu o comunitate de vorbitori care sunt dispuși să își împartă timpul cu cercetătorii, iar cu acești informatori trebuie să fim foarte onești.

Interviul este un eveniment de vorbire în care o persoană A obține o informație de la o persoană B, informație care era conținută în biografia lui B (Labov / Fenshel, 1977). Interviul este un produs al interacțiunii verbale care aparține tipului dialogal și care se caracterizează prin cinci trăsături: cea mai mare formalitate; caracter finalizat; organizarea participanților în două tabere: intervievatorul și intervievatul; asimetria rolurilor (intervievatorul are inițiativa interacțiunii, revenindu-i rolul în principal să pună întrebări, iar intervievatul are o misiune dialogală reactivă,

Scanned with OKEN Scanner

el acceptă propunerea interviului iar sarcina sa discursivă este să răspundă la întrebările care îi sunt puse); prezența unei a treia părți absente, semnalate prin magnetofon sau cameră de filmat (Calvet / Dumont, 1999:16). Interviul poate fi directiv, semi-directiv și interviu non-directiv (vezi Ungureanu, 2017).

Interviul directiv (dirijat) este situația de comunicare în care interviul este condus ferm și orientat cu ajutorul unor întrebări precise (Miftode, 2003:200). Principiul care stă la baza concepției sale este cel al standardizării: se adresează subiecților aceleași întrebări, se respectă forma și ordinea: anchetatorul citește o întrebare după care trece la următoarea după ce interlocutorul său a răspuns, asigurându-se astfel obiectivitatea răspunsurilor (Bres, 1999:63). „Utilizând această tehnică de discuție, posibilitatea de manevră oferită intervievatorului este redusă, chiar nulă. Acesta dispune de o listă de întrebări precise, a căror formulare și ordine sunt prestabilite. Unele tehnici de discuție și mai directe vor tinde să standardizeze contactul inițial dintre cercetător și interlocutorul său, dar și răspunsurile și reformulările pe care și le poate permite intervievatorul în funcție de întrebările celuilalt. Uneori, chiar răspunsurile furnizate de către participant vor trebui să facă parte dintr-un ansamblu de propuneri predefinite, din care va avea de ales. În cursul discuțiilor directive, intervievatorul notează chiar el reacțiile interlocutorului pe foaia de răspuns prevăzută în acest scop. În majoritatea cazurilor, aceste reacții vor face obiectul unei prelucrări de tip cantitativ. Discuția directă este o metodă de cercetare ce servește, adeseori, ca substitut al chestionarelor" (Nils / Rimé, 2007 [2003]:211).

Interviul non-directiv este o tehnică de intervievare în care intervențiile intervievatorului sunt reduse până la cea mai simplă expresie: o singură întrebare inițială, cel mai puțin restrictivă și cel mai puțin orientată, la care intervievatul trebuie să răspundă, anchetatorul neintervenind decât pe alocuri pentru a ajuta subiectul anchetat cu regulatori (*hm, da*, dat din cap, etc) și prin relansări (când intervievatul marchează o pauză finală, reluarea ultimelor sale cuvinte pe un ton non concluziv, făcându-l să continue) (Bres, 1999:65). „În cazul acestui interviu se pornește de la principiul că persoana intervievată este cea mai aptă să prezinte propriile gânduri și sentimente. Rolul cercetătorului este de a încuraja subiectul în desfășurarea povestirii, de a-i dovedi că-l ascultă cu atenție, de a-l motiva în exprimarea a ceea ce știe și simte" (Miftode, 2003:200).

Interviul semi-directiv este tehnica de intervievare cea mai utilizată în cercetarea din cadrul științelor socio-umane. Acest tip de tehnică, foarte flexibil, se situează undeva la mijloc între discuțiile standardizate și cele non-directive, în măsura în care nu este nici complet structurat, utilizând o listă de întrebări precise, nici pe deplin liber. Pentru realizarea unor discuții semi-directive, intervievatorul dispune de o serie de întrebări deschise care îi servesc drept ghid și pe care nu le pune într-o ordine strictă, ci în funcție de fluxul conversațional și de reacțiile interlocutorului său. Pe cât posibil, el îl va lăsa pe intervievat să se exprime liber, în termenii care îi convin și în succesiunea pe care o dorește. Rolul inter-

Scanned with OKEN Scanner

vievatorului va fi acela de a orienta discuția pe tematicile studiate, punând întrebări adecvate în momente propice (Nils / Rimé, 2007 [2003]:213). Interviul semi-directiv permite, așadar, culegerea unui discurs și a unui material lingvistic mai „autonom" decât răspunsurile închise (Blanchet, 2012:52).

Sociolingviștii fac apel la interviuri pentru a căuta tipare în discursul unei comunități. Întrebarea specifică de cercetare depinde de cercetător și de proiect și vizează, de obicei, întrebări de cercetare care implică un factor social (cum ar fi sexul, rasa, clasa, regiunea sau vârsta) cu un aspect specific al vorbirii (un sunet, un model gramatical etc.).

Datele obținute prin diverse metode se prelucrează, se alcătuiesc tabele și grafice iar în urma studierii faptelor, cercetătorii pot face corelări între modul de utilizare a limbii și anumite caracteristici ale vorbitorilor, dar pot face și recomandări ce țin de amenajarea lingvistică, evaluări ale situațiilor de bilingvism / multilingvism, inclusiv prognoze cu privire la evoluția situației sociolingvistice (Condrea, 2018:17).

Referințe bibliografice

Blanchet, Philippe (2012), *La linguistique de terrain. Méthode et théorie: une approche ethnosociolinguistique de la complexité*, édition revue et augmentée, Rennes: Presses Universitaires de Rennes.

Bres, Jacques (1999), „L'entretien et ses techniques", în Calvet, Louis-Jean / Dumont, Pierre (ed.), *L'enquête sociolinguistique*, Paris: L'Harmattan.

Calvet, Louis-Jean / Dumont, Pierre (1999), *L'enquête sociolinguistique*, Paris: L'Harmattan.

Chevillet, François (1991), *Les variétés de l'anglais*, Paris: Nathan.

Condrea, Irina (2018), *Sociolingvistica*, Chișinău: CEP USM.

Gadet, Françoise (2007), *La variation sociale en français*, nouvelle édition revue et augmentée, Paris: Ophrys.

Labov, William / Fenshel, David (1977), *The Therapeutic Discourse*, New York: Academia Press.

Labov, William (1997), „Some further steps in narrative analysis", în *Journal of Narrative and Life History* 7, pp. 395-415 .

Miftode, Vasile (2003), *Tratat de metodologie sociologică – tehnici de investigație de teren, elaborarea proiectelor de intervenție*, Iași: Lumen.

Nils, Frédéric / Rimé, Bernard ([2003] (2007)), „Interviul", în: Moscovici, Serge / Buschini, Fabrice (ed.), *Metodologia științelor socioumane*, Iași: Editura Polirom, pp. 203-227.

Philogène, Gina / Moscovici, Serge (2007 [2003]), „Anchete și sondaje", în: Moscovici, Serge / Buschini, Fabrice (ed.), *Metodologia Științelor Socioumane (Les méthodes en sciences humaines, Paris: PUF, traducere în română de Vasile Savin)*, Iași: Polirom.

Trudgill, Peter (1983), *On Dialect: Social and Geographical Perspectives*, New York: New York University Press.

Ungureanu, Cristina (2017), *Dicționar de Terminologie Sociolingvistică*, Iași: Institutul European.

Scanned with OKEN Scanner

Concepte importante

Insecuritate / securitate lingvistică

Această noțiune a apărut mai întâi în lucrarea lui Labov, intitulată „La stratification sociale de `r` dans les grands magasins new yorkais" (1966). Punctul de plecare a fost discordanța dintre pronunția efectivă a unor locutori și ceea ce pretind că pronunță. Labov consideră că *insecuritatea lingvistică* este o caracteristică a micii burghezii.

În 1974, Trudgill observă diverse manifestări de insecuritate lingvistică la locutoarele din Norwich și anume dorința de a-și însuși formele legitime pe care nu le utilizează totuși în mod sistematic. În 1982, Bourdieu explică faptul că femeile sunt mai prompte decât bărbații în a adopta limba legitimă și că statutul lor social le face mai docile în raport cu uzul dominant.

Insecuritatea lingvistică reprezintă rezultatul atitudinilor negative ale locutorilor în raport cu propriul lor discurs / idiolect și incapacitatea lor de a imita normele de prestigiu ale societății. Acestea includ cazurile când locutorii, care fac parte din grupuri sociale subordonate, percep stilurile lor de vorbire ca fiind nepotrivite în contexte formale sau în comunicarea cu membrii grupurilor sociale din înalta clasă (Swann et al., 2004:189). Această nesiguranță în ceea ce privește valoarea sau corectitudinea limbii / varietății lor native poate duce la încercarea de a dobândi forme superioare de vorbire sau poate duce la hipercorectitudine (Trudgill 2003:81). În alți termeni, locutorii aflați într-o situație de insecuritate lingvistică măsoară distanța dintre norma pe care au moștenit-o și norma care domină piața lingvistică (Francard, 1997:172), insecuritatea lingvistică fiind cu siguranță o căutare nereușită a legitimății (Calvet, 1999:159).

Conceptul a fost introdus în circuitul sociolingvistic de W. Labov în 1966, într-un studiu despre schimbarea lingvistică cu privire la realizarea fonemului /r/ în comunitatea new-yorkeză. Sociolingvistul american a observat o discordanță între pronunția efectivă a unor locutori și ceea ce ei pretind că pronunță. Clasa socială la care se referă aici Labov este mica burghezie, care prin poziția ei intermediară și traiectoria ei socială ascendentă, se preocupă să adopte practici lingvistice care o apropie de grupurile dominante. De aici și efortul conștient de corectitudine, mergând până la hipercorectitudine (Labov, 1972:183). Moreau (1996:109) stabilește o distincție interesantă între *insecuritatea lingvistică spusă* „cea care este reflectată de discursurile epilingvistice" (de exemplu: a nu se simți proprietarii limbii, a spune despre propria varietate lucruri negative, etc.), și insecuritate lingvistică acționată „cea care transpiră în practici" (de exemplu hipercorectitudinea, auto-corectările, preocupare pentru forma bună etc.). Autoarea precizează, totodată, că insecuritatea spusă s-ar putea reduce la „locuri comune, stereotipuri, fără o ancorare reală în ceea ce simt cu adevărat indivizii" în timp ce

Scanned with OKEN Scanner

insecuritatea acționată ar putea prezenta „o înrădăcinare necesară într-o experiență afectivă individuală (Moreau, 1996:110).

În consecință indiciile insecurității lingvistice sunt legate de deprecierea uzajelor lingvistice în comunitate, preocuparea pentru corectarea lingvistică, percepția eronată a propriului discurs, rezultatul final al acesteia fiind tăcerea.

În opoziție, securitatea lingvistică este starea ce caracterizează locutorii care estimează că practicile lingvistice coincid cu practicile legitime, fie pentru că ei sunt deținătorii legitimității, fie pentru că nu sunt conștienți de distanța care îi separă de această legitimitate (Francard, 1997c:172). Coste (2001:14-17) subliniază că securitatea lingvistică poate să joace un rol determinant în construcția cunoștințelor în mai multe limbi. Astfel, constituirea competenței plurilingve poate să varieze sensibil în funcție de repartizarea în trei tipuri de (in)securitate lingvistică: formală, statutară și identitară.

Diglosie

Termenul a fost utilizat pentru prima dată în lingvistică de elenistul francez J. Psichari (1928) pentru a caracteriza situația sociolingvistică din Grecia, unde se făcea o diferențiere clară între greaca scrisă și greaca vorbită, aceasta din urmă fiind considerată de puriști o limbă vulgară. Din aceeași perspectivă, J. Psichiari a descris situația de diglosie dintre franceza normativă și franceza populară (Moldovanu, 2005:4). Ulterior noțiunea a fost utilizată de Marçais (1931) în legătură cu Maghreb. Doar după ce Ferguson l-a introdus în engleză în 1959, termenul și-a făcut loc în câmpul conceptual al sociolingvisticii. Ferguson (1959:336) definește diglosia ca „o situație lingvistică relativ stabilă, în care există, în afara dialectelor primare, o varietate suprapusă, puternic divergentă, riguros codificată (și adesea mai complexă din punct de vedere gramatical), care servește drept suport pentru numeroase și prestigioase texte literare provenind dintr-o perioadă anterioară sau de la o comunitate lingvistică străină; această varietate este în mod principal învățată prin intermediul educației formale și este utilizată în majoritatea evenimentelor comunicative scrise și formale; dar ea nu este niciodată folosită în niciun sector al comunicării în conversația obișnuită". Prin urmare, el descrie situația lingvistică în care două varietăți ale uneia și aceleiași limbi se folosesc pentru comunicarea în interiorul unei comunități naționale, cu funcții specifice și statute sociale diferite. Una dintre varietăți (varietatea înaltă) are un statut social superior și este utilizată în comunicarea oficială iar cealaltă (varietatea joasă) are un statut social inferior, fiind utilizată în comunicarea informală (Ferguson, 1959:336). În ciuda utilității sale evidente pentru sociolingvistică, definiția lui Ferguson a ridicat o serie de obiecții, fiind considerată prea restrictivă. Fishman a reușit să lărgească sfera definiției după mai multe studii consacrate bilingvismului și diglosiei (două noțiuni care circulau în tandem în acel timp) și mai ales să surprindă esența dintre aceste două concepte,

Scanned with OKEN Scanner

afirmând că bilingvismul este un fenomen legat de adaptabilitatea lingvistică, iar diglosia este în directă relație cu distribuția socială a funcțiilor limbilor în contact (Fishman, 1971:295). El propune, așadar, următoarea diferențiere: bilingvismul este un fapt individual care ține de domeniul psihologiei și al psiholingvisticii; diglosia este un fenomen social care ține de sociolingvistică (Fishman, 1971:87). Autorul propune, astfel, patru tipuri de situații:

1. diglosie și bilingvism,
2. bilingvism fără diglosie,
3. diglosie fără bilingvism,
4. nici diglosie, nici bilingvism.

Totuși, tabelul propus de Fishman nu ține cont de situațiile conflictuale din societate, de dinamica schimbărilor sociale, de faptul că diglosia se schimbă odată cu schimbările intervenite în tipul de relații sociale (Moldovanu, 2005:6). Varianta lui Ferguson (1959) a fost numită „diglosie clasică", pe când cea a lui Fishman (1967) „diglosie extinsă". Dacă pentru Ferguson diglosia este un *modus vivendi* mai degrabă stabil, pentru alții (cum ar fi cazul specialiștilor limbii catalane) ea favorizează tendințe asimilatoare) (Ninyoles, 1976; Kremnitz, 1987).

Wüest / Kristol (1993:13) sugerează că modelul lui Ferguson ar trebui eliminat mai ales atunci când limbile în contact sunt ambele limbi de cultură, cum este cazul în Catalonia (catalana / spaniola) sau în Quebec (engleza / franceza) și propun, astfel, o definiție operațională care renunță la ierarhizarea limbilor în contact și se limitează la criteriul specializării funcționale a acestora (un astfel de criteriu poate fi de tipul Î (Înaltă) *vs* J (Joasă), dar și alte tipuri de specializări precum: limbă de comunicare regională vs limbă de comunicare supra-regională, limbă de comunicare scrisă vs. limbă de comunicare orală etc.). Aceiași autori (1993:14) consideră că o astfel de specializare nu trebuie neapărat să genereze un conflict lingvistic pentru că o situație poate fi perfect echilibrată și stabilă atunci când limbile „concurente" au fiecare „punctul lor forte", domeniul lor de utilizare incontestabil.

O soluție propusă de Charpentier (1982), Pauwles (1987), Lüdi / Py (1986) constă în a considera noțiunea de diglosie ca hiperonim, ca arhilexem, care acoperă un ansamblu de situații destul de diferite și în a arăta cum poate fi organizat acest ansamblu (Lüdi 1990:312). Lüdi / Py (2002:15) denumesc diglosie situația unui grup social (familie, etnie, oraș, regiune etc.) care utilizează două sau mai multe varietăți (limbi, idiomuri, dialecte etc.) în scopuri de comunicare, diferențiate din punct de vedere funcțional pentru oricare motiv.

Bilingvism

Situația în care indivizii, subiecții vorbitori sunt puși să folosească alternativ, în funcție de mediu sau de situație, două limbi diferite. Oksaar (1980:43) definește bilingvismul în termeni funcționali, în sensul că individul

Scanned with OKEN Scanner

bilingv este în măsură – în cea mai mare parte a situațiilor – să treacă fără dificultate majoră de la o limbă la alta în caz de necesitate. Relația între limbile implicate poate să varieze într-o manieră considerabilă; una poate să aibă – în funcție de structura actului comunicativ – un cod mai puțin elocvent, iar cealaltă unul mai elocvent. Pentru unii cercetători, bilingvismul reprezintă un interes pentru două limbi și astfel ei disting situațiile de bilingvism, trilingism, cvadrilingvism și plurilingvism. Această accepțiune se întâlnea mai ales în anii '70. Pentru alții – cei mai numeroși – toate aspectele care se leagă de prezența a două limbi în societate și la individ, sunt aplicabile la trei, patru, cinci limbi sau chiar mai multe, făcând din bilingvism o folosire generică (Mackey, 1997a:61).

Bilingvismul nu este, așadar, decât un caz particular al plurilingvismului. Bilingvismul reprezintă norma și nu excepția. Este suficient să se stabilească raportul între numărul de limbi (aproape 7000) și numărul de state sau teritorii (mai puțin de 250). Acest raport de diversitate variază de la un loc la altul al planetei (în Europa, 230 limbi pentru 40 de state); în Camerun, 279 de limbi pentru un singur stat, dar marchează totuși un plurilingvism evident la scară mondială (Py / Gajo, 2013:71). Aceiași autori (2013:75) propun, în încercarea de a ajunge la o terminologie suplă pentru a putea acoperi, pe cât se poate, diversitatea situațiilor de pe glob, următoarea definiție care cuprinde trei aspecte complementare:

1. practici sau utilizări: se numește bilingvă orice persoană care utilizează în mod regulat două limbi (de ex. un francofon poate să facă cumpărăturile în a doua limbă, fără să poată să citească un articol de ziar în această limbă). Grosjean (1993:71) consideră că bilingvii achiziționează și utilizează limbile lor pentru a efectua diferite sarcini, în diferite domenii, cu diferite persoane; din cauza diversității nevoilor fiecărei limbi, bilingvii nu ajung decât foarte rar să stăpânească în mod egal cele două limbi. Deci se pot numi bilingve și persoanele care nu stăpânesc neapărat cele patru competențe (vorbit, ascultat, scris, citit) și la același nivel;
2. cunoștințe lingvistice: se numește bilingvă orice persoană care stăpânește gramatica, lexicul și fonologia a două limbi (este adesea cazul celor care fac o școlarizare);
3. așteptări sociale: se numește bilingvă orice persoană care satisface așteptările sociale ale diverselor comunități din punct de vedere lingvistic (admirație și simpatie, dar și dispreț sau respingere sunt sentimente frecvente și variabile).

Tipuri de bilingvism

■ Bilingvism aditiv / pozitiv

Termenul a fost creat de Lambert (1975) pentru a se referi la situația bilingvă în care se adaugă a doua limbă fără însă ca prima limbă să se piardă

Scanned with OKEN Scanner

(L1+L2=L1+L2). Astfel, cele două limbi în prezență sunt ambele valorizate (Dubois et al. 2007:15). Este situația în care prima limbă a unui individ este dominantă și prestigioasă din punct de vedere social și nu este în pericol de înlocuire când se învață a doua limbă; indivizii adaugă la repertoriul lor o altă limbă relevantă din punct de vedere social fără să afecteze competența primei limbi. Lambert a argumentat că bilingvismul aditiv este benefic atât social, cât și cognitiv, în timp ce bilingvismul substractiv dă naștere la monolingvism și la prestanță academică inferioară. Folosirea sau învățarea uneia dintre aceste limbi nu este însoțită de niciun sentiment de insecuritate (Dubois et al., 2007:15).

Bilingvism dinamic

Se referă la practicile lingvistice multiple, care se adaptează mereu la terenul multilingv modal al actului comunicativ (García, 2009b:144). Acest concept este în strânsă legătură cu definiția plurilingvismului oferită de Consiliul Europei, văzut ca abilitatea de a folosi mai multe limbi în grade variate și pentru scopuri distincte. Bilingvismul dinamic se referă, așadar, la diferite grade de abilități și uzaje ale practicilor lingvistice multiple necesare oamenilor pentru a trece granițele fizice și virtuale (García, 2011:44).

Bilingvism echilibrat / echilingvism

Nivel verbal în care sunt atinse competențe lingvistice echivalente, fără ca una dintre limbi să o domine pe cealaltă (Boutet, 1997:29). Altfel spus, bilingvismul echilibrat înseamnă o competență egală în diferite limbi (Mackey 1997a:63).

■ Bilingvism individual

Capacitatea de a manipula diferite limbi, cu un grad de competență care poate varia. Swann et al. (2004:61) subliniază că bilingvismul individual se referă la persoanele care vorbesc mai mult de o limbă, dar care nu locuiesc neapărat într-o comunitate bi- sau multilingvă. Conform unei definiții lingvistice a bilingvismului, nu este neapărat necesar să te naști bilingv. Numeroase persoane – în special migranții – devin bilingvi în cursul vieții lor. Este considerată, așadar, bilingvă, o persoană care trăiește în două universuri lingvistice, care este în măsură să treacă fără dificultate majoră de la o limbă la alta în caz de necesitate, când situația o cere. Acest lucru nu înseamnă că toți cei care au învățat o limbă străină sunt bilingvi. Tranziția este progresivă și reprezintă o chestiune de practică alternativă, de a fi trăit în ambele limbi (Lüdi / Py, 2002).

Bilingvism instituțional

Constă în a crea instituții bilingve și în a permite, cel puțin teoretic, unilingvismul indivizilor. O astfel de formulă implică acordarea din partea autorității statale, pentru două sau mai multe limbi, a aceluiași statut oficial și drepturi egale în ceea ce privește folosirea lor în toate instituțiile. Acest lucru înseamnă că indivizii pot beneficia de servicii în limba lor, oriunde pe teritoriul național, și chiar pot să lucreze în limba lor oficială: ex. Canada. Este vorba,

Scanned with OKEN Scanner

înainte de toate, de o egalitate juridică între două sau mai multe limbi, care ar trebui să fie însoțită de punerea în aplicare a instrumentelor necesare pentru a traduce această egalitate în fapte. Altfel, bilingvismul instituțional rămâne simbolic și echivalează cu o non-recunoaștere (Leclerc, 1986:256). Dacă conducerea unei firme / instituții folosește o limbă și mâna de lucru o altă limbă, se practică un *bilingvism vertical* cu ajutorul cadrelor bilingve care ajută comunicarea între angajați și superiori. În schimb, două instituții care lucrează în limbi diferite trebuie să mențină un bilingvism de legătură (*bilingvism orizontal*) cu ajutorul asistenților bilingvi la conducere (Mackey, 1997a:61).

Bilingvism nereciproc

Situația de bilingvism în care unul dintre bilingvi înțelege ambele limbi dar nu poate utiliza decât una (Mackey, 1997a:63). Acest bilingvism nereciproc este comun în societățile în care limbile nu au un status egal și în care o limbă este percepută ca dominantă și mai valoroasă (Korth, 2005:85).

■ Bilingvism oficial

Acest termen are în vedere Statul, nicidecum indivizii. Este un bilingvism în care se aplică două principii (Mackey, 1997a:61):

1. principiul teritorial – individul se conformează limbii Statului său, cantonului, provinciei etc. (ex. Confederația Elvețiană)
2. principiul personalității – Statul se pliază după limba individului (Canada). Bilingvismul oficial poate fi pașnic ca în Singapore sau Elveția sau poate duce la anumite disensiuni ca în Canada sau Belgia (Paulston, 1988:1).

■ Bilingvism reciproc

Situația în care bilingvii cu același nivel de competență pot trece reciproc de la o limbă la alta (Mackey, 1997a:63). Participanții nu se limitează la a vorbi limba / limbile lor ci practică și limba celuilalt. Acest model este relativizat de asimetrii, preferințe și ajustări contextuale care problematizează în mod necesar „reciprocitatea" practicilor plurilingve (Mondada, 2005:89).

■ Bilingvism recursiv

Bilingvism care se dezvoltă când practicile lingvistice ale unei comunități sunt suprimate și sunt reconstituite ulterior pentru noi funcții (García, 2009b:143). În general, acesta reflectă situațiile de revitalizare a limbii, stimulată mai ales de accentul reînnoit pus pe drepturile lingvistice ale multor minorități în secolul al-XXI-lea (García, 2011:43).

■ Bilingvism social

„Folosirea alternativă a două limbi de către un grup social sau o comunitate de locutori" (Colesnic – Codreanca, 2002:13). Un exemplu pentru acest fenomen îl reprezintă a doua generație de migranți, care posedă la fel de

Scanned with OKEN Scanner

bine și limba familiei și limba țării gazdă, ei fiind capabili să „jongleze" într-o manieră arbitrară cu cele două limbi (Lüdi / Py, 2002). Swann et al. (2004:61) consideră că bilingvismul social se referă la societățile în care se vorbesc mai multe limbi, dar nu toți membrii comunității sunt neapărat vorbitori de mai mult de o limbă. Reținem, așadar, că anumite societăți bilingve – state bilingve, de exemplu, pot fi compuse în mare parte din persoane unilingve, scopul bilingvismului instituțiilor fiind acela de a permite persoanelor să funcționeze într-o singură limbă, evitându-se astfel obligația de a deveni bilingve (Mackey, 1997d:1487-1488).

■ Bilingvism substractiv / negativ

Termen creat de Lambert (1975) pentru a se referi la: 1) competența individuală a individului care își dezvoltă a doua limbă în detrimentul cunoștințelor limbii; această stare apare într-un mediu în care limba maternă nu joacă decât un rol secundar pentru individul respectiv; 2) situația bilingvă în care acest tip de competență este frecvent. Lambert consideră că, în situația bilingvă în care prima limbă (L1) este eliminată atunci când se adaugă a doua limbă (L2), rezultă monolingvismul în a doua limbă (L1+L2-L1 = L2). Astfel, putem vorbi de dezvoltarea incompletă a capacităților individului din cauza devalorizării uneia din limbile în prezență (Dubois et al., 2007:439).

Variația

Variația lingvistică se concretizează în manifestarea variabilității limbilor naturale, observate în diversitatea uzajelor lingvistice ale unei comunități și explică mai ales determinările politice, geografice sau socioculturale (Neveu, 2011:367). Este vorba de diferențe în forme lingvistice fără schimbări (aparente) de înțeles (Walker, 2010). Variația lingvistică reprezintă un aspect major al cercetărilor în domeniul sociolingvisticii, aceasta fiind urmărită atât la nivel individual, cât și la nivelul comunităților lingvistice. Indivizii se disting între ei după modul în care utilizează limba iar acest mod variază în decursul timpului. Variația este constituită dintr-un ansamblu de date empirice care pot materializa observabile lingvistice în domeniul prozodic, sintactic, lexico-semantic, discursiv. Astfel, de exemplu, pronunția, expresiile, vocabularul unui pescar din Finistère, ale unui țăran din Béarn și ale unui licean din regiunea pariziană pot manifesta o diversitate însemnată, evaluată în spațiu (diatopie), sau în mediul social (diastratie) (Neveu, 2011:367). Gadet (2007:26) menționează că termenul *variație* acoperă totodată abordarea *variaționistă* ce ține de teoria sociolingvistică instaurată de lucrările lui William Labov și abordarea *variațională*, reflexie a lingvisticii generale inițiată de Eugen Coșeriu, căutând să teoretizeze diferențele care apar în modurile de vorbire. Variația lingvistică apare în special la nivel fonic

Scanned with OKEN Scanner

(prozodie) și lexical și într-o mai mică măsură la nivel morfologic și sintactic (Gadet, 2007:63).

Tipuri de variație

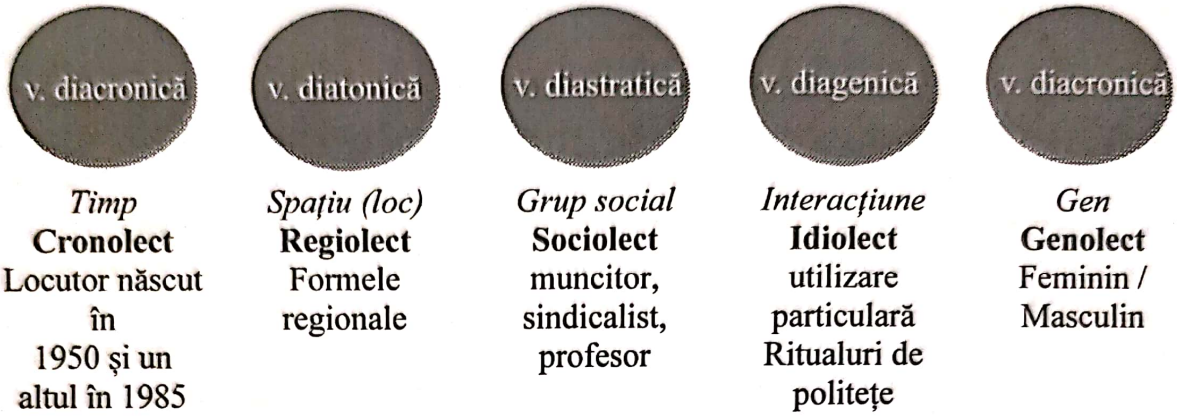

cronolect	Varietate lingvistică temporară folosită de un anumit grup social într-un anumit timp.
regiolect	Varietate vorbită într-o anumită regiune geografică.
sociolect	Varietate de limbă, semnificativă pentru un anumit grup social (Fishman, 1971:147) sau varietate de limbă vorbită de către o comunitate, un grup socio-cultural sau o categorie de vârstă (Bavoux, 1997:265). Se poate considera că „astăzi, într-o societate modernă, orice sociolect (chiar și cele aparținând categoriilor sociale cu statut foarte scăzut) prezintă cel puțin două registre stilistice: unul formal (pe care membrii grupului îl folosesc în domeniile și situațiile oficiale de comunicare, în relațiile cu cei din exterior) și unul informal (utilizat în mod curent în interiorul grupului)" (Ciolac, 1999:68). Adesea, termenul sociolect este înlocuit cu termenul dialect social, acesta din urmă fiind preferat și utilizat în mod obișnuit (Lewandowski, 2010). Această varietate este mai degrabă legată de cadrul social al locutorilor decât de cel geografic (Trudgill, 2003; Grabias, 2001).
idiolect	Termen introdus de Bloch (1948) pentru a desemna vorbirea unei persoane, într-o perioadă scurtă de timp. Într-o accepțiune mai largă reprezintă „repertoriul total al deprinderilor de vorbire ale unui individ, într-o anumită perioadă a existenței sale" (Ionescu-Ruxăndoiu / Chițoran, 1975:284). Altfel spus, idiolectul este sistemul lingvistic (pronunție, lexic, gramatică, pragmatică) folosit de un anumit vorbitor (Swann et al., 2004:141). Nu este,

Scanned with OKEN Scanner

	desigur, limba unui individ, ci utilizarea particulară a acestuia. Idiolectul este pentru individ ceea ce sociolectul este pentru grupul social (Bavoux, 1997a:165).
genolect	Varietate lingvistică folosită de un anumit gen.

■ Variația diafazică

Denumită și variație stilistică, aceasta generează variante sinfazice sociostilistice care sunt numite, de regulă, *niveluri de limbă*. Acestea interesează SL în măsura în care funcționarea lor s-a specializat pentru anumite sfere sau domenii de comunicare într-o comunitate dată și este guvernată de norma sociolingvistică (atât la nivel macrosocial, cât și la nivel microsocial). Tot un rezultat al variației diafazice sunt și *limbajele speciale*, subîmpărțite, la rândul lor, în *limbaje profesionale* (utilizate de grupuri de indivizi care au aceeași specializare profesională) și *argouri* (specifice unor grupări umane constituite pe baza comunității de interese și/sau ocupații); funcționarea limbajelor speciale, rolul și funcțiile lor în cadrul microgrupului care le utilizează reține în mod special atenția sociolingviștilor" (Ciolac 1999:14).

■ Variația diastratică

Denumită și variație socială, constituie preocuparea de bază a sociolingvisticii și se canalizează pe deosebirile dintre clase, pături și / sau categorii sociale cărora le corespund diferențe în modul de exprimare. Acestea (în cadrul repertoriului verbal al comunității) se structurează în așa-numitele variante diastratice, cărora li s-au aplicat următoarele denumiri: a) dialect social; b) sociolect" (Ciolac, 1999:66).

■ Variația diatopică

Denumită și variație geografică sau teritorială, constituie obiectul principal de studiu al dialectologiei și geografiei lingvistice prin generarea variantelor intitulate *dialecte, subdialecte* și *graiuri*. „Sociolingvistica se interesează de prezența unor elemente de acest tip în repertoriul verbal al locutorilor de diferite statute socioculturale și, totodată, de natura contextului situațional în care aceștia utilizează formele dialectale. Ea are însă în vedere nu numai probleme legate de diversitatea dialectală, ci și aspecte referitoare la o anumită uniformitate diatopică la nivelul comunității lingvistice considerate. Se preocupă așadar și de chestiuni privind constituirea variantei teritoriale comune, vehiculare, într-o societate dată, are în vedere factorii care influențează ponderea acestei variante în interacțiunea verbală din mediul urban și rural, încearcă să explice coloratura regională a limbii comune" (Ciolac, 1999:14).

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

■ Variația diamezică

Alberto M. Mioni a propus adăugarea la arhitectura „dia" (diacronie, diatopie, diastratie, diafazie) concepută și elaborată de Coșeriu (1966; 1973), a celui de-al cincilea parametru, „diamezia", adică *distincția dintre limba vorbită și limba scrisă* (Wüest, 2009:147). Aceasta se referă la diferențele între mijloace utilizate pentru a comunica; este vorba de opoziția între scris și vorbit, dar nu este concepută ca o opoziție binară între două coduri semiologice ci ca un continuum al gradelor intermediare (Mioni, 1983:508).

Dialect

Termenul este folosit diferit în diferite tradiții sociolingvistice. Din perspectivă germană, Ammon (1998) contrastează definițiile dintre tradițiile Europei Continentale și anglo-saxone. El remarca faptul că dialectele și varietățile standard din terminologia anglo-saxonă se numesc dialecte regionale și dialecte standard pe continentul European. Pentru sociolingviștii anglo-saxoni, fiecare persoana vorbește un dialect de un anumit fel. În sistemul german, nu oricine vorbește un dialect - unii vorbesc o varietate standard, ceea ce nu este un dialect (Britain in Ammon et al., 2004:268).

În tradiția franceză, *dialect of English* este diferit de *dialecte de français*, traducându-se prin varietate a francezei. Astfel, *„franceza regională"* în lingvistica romană (adică variația regională a limbii comune, prin opoziție cu dialectele primare) se numește dialect în lingvistica anglo-saxonă, întrucât dialectele primare ale lumii anglo-saxone nu mai există. Ca atare, „dialect" împarte câmpul de bătălie cu o întreagă armată de termeni precum *patois, français commun, français régional, français général, français populaire* etc. (Pooley, 2000). Coșeriu (1981:21) le clasifica în trei categorii: a) dialecte primare (anterioare constituirii unei eventuale „limbi comune"; b) dialecte secundare (rezultate din diferențierea regională a limbii comune; c) dialecte terțiare (rezultând din diferențierea regională a eventualei limbi „standard", respectiv a modalității „exemplare" a limbii comune.

Același autor definește dialectul în strânsă corelație cu „limba istorică", precizând că „există între *limbă* si *dialect* o diferență de statut istoric (real sau atribuit): un *dialect*, fără a înceta de a fi în mod intrinsec o *limbă*, este considerat ca subordonat altei *limbi* de rang superior. Cu alte cuvinte, termenul de *dialect*, în măsura în care se opune celui de *limbă*, desemnează o limba minoră care se distinge în cadrul (sau este inclusă) unei limbi majore, care este o *limbă istorică* (un *idiom*)" (Coșeriu 1994:95).

În tradiția românească dialectele sunt „cele mai mari varietăți lingvistice teritoriale subordonate limbii" (Avram, 2001:175). Olariu (2015) definește dialectul ca o „unitate lingvistică discretă istoric constituită și delimitată la nivel geografic, a cărei identitate este construită atât pe o componentă lingvistică (și

paralingvistică) – elemente fonetice, lexicale, morfosintactice, prozodice etc., cât și pe o componentă extralingvistică – imaginar (socio)lingvistic, conștiința vorbitorilor, fidelitate lingvistică etc.".

Sociolect

Varietate de limbă, semnificativă pentru un anumit grup social (Fishman, 1971:147) sau varietate de limbă vorbită de către o comunitate, un grup socio-cultural sau o categorie de vârstă (Bavoux, 1997c:265). Se poate considera că „astăzi, într-o societate modernă, orice sociolect (chiar și cele aparținând categoriilor sociale cu statut foarte scăzut) prezintă cel puțin două registre stilistice: unul formal (pe care membrii grupului îl folosesc în domeniile și situațiile oficiale de comunicare, în relațiile cu cei din exterior) și unul informal (utilizat în mod curent în interiorul grupului)" (Ciolac, 1999:68). Adesea, termenul sociolect este înlocuit cu termenul dialect social, acesta din urmă fiind preferat și utilizat în mod obișnuit (Lewandowski, 2010). Această varietate este mai degrabă legată de cadrul social al locutorilor decât de cel geografic (Trudgill, 2003; Grabias, 2001).

Remarcă finală

Subliniem faptul că *Sociolingvistica* este într-un proces continuu de reformulare teoretică și redefinire metodică în concordanță cu evoluția epistemologică și dezvoltarea de noi metode de lucru pe teren, tehnici de colectare a datelor și, în cazul abordărilor cantitative, de analize statistice.

Referințe bibliografice

Avram, Mioara (2001), „Dialecte", în Sala, Marius (ed.), *Enciclopedia limbii române*, București: Editura Univers Enciclopedic, pp. 175-176.

Bavoux, Claudine (1997), „Sociolecte", în Moreau (1997) (ed.), pp. 265-266.

Boutet, Josiane (1997), *Langage et société*, Paris: Seuil.

Calvet, Louis-Jean (1999), *Pour une ecologie des langues du monde*, Paris: Plon.

Ciolac, Marina (1997), *Sociolingvistica școlară*, București: Editura All.

Ciolac, Marina (1999), *Sociolingvistică Românească*, București: Editura Universității din București.

Colesnic-Codreanca, Lidia (2002), *Sociolingvistica. Mic dicționar terminologic*, Chișinău: Editura Museum.

Coste, Daniel (2001), „Compétence bi/plurilingue et (in)sécurité linguistique", în *L'École Valdôtaine. Valle d'Aoste regione d'Europa: l'educazione bi / plurilingue, ponte verso la cittadinanza europea*, 84, pp. 10-18.

Dubois, Jean et al. (2007), *Grand Dictionnaire. Linguistique & Sciences du langage*, Paris: Éditions Larousse.

Ferguson, Charles (1959), „Diglossia", în *Word*, 15, nr. 2, p. 325-340.

Fishman, Joshua (1971), *Sociolinguistique*, Bruxelles: Labor / Paris: Nathan.

Francard, Michel (1997b), „Insécurité linguistique", în: Moreau (1997) (ed.), pp. 170-176.

Scanned with OKEN Scanner

Gadet, Françoise (2007), *La variation sociale en français*, nouvelle édition revue et augmentée, Paris: Ophrys.

García, Ofelia (2009), „Education, multilingualism and translanguaging in the 21st century", în: Mohanty, Ajit / Panda, Minati / Phillipson, Robert / Skutnabb-Kangas, Tove (ed.), *Multilingual Education for Social Justice: Globalising the local*, New Delhi: Orient Blackswan, pp. 140-158.

García, Ofelia (2011), „The Translanguaging of Latino kindergarteners", în: Kim Potowski, Jason Rothman (ed.), *Bilingual Youth:Spanish in English-speaking Societies*, Amsterdam: John Benjamins Publishing, pp. 33-55.

Grabias, Stanisław (2001), „Środowiskowe i zawodowe odmiany języka – socjolekty", în: Bartmiński, Jerzy (ed.), *Współczesny język polski*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, pp. 235-253.

Grosjean, François (1993), „La personne bilingue et biculturelle dans le monde des entendants et des sourds", în *Nouvelles pratiques sociales*, 6(1), Québec: Presses de l'Université du Québec, pp. 69-82.

Holmes, Janet (1992), *An introduction to sociolinguistics*, London: Longman.

Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana / Chițoran, Dumitru (1975), *Sociolingvistică*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

Korth, Britta (2005), *Language Attitudes Towards Kyrgyz and Russian: Discourse, Education and Policy in post-Soviet Kyrgyzstan*, Bern: Peter Lang.

Kremnitz, Georg (1987), „Diglossie: possibilités et limites d'un terme", în *Lengas*, 22, pp. 199-213.

Labov, William (1972), *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Lambert, Wallace (1975), „Culture and language as factors in learning and education", în Wolfgang, Aaron (ed.), *Education of Immigrant Students*, Toronto: Ontario Institute for Studies in Education, pp. 55-83

Leclerc, Jacques (1986), *Langue et société*, Laval: Mondia.

Lewandowski, Marcin (2010), „Sociolects and Registers – a Contrastive Analysis of Two Kinds of Linguistic Variation", *Investigationes Lingusticae* , 4, pp. 60-79.

Lüdi, Georges / Py, Bernard (2002), *Être bilingue*, Bern: Peter Lang.

Mackey, William (1997a), Bilinguisme, in: Moreau (1997) (ed.), pp. 61-64.

Mioni, Albert (1983), „Italiano tendenziale: Osservazioni su alcuni aspetti della standardizzazione", în *Scritti linguistici in onore di Giovan Battista Pellegrini*, 2, Pisa: Pacini, pp. 495-517.

Moldovanu, Gheorghe (2005), „Bilingvism, diglosie, conflict lingvistic: o disociere utilă pentru analiza limbilor în contact", în *Limba Română*, nr.11, anul XV, http://www.limbaromana.md, ultima consultare la 18.03.2019.

Mondada, Lorenza (2000), *Décrire la ville: la construction des savoirs urbains dans l'interaction et dans le texte*, Paris: Anthropos.

Mondada, Lorenza (2005), *Chercheurs en interaction. Comment émergent les savoirs*, Lausanne: Presses Polytechniques et Universitaires Romandes.

Moreau, Marie-Louise (1996), „Insécurité linguistique: pourrions-nous être plus ambitieux? Réflexions au départ de données camerounaises, sénégalaises et zaïroises", în *Français régionaux et insécurité linguistique*, Paris: L'Harmattan / Université de la Réunion, pp. 103-114.

Scanned with OKEN Scanner

Ninyoles, Rafael (1976), Idéologies diglossiques et assimilation, in Giordan, Henri / Ricard, Alain (ed.), *Diglossie et littérature*, Bordeaux-Talence: MAHA, pp. 151-160.

Oksaar, Els (1980), „Mehrsprachigkeit, Sprachkontakt und Sprachkonflikt", în Nelde, Peter H. (ed.), *Sprachkontakt und Sprachkonflikt*, Wiesbaden:Franz Steiner, pp. 43-52.

Olariu, Florin-Teodor (2011), „Migrația ca narațiune – rolul biografiilor lingvistice în analiza fenomenului migrationist", în *Philologica Jassyensia*, VII, 1 (13), Iași: Editura Alfa, pp. 205-214.

Paulston, Christina (1988), „Bilingualism and Bilingual Education: An Introduction", în: Paulston, Christina (ed.), in *International Handbook of Bilingualism and Bilingual Education*, Connecticut: Greenwood Press , pp. 1-15.

Pooley, Tim (2000), „Sociolinguistics, regional varieties of French and regional languages in France", în *French Language Studies*, 10, p.p 117-157.

Py, Bernard / Gajo, Laurent (2013), „Bilinguisme et plurilinguisme", în Simonin, Jacky / Wharton, Sylvie (ed.), *Sociolinguistique du contact: Dictionnaire des termes et concepts*, Lyon: ENS Éditions, pp. 71-93.

Swann, Joan et al. (2004), *A dictionary of sociolinguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Trudgill, Peter (2003), *A Glossary of Sociolinguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Walter, Stephen (2010), „The language of instruction issue: Framing an empirical perspective", în Spolsky, Bernard / Hult, Francis (ed.), *The Handbook of Educational Linguistics*, Chichester: Wiley Blackwell, pp. 129-146.

Wüest, Jakob (2009), „La notion de diamésie est-elle nécessaire?", în *Travaux de linguistique*, 2, pp. 147-162.

Wüest, Jakob / Kristol, Andres (1993), *Aqueras montanhas: études de linguistique occitane: le Couserans (Gascogne pyrénéenne)*, Tübingen / Basel:Francke Verlag http://univ-biskra.dz/sites/fll/images/benazzouz_hamel/Sociolinguistique%20%202me%20LMd.pdf

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul 2

Sociolingvistica urbană

Ce este sociolingvistica urbană?

Definirea domeniului

Plecând de la premisa că tot ce este social este și lingvistic și că tot ce este lingvistic este și social, sociolingviștii studiază în general și într-un mod privilegiat relațiile reciproce dintre limbă și ansamblul lumii sociale; ei încearcă să identifice, să explice și să înțeleagă efectele reciproce ale contextelor sociale asupra practicilor lingvistice, dar și cum aceste contexte sociale pleacă tot de la latura lingvistică.

Sociolingvistica precursoare anilor 1960 nu avea mediul urban ca punct de interes, iar cercetarea din secolul al XIX-lea era, în principal, dialectologică. Orașul nu părea deloc să ofere un teren de studiu important precum aria rurală care conserva moștenirea lingvistică.

Începând cu anii '90, o parte din sociolingvistica franceză, dar și francofonă începe să se intereseze masiv de fenomenele langajiere observabile în mediul urban.

Orașele au constituit locuri extraordinare de cercetare, întrucât oamenii din acest areal intră zilnic în contact cu străini, care au diferite sisteme de credință, norme comportamentale, ritualuri și practici lingvistice și încearcă să se înțeleagă și să facă lucrurile să meargă pentru ca orașul să funcționeze.

Orașul se poate, prin urmare, studia în parametrii săi lingvistici și plecând de la această latură lingvistică. Astfel, a început să se dezvolte o sociolingvistică a orașului (mai ales sub impactul cercetărilor lui Louis-Jean Calvet, 1994) și ulterior o sociolingvistă urbană sub impulsul major al lui Thierry Bulot. Acest interes timpuriu legat de fenomenul limbajului urban s-a materializat în cadrul a două conferințe internaționale: Dakar (*Limbi și orașe*, 15-17 decembrie 1990) și Libreville (*Orașe plurilingve*, 25-29 septembrie 2000), aceasta din urmă fiind implicit considerată un colocviu al „sociolingvisticii urbane", dar și în publicarea lucrărilor lui L.-J. Calvet (1994: *Vocile orașului. Introducere în sociolingvistica urbană*), Carolinei Juillard (1995: *Sociolinguistique urbaine*), ale lui T. Bulot si

C. Bauvois (1998), și numeroaselor lucrări ale lui Thierry Bulot (1998, 1999, 2001) sau în existența Zilelor Internaționale de Sociolingvistică Urbană (Mons / Rennes).

Sociolingvistica urbană inițiată de Bulot a început să cunoască o dezvoltare importantă după anul 2000, s-a răspândit, ulterior, în toată lumea, în Algeria cunoscând un succes fără precedent.

Un prim punct legat de inițierea acestei discipline s-a lansat destul de timpuriu prin studiile legate de istoria limbilor cu privire la normele dominante și de prestigiu, acestea fiind adesea regăsite în domeniile ce țin de oraș. Formele standardizate elaborate și prescrise ca normă legitimă și normă de prestigiu au apărut în oraș pe baza practicilor claselor sociale urbane dominante (aristocrația și marea burghezie) (Blanchet, 2017: 10-12). Blanchet (2017:12) subliniază că acest fenomen se datorează concentrării puterii politice, economice și simbolice în spațiile urbane (mai ales de când a început răspândirea limbilor dominante în afara spațiilor geografice inițiale) iar varietățile lingvistice din mediul rural sunt percepute ca minorate (peiorative, stigmatizate), nu de puține ori diverse discursuri glotofobe calificând „rurală" / „de țară" o practică sau o varietate lingvistică, asociind cu orașul, modelele lingvistice de urmat iar cu mediul rural, practicile lingvistice ce trebuie respinse.

În esență, sociolingvistica urbană problematizează urbanizarea lingvistică. De ce urbanizarea? Pentru că orașul (spre deosebire de mediul rural) constituie *un spațiu social în mișcare*, în veșnică transformare care apare în funcție de schimbările sociale. Astfel, cele două medii (rural și urban) trebuie distinse în teoria sociolingvistcă și în mod particular mediul urban trebuie teoretizat diferit pentru a evidenția fluiditatea și versatilitatea locutorilor, repertoriul lor lingvistic și folosirea limbajului zilnic. Orașele nu sunt locuite de o populație omogenă și anonimă, ci de actori diverși care se străduiesc să înfăptuiască lucruri relevante pentru ei în timp ce își caută o auto-identificare iar limba joacă un rol important în aceste activități.

Sociolingvistica urbană studiază discursurile epilingvistice menite să marcheze ocuparea și însușirea spațiului urban de către grupurile sociale (Bulot, 2004: 119). Așadar, Bulot (2001) a definit sociolingvistica urbană în jurul a trei piloni de studiu interdependenți care se evidențiază astfel: *analiza discursurilor epilingvistice* menite să marcheze ocuparea și însușirea spațiului urban de către grupurile sociale; descrierea specificităților *comunității sociale urbane* luând în considerare datele care o caracterizează și, în final, abordarea critică a efectelor concomitente ale *discursurilor ținute asupra spațiului social* și *a spațiului social asupra discursurilor*.

Terenul urban devine un loc de anchetă și de analiză sociolingvistică. Studiile sociolingvistice relevă de-a lungul ultimilor ani că orașele sunt, în privința limbilor, locuri de concentrare, metisaj, inovare, dar și de excludere,

Scanned with OKEN Scanner

stigmatizare sau segregare. Anchetele au pornit, adesea, în studierea practicilor lingvistice în cartierele populare sau care se caracterizau prin anumite comunități lingvistice, religioase, etnice, de imigranți etc. Cercetătorii au început să observe locurile de interacțiune precum piețele, trasportul în comun, instituțiile școlare, dar și afișele oficiale, culturale sau variate, numele clădirilor, magazinelor, străzilor etc. (Blanchet, 2017:15).

Terminologia a pus deseori semne de întrebare, mai ales că această ramură s-a format recent, de-a lungul timpului cercetătorii ajungând la anumite concluzii. De exemplu, termenii *citadin, urban și urbanizat* (vezi mai multe detalii în Bulot, 2001) se referă la nivele distincte de analiză a realității, respectiv primul evidențiază organizarea orașului constituit, instituțional, al doilea este raportat la diferite fapte legate de caracteristicile culturii urbane (conform Școlii de la Chicago în special, Grafmeyer și Isaac, 1979), cel de-al treilea relevă dinamica sociolangajieră care răspândește modelul cultural urban și trimite către urbanizarea (Rémy / Voyé, 1992) lingvistică (Bulot / Tsekos, 1999).

Conceptul de urbanizare se referă la o dislocare a relațiilor dintre morfologia urbană și funcția socială a spațiilor specifice din punct de vedere sociologic și, în ceea ce privește aspectele lingvistice, la o recompunere complexă a spațiilor în jurul mobilității spațiale care acționează atât pe comportamente, cât și pe reprezentări sociolingvistice (Bulot, 2001). Autorul propune și insistă pe studierea acestui proces social de urbanizare care organizează, reorganizează și face să existe orașul într-o permanență reînnoită.

Aspecte și caracteristici ale domeniului

Cercetarea întreprinsă în diferite comunități în timp a modelat înțelegerea noastră cu privire la modul în care oamenii comunică, dar și modalitatea în care aceste caracteristici ale lor pot fi corelate cu comportamentul lingvistic. Această metodă de a grupa și corela factorii sociali și lingvistici a trecut testul timpului și poate, prin urmare, reprezenta baza oricărei cercetări viitoare în domeniu.

Foarte interesant, sistematic și punctual, Calvet (2016) prezintă „une feuille de route", o foaie de parcurs extrem de utilă atunci când se începe studiul unui oraș. Plecând de la exemple și rezultate venite din cele patru colțuri ale lumii, autorul stabilește categorii ample și bine delimitate, menite să fie abordate în studiul sociolingvistic detaliat al unui oraș:

- Istoria orașului, adică tipurile de populație, originea lor (endogenă sau exogenă, cifrele privind creșterea populației, statutul orașului - capitală etc.).
- Numele cartierelor: în ce limbi sunt numite, paradigma deschisă sau închisă, tendințele lingvistice pentru noile cartiere etc.
- Băștinașii, adică modul în care sunt numiți locuitorii orașului și, eventual, cei din diferite cartiere.

Scanned with OKEN Scanner

- Grupările pe cartiere: etnice, lingvistice, profesionale, religioase etc.
- Primele limbi: număr, transmisie etc.
- Limbile vehiculate în piețe.
- Mediul grafic.
- Formele lingvistice urbane, cum ar fi limba tinerilor sau argoul.
- Atitudinile și reprezentările.

Când se studiază istoria orașului, se are în vedere latura demografică, pe de-o parte creșterea naturală iar pe de alta creșterea migratorie a unei populații. Creșterea naturală reprezintă echilibrul dintre numărul de decese și numărul de nașteri la o anumită populație, depinzând de mai multi factori legați de progres. Această creștere poate fi constantă sau să cunoască unele variații bruște.

Calvet (2016) subliniază că, deseori, creșterea naturală este combinată cu o creștere migratorie, iar un oraș țintă al migrației exogene poate să crească mai mult decât întreaga țară. Autorul compară, de exemplu, creșterea populației Gabonului în ansamblu cu cea a populației din Libreville, cea a orașului cunoaște o variație bruscă, iar populația sa are o rată de creștere mai mare decât cea a țării, această explozie demografică, datorându-se boom-ului petrolier care a generat migrații semnificative din toată Africa.

Migrația este o experiență devastatoare pentru migranți și poate implica probleme complexe pentru țările de destinație. În Europa occidentală și în America de Nord a schimbat fața mediului metropolitan și a condus la noțiunea de superdiversitate (Vertotec, 2007). În mediul urban, migrația a generat o multiplicitate de stiluri de viață, etnicități, religii și limbi. Coulmas (2017:16) face o comparație între creșterea orașelor europene din epoca medievală către timpurile moderne, evidențiind că procesul a fost unul încet și atent controlat, pentru a se putea păstra omogenitatea și creșterea de astăzi datorată migrației care a devenit din ce în ce mai greu de controlat, dificultățile de organizare pentru coexistența grupurilor de limbi, devenind o problemă majoră a administrațiilor locale.

Migrația către zonele urbane continuă pretutindeni și în multe orașe aceasta joacă acum un rol mai important în creșterea populației decât coeficientul de natalitate sau mortalitate. În America, nivelul urbanizării întregii populații este de peste 80%, în Europa 75%, Asia (47%) și Africa (40%) (Coulmas, 2017:17).

Calvet dă și câteva exemple atipice, precum cel al capitalei Kazakhstanului, Astana care a fost reconstruită în anii '90 și inaugurată în 1998, cunoscând astfel o dezvoltare demografică impresionantă.

În ceea ce privește numele cartierelor, Calvet (2016) menționează două exemple, Dakar în Senegal și Man în Coasta de Fildeș. În orașul Man, unele cartiere au numele în yacuba, altele în jula și altele în franceză. Orașul a fost construit în epoca colonială, în jurul unei piețe îndepărtate a satului de origine, jula este lingua franca, iar franceza limba colonială, în timp ce yacuba este folosită doar pentru a numi cartierele îndepărtate.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

În cazul României, populația se află într-o descreștere demografică semnificativă. Datele INS arată că populația urbană și cea de sex feminin sunt majoritare (53,8%, respectiv 51,2%). La 1 ianuarie 2016, populația rezidentă din mediul urban a fost de 10,634 milioane de persoane, în scădere cu 0,6% față 1 ianuarie 2015. Populația feminină la 1 ianuarie 2016 a fost de 10,107 milioane de persoane, în scădere cu 0,6% față de aceeași dată a anului precedent[2].

O analiză strict lingvistică a locuitorilor orașului poate să scoată la iveală anumite reguli sau paradigme. Calvet (2016) oferă câteva exemple în franceză pornind de la terminații frecvente *Paris/parisien* sau *Marseille/marseillais*, sau altele mai rare, atipice, precum *Chamonix/chamoniard*, sau în engleză *glaswegian* (locuitorii orașului Glasgow) etc.

Limba română oferă numeroase exemple, Ardeal / ardeleni, Moldova / moldoveni, București / bucureșteni. Ceea ce este, totuși, important și interesant în același timp sunt conotațiile care se regăsesc în spatele acestor desemnări, modul în care oamenii se numesc între ei și îi numesc pe alții. Autorul evidențiază modalitatea prin care, de exemplu, se face distincția la Rio de Janeiro între localnicii orașului, *cariocas*, și cei din statul Rio, *fluminenses*, astăzi cei ce locuiesc în favele se numesc *favelas*, cei care traiesc în nordul orașului *suburbanos* și cei care trăiesc în cartierul bogat Barra de Tijuca sunt *emergentes*. Desigur, un *favelado* poate fi, de asemenea, *carioca*, ca și un *suburbano* sau *emergente*, și, prin urmare, există în aceste hetero-denumiri o clasificare socială, o organizare a spațiului urban și a ocupanților după modalitatea de a-i numi.

Piețele constituie un loc fundamental de observare în orașele multilingve. Acestea reprezintă un loc de trecere pentru întreaga populație, iar plurilingvismul face ca, în tranzacțiile comerciale, să se vorbească mai multe limbi, limbile primare fiind rar folosite dacă sunt puțin vorbite. Se folosesc limbi vehiculare care prefigurează adesea viitorul lingvistic al țării și de multe ori în principalele piețe africane și chineze se remarcă o gestionare *in vivo* a plurilingvismului în practicile sociale (Calvet, 2016).

Cât despre mediul grafic, acesta are importanța lui, fiind un aspect care nu poate fi ignorat pentru imaginea unui oraș. Există nenumărate afișe, panouri, reclame, înscrisuri, graffiti pe ziduri iar pluringvismul este din ce în ce mai frecvent, devenind în curând regulă ci nu excepție. Inclusiv semnalizarea devine pe alocuri bilingvă dacă nu trilingvă. Aceasta presupune analize cantitative, cu ajutorul unor scale de atitudine, întrebări închise, alocări de valoare spațiilor reprezentate pentru a obține tendințe cantitative și calitative, pornind de la interviuri semistructurate, care necesită utilizarea metodelor de analiză a discursului. De

[2] https://www.economica.net/populatia-rezidenta-in-romania-a-scazut-la-19-7-milioane-de-persoane-imbatranirea-demografica-s-a-accentuat_124562.html

multe ori, mediul grafic nu atestă doar plurilingvismul unui oraş ci şi raportul de forţă, chiar ura între locutorii limbilor prezente.

O parte din sociolingvistică este din ce în ce mai interesată de aşa-numitele fenomene *suburbane / periferie*, şi anume de practicile şi reprezentările lingvistice ale tinerilor sau adolescenţilor, fie că sunt sau nu proveniţi din imigraţie, care trăiesc în aşa-numitele cartiere „dificile" (periferiile urbane, locuinţele cu costuri reduse, cartierele populare centrale etc.) şi se adună în special în „grupul de pair". Aceste studii ale „culturii" sau „subculturii" urbane au la bază interacţiuni, discursuri, poveşti şi se încearcă, astfel, examinarea corelaţiilor dintre practicile cotidiene de „stradă" şi rezultatele şcolare (Gasquet-Cyrus, 2002:63).

Tendinţa este pentru fenomenele grupate sub eticheta reductivă „periferie", cu tot ce înseamnă adolescenţi, grupuri de egali, etichete, grafice, rap, insulte etc.

Anchetele conduse în diferite teritorii urbane relevă în mare parte atitudini sau comportamente pe care sociolingvistul le observă, cuantifică, analizează şi încearcă să le explice. Fie că este vorba de numirea cartierelor sau a locuitorilor acestora, transmiterea limbilor, comunicarea lingvistică în pieţe sau mediul grafic, există practici care sunt de fapt manifestarea reprezentărilor lingvistice. Dacă, de exemplu, părinţii nu îşi transmit limba copiilor lor şi folosesc limba dominantă în mediul social, este pentru că consideră că este mai importantă sau mai utilă (Calvet, 2016).

Această perspectivă se concentrează asupra modului în care reprezentările lingvistice şi verbalizarea acestora de către diferite grupuri sociale sunt teritorializate şi contribuie la redarea cu ajutorul cuvintelor a identităţii urbane (Bulot / Tsekos, 1999).

Sociolingvistica urbană, un laborator?

Sociolingvistica urbană a contribuit în mod cert la sociolingvistica generală atât pe planul metodologic cât şi pe cel epistemologic. Împrumutăm termenul de „laborator" de la sociolingvistul Philippe Blanchet (2017:19) şi subliniem ideea sa că pe plan metodologic sociolingvistica urbană reprezintă un adevărat laborator. De ce laborator? Pentru că aici se utilizează sub diferite modalităţi fotografia şi camera video, hărţi care se comentează, colaje şi înregistrări sonore etc. Pe plan epistemologic se evidenţiază mai multe contribuţii: analiza proceselor, interdisciplinaritatea cu geografia socială[3], dar şi cu sociologia şi

[3] Geografia socială se bazează pe analiza formelor de viaţă socială, pentru a descrie şi a explica aspectele din societate conducând la o diferenţiere a lumii şi a organizării spaţiului (Nae, 2011). Accentul se pune pe evidenţierea disparităţilor social-economice, ca rezultat al nivelelor de dezvoltare şi al structurii sociale pe clase şi

Scanned with OKEN Scanner

antropologia, importanța acordată fenomenelor de tensiuni sociale, de segregare, de discriminare și de inegalități, și abordarea sociolingvisticii urbane ca știință socială cu misiune socială evidențiindu-se facil importanța intervenției sociolingvistice (Blanchet, 2017:20).

Conceptul de urbanizare, așa cum notează Bulot și Veschambre (2006: 308), împrumutat de la sociologia urbană, este de fapt central: ca un concept specific al sociolingvisticii urbane nu se referă doar la creștere cantitativă a densității habitatului și a difuzării unei culturi urbane, ci și la o dislocare a raporturilor dintre morfologia urbană și funcția socială a spațiilor specifice din punct de vedere sociologic și, în ceea ce privește aspectele lingvistice, la o recompunere complexă a spațiilor în cadrul mobilității spațiale care acționează atât pe comportamente, cât și pe reprezentări sociolingvistice.

Pe de altă parte, locul în care sociolingvistica urbană și geografia socială s-au întâlnit la nivel global, dar și fundamental, a fost redarea în cuvinte a spațiului, a societății și a construcției de categorii sociale în raport cu spațiul. Dar este poate chiar mai mult dimensiunea practică a discursului, în relația constantă cu eterogenitatea constitutivă a întregii producții și a întregii acțiuni umane (Bulot / Veschambre, 2006:305).

În dinamica proprie urbanizării sociolingvistice, analiza discursului pe un anume teritoriu se concepe plecând de la trei principii directoare (Bulot et Tsekos, 1999):

- *percepția celuilalt* căci reprezentat în discurs, așa zisul teritoriu este constituit din locutorul în subiect, dar și de actorul spațiului discursiv;
- *polifonia* în măsura în care este inerentă fiecărei activități discursive. Fiecare cuvânt (categorie urbană, denumire a formelor langajiere, desemnare de locuri ...) este încărcat de sensurile date pentru că utilizarea nu trimite la alte discursuri, și se folosește prin trimiterea la matricea discursivă pe care o constituie spațiul citadin;
- *interacțiunea* pentru că spațiul de schimb teritorializat (în mod concret considerat ca un produs perceput sau trăit al mobilității spațiale) acesta nu poate fi produs decât în interacțiunea a două discursuri; altfel spus este un nivel al materialității urbane care este doar discursiv.

Prin urmare, domeniul problematizat al sociolingvisticii urbane consideră ca fiind obiectul cercetării eterogenitatea corelată a discursurilor asupra limbilor și spațialității, prin cei trei piloni de intervenție și reflecție: studiul punerii în cuvinte a covarianței dintre structurile socio-spațiale semnificative și stratificarea sociolingvistică, studiul orașului ca o matrice discursivă (cu alte cuvinte contextul

---

categorii sociale. Influențată de sociologie, geografia socială se bazează pe anchetele de teren și pe interviu, ca metode de culegere a datelor empirice (https://ro.wikipedia.org/wiki/Geografie_social%C4%83).

Scanned with OKEN Scanner

social al discursurilor) și interacțiunile operante (într-o mișcare dialectică) între prevalența structurilor socio-spațiale asupra atitudinilor lingvistice și langajiere produse de actorii urbani și propriile discursuri asupra spațiului social (Bulot / Veschambre, 2006:306). Orașul cu viața sa fulminantă ne provoacă să găsim noi abordări teoretice și noi metode de cercetare pentru a surprinde variația la orice nivel.

Notăm faptul că s-a recurs inclusiv la formarea de noi cuvinte, un concept destul de folositor fiind prefixul *metro* utilizat în publicații despre limbajul în oraș în anii recenți. Maher (2005) vorbește despre *metroetnicitate,* adică, despre noi forme de jucat cu noțiunea de etnicitate. Este o formă hibridă a etnicității cu efect estetic, o teorie estetică a limbajului. Funcționează cel mai bine ca aspect al stilului de viață personal. Metroetnicitatea este legată de *Cool* deoarece cool este în esență un fenomen estetic. Cool dezactivează legătura „naturală" care se face deseori între etnicitate și limbă. Cool este atât o atitudine, cât și o fațetă a acțiunii personale. „Metroetnicitatea este un fel de post-etnicitate în care ne jucăm cu etnicitatea pentru efecte estetice. Implică o încrucișare culturală, auto-definire formată din împrumut și bricolajul identităților confuze" (Maher, 2005:89).

Un alt termen alcătuit cu același prefix este *metrolingvism*. Pennycook și Otsuji (2015) folosesc metrolingvism pentru a desemna noile forme de diversitate lingvistică care nu mai pot fi studiate în cadrul metodologiei sociolingvistice tradiționale din cauza diversității foarte largi, categoriile stabilite nemaifiind valide. „Metrolingvismul preia provocarea înțelegerii multilingvismului de zi cu zi nu prin enumerarea demolingvistică a multilingvismului cartografiabil, ci prin studiul practicilor lingvistice locale" (Pennycook / Otsuji, 2015:49). Metrolingvismul este folosirea limbii de către diverse grupuri culturale și etnice în mediul urban comun.

Această diversitate în diversitate a fost intitulată de Steven Vertovec „superdiversitate" care, în esență, „se distinge printr-o interacțiune dinamică a variabilelor în rândul unui număr crescut de imigranți noi, mici și împrăștiați, cu origini multiple, conectați transnațional, diferențiați socio-economic și stratificați din punct de vedere juridic care au ajuns în ultimul deceniu" (2007:1024).

Concluzii

Studiul sociolingvisticii în oraș necesită o distanțare de abordarea tradițională a sociolingvisticii de distribuție, unde limbile, locutorii, clasa socială etc. sunt bine definite și delimitate. Smakman / Heinrich (2015) semnalează faptul că aspectele de mobilitate, context și acces la resurse de orice fel trec în centrul atenției iar un astfel de punct de plecare necesită ca limba să fie „dezinventată" adică ideologiile limbii dominante bazate pe experiențele occidentale și mono-

Scanned with OKEN Scanner

lingve să fie puse în discuție și extinse astfel încât să capteze / surprindă granițe flexibile, abateri și folosirea creativă a limbajului.

Cercetările întreprinse au surprins un aspect foarte important al spațiilor urbane pe plan sociolingvistic. Orașele sunt mereu marcate de o puternică pluralitate lingvistică generată de instalarea constantă a unor locutori veniți din medii extrem de variate. Pe de altă parte, populația urbană a crescut în mod exponențial în ultimii cincizeci de ani din cauza exodului rural, concentrărilor economice și politice, populațiilor care au căutat un refugiu în fața crizelor climatice, economice, sanitare, în fața războiului sau regimurilor politice nesănătoase. Plurilingvismul capătă noi valențe și aceste noi contacte între limbi conduc la noi modalități de a vorbi o limbă[4] (Blanchet, 2017:16). Se redistribuie, astfel, variantele regionale aduse de migranți în variante sociale (Calvet, 2000).

Orașul pare să joace, așa cum au arătat mai multe cercetări, rolul de motor în dinamica limbilor, fie că e vorba la nivel de statut sau de corpus. Dar nu orașul este cel care „guvernează" lumea, ci poate doar „economia" sau „banii" (Gasquet-Cyrus, 2002:66).

Toate studiile efectuate în anumite orașe în lume au confirmat pertinența unei analize sociolingvistice tocmai pentru a înțelege organizarea socio-spațială a unui oraș, marcat de raporturile sociale de inegalitate, de dominare, excluziune etc. Blanchet (2017:19) concluzionează că orașul aspiră populații cât se poate de diverse (rurale, migrante etc.) le amestecă în parte tocmai pentru a le resepara ulterior, exact ca o centrifugă care triază ce este valorizat și devalorizat, chiar și când vine vorba de aspectele lingvistice.

În concluzie, sociolingvistica urbană contribuie la înțelegerea organizării sociale a orașului și în *extenso*, la rolul orașului în procesele de structurare socială. Urbanizarea rămâne un fenomen important atât din punct de vedere istoric, cât și contemporan, studiat deopotrivă de geografi, demografi, sociolingviști și sociologi. Sociolingvistica îndreptată către social contribuie mai mult la înțelegerea din partea noastră a unui spațiu a cărui funcționare reprezintă un element-cheie al condițiilor actuale de viață.

Referințe bibliografice

Blanchet, Philippe (2017), „Les enjeux et apports de theirry Bulot et de sa sociolinguistique urbaine pour une sociolinguistique générale", în *Sociolinguistique urbaine, sociolinguistique d'intervention : apports et innovations, Hommage*

[4] De ex. araba marocană urbană alături de vorbirea citadină tradițională și de vorbirea rurală numită beduină; koine de darija magrebiană; varietățile de franceză din cartierele nordice ale Marsiliei provenite din contactul între fraceză și limbile aduse de magrebini, romi etc. în Franța.

Scanned with OKEN Scanner

scientifique à Thierry Bulot, dirigé par Gudrun Ledegen, Espaces discursifs, Paris: Harmattan, pp. 9-24.

Bulot, Thierry / Veschambre, Vincent (2006), „Sociolinguistique urbaine et géographie sociale: articuler l'hétérogénéité des langues et la hiérarchisation des espaces", în *Penser et faire la géographie sociale*, dir. Raymonde Séchet / Vincent Veschambre, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, pp. 305-324.

Bulot, Thierry (2001), „L'essence sociolinguistique des territoires urbains: un aménagement linguistique de la ville ?", în T. Bulot, C. Bauvois, P. Blanchet (dirs.), *Cahiers de Sociolinguistique*, n° 6, Rennes: Presses Uni-versitaires de Rennes, pp. 5-11.

Bulot, Thierry / Bauvois, Cécile (1998), „Sociolinguistique urbaine: contributions choisies", în *Parole*, 5/6, Mons: Université de Mons Hainaut.

Bulot, Thierry / Tsekos, Nicolas (1999), „L'urbanisation linguistique et la mise enmots des identités urbaines", în T. Bulot / N. Tsekos (ed.) *Langue urbaine et identité* (Langue et urbanisation à Rouen, Venise, Berlin, Athènes et Mons), Paris: l'Harmattan, pp. 19-34.

Calvet, Louis-Jean (1993), *La sociolinguistique*, Paris: PUF.

Calvet, Louis-Jean (1994), *Les voix de la ville - Introduction à la sociolinguistique urbaine*, Paris: Payot.

Calvet, Louis-Jean (2016), *Sociolinguistique urbaine : les villes plurilingues*, Repères DoRiF Langues Et Citoyenneté - Comprendre Le Monde Pour Agir Dans La Société, DoRiF Università, Roma mars 2016, http://www.dorif.it/ezine/ezine_articles.php?id =287.

Coulmas, Florian (2017), „Urbanisation and linguistic multitude", în Dick Smakman, Patrick Heinrich (ed.), *Urban Sociolinguistics. The City as a Linguistic Process and Experience*, London: Routledge.

Gasquet-Cyrus, Médéric (2002), „Sociolinguistique urbaine ou urbanisation de la sociolinguistique ? Regards critiques et historiques sur la sociolinguistique", în *Marges linguistiques*, Numéro 3, p. 54-71.

Labridy, Lorène (2009), „Les flux de langues en milieu urbain : espaces diglossiques VS espaces ditopiques. Situation sociolinguistique de la ville de Fort-de-France", în *Linguistique*, Rennes: Université Rennes 2.

Maher, John (2005), „Metroethnicity, Language, and the Principle of Cool", în *International Journal of Sociology of Language* 175/176, pp. 83-102.

Moïse, Claudine (2002), „Pour quelle sociolinguistique urbaine ?", în *Pratiques langagières urbaines, enjeux identitaires, enjeux cognitifs*, VEI EnjEux, no130, Paris, Centre National de Documentation pédagogique, pp. 75-87.

Nae, Mariana (2011), *Geografia socială și culturală*, IDD / IFR, http://old.unibuc.ro/prof/ene_m/docs/2013/noi/23_12_50_253_Geografie_sociala_An_II_Nae.pdf

Pennycook, Alastair / Otsuji, Emi (2015), *Metrolingualism. Language in the city*, New York: Routledge.

Smakman, Dick / Heinrich, Patrick (2015), *Globalising Sociolinguistics: Challenging and Expanding Theory*, Abingdon, U.K./New York: Routledge.

Vertotec, Steven (2007), „Super-Diversity and its Implications", în *Ethnic and Racial Studies*, 29(6), pp. 1024-54.

Scanned with OKEN Scanner

Peisajul sociolingvistic românesc: utilizări grafice în spațiul public[5]

Introducere

Spațiul public este un „spațiu discursiv" (Bulot, 2001) și ce este important rezidă în felul în care vorbesc sau scriu oamenii aici. Spațiul public este, de asemenea, un spațiu pentru afișarea și „punerea în scenă" a limbilor și a discursurilor care participă la întreg (Tsofack, 2010). Grafismul prezent în afișele publicitare constituie o urmă scrisă care oferă informații despre formă și conținut. Practicile lingvistice și, în general, spațiul sociolingvistic se află în continuă reconstrucție, deoarece reflectă dinamica grupurilor sociale de pe un anumit teritoriu.

Acest studiu încearcă să scoată la lumină repere ale spațiului sociolingvistic românesc. Ce se întâmplă în acest spațiu public? Este diferit de celelalte? Putem vorbi despre un anumit dinamism? Mai mult, în România, limba se învârte mult în jurul publicității. Ca și în alte țări din fostul bloc sovietic, am asistat la o adevărată răbufnire a publicității în spațiile publice, dominate anterior de imaginația puterii (de exemplu, lozincile *Trăiască Partidul Românesc Comunist, Partidul Ceaușescu România !, Uniunea Tineretului Comunist*; simbolul cel mai des întâlnit fiind secera și ciocanul). În ciuda încercărilor de reglementare, presiunea financiară este și mai gravă, într-un context în care societatea de consum pare un ideal. Chiar spre acest context se îndreaptă reflecția noastră.

Metodologie

Metodologia de cercetare este structurată în două părți, una teoretică și una empirică: o analiză lingvistică a particularităților grafice ale spațiului public românesc din sud și o analiză sociolingvistică a utilizărilor grafice propuse de corpus. Datele noastre au fost colectate direct de pe teren la nivelul județului Argeș.

Corpusul nostru reunește un set de afișe publice pe care le-am fotografiat în timpul anchetei. Aceste afișe sunt comerciale sau de opinii, artistice sau culturale, din mediul urban și rural. După prima etapă de colectare a datelor, vom face o analiză descriptivă a corpusului nostru. Acest pas este important în activitatea noastră de cercetare prin faptul că ne permite să determinăm variația

---

[5] Studiu prezentat în cadrul conferinței de la Grenoble (2016), *Hétérogénéité et changements: perspectives sociolinguistiques* și publicat în mare parte în „Cahiers de Linguistique", sub titlul *Paysage sociolinguistique roumain: usages graphiques dans l'espace public*, Editions l'Harmattan, 2016, 42 /2, pp. 15-23.

Scanned with OKEN Scanner

grafică, dar și motivele acestei variații, actorii, fără a insista asupra conținutului sau motivației lor.

Vom începe prin descrierea și prezentarea corpusului nostru. Iar ulterior vom consemna observațiile noastre concentrându-ne asupra grafiei și caracteristicilor scripturale.

Pentru a evidenția utilizarea grafică a spațiului selectat ne propunem o analiză lingvistică și sociolingvistică a mai multor grupuri de litere, a categoriilor grupate sub neografie. Grafiile impuse de cele mai recente reforme din România vor fi, de asemenea, un punct important în studiul nostru. Vom face o analiză a câtorva parametri sociolingvistici ai afișelor culese cu următoarele variabile: limbi dominante, alternanță codică, urban *versus* rural, oficial *versus* privat. Ne punem, de asemenea, întrebări despre actori, grupuri sociale, interese economice și politice (Veschambre, 2005: 291). Nu vom fi în măsură să abordăm aici conținutul lingvistic al afișului, percepția sa sau contribuția la stratificarea sociolingvistică, acestea vor constitui obiectul unui alt studiu mai amplu.

Prezentarea corpusului

Considerăm că este important să prezentăm alcătuirea corpusului nostru, precum și diferitele etape ale colectării eșantionului. Primul pas a fost delimitarea teritoriului românesc, deoarece a fost imposibil să fie acoperit în totalitate. Din motive practice, am ales județul Argeș, zonă natală, dar și de importanță economică națională (localizarea fabricii Dacia-Renault). Alegerea orașelor și a satelor a fost aleatoare, importantă fiind pentru noi frecventarea acestor spații. Ca rezultat, datele au fost colectate în mai multe orașe (Pitești, Mioveni, Curtea de Argeș, Câmpulung, Topoloveni, Costești) și satele (Valea Mare, Strâmbeni, Corbi, Racovița, Călinești, Cătеasca) pentru a se asigura principiul omogenității populației, fapt ce permite extragerea unor concluzii interesante privitoare la populația urbană și rurală.

Alcătuirea corpusului nostru s-a întins pe parcursul mai multor luni. Am fotografiat tot ce am considerat util pentru analiza noastră. În total, corpusul nostru are 200 de afișe distribuite aproape în mod egal între zonele urbane și cele rurale. În ceea ce privește conținutul, am luat în considerare afișajul publicitar care a predominat în mod clar, dar și celelalte tipuri de afișe: culturale, artistice, de opinii, de informare etc.

Variația grafică

Subliniem că „niciun sistem ortografic nu poate fi complet fonetic așa cum nu poate fi nici complet fonologic" (Carton, 2004: 184) și că orice grafie este

Scanned with OKEN Scanner

un compromis între alegerile de lizibilitate și un atașament afectiv și între constrângerile lingvistice sau grafice și criteriile de reușită (Gasquet-Cyrus / Bel / Thomas-Aguillon, 2014: 121 în Martin). Înainte de a repera constrângerile de orice ordin trebuie să facem o analiză a aspectului grafic reperabil în spațiul grafic. Ne vom opri asupra neografiei (stabilind mai multe categorii de grafii) și asupra reformelor ortografice impuse de Academia Română.

Neografia

Numim aici neografii toate *grafiile* care se îndepărtează de la norma ortografică. Din punct de vedere etimologc, termenul neografie vine din două cuvinte grecești „neos" care înseamnă „nou" și „graphein" care înseamnă „a scrie" deci neografia ar putea fi defintiă ca o modalitate de ortografiere contrară uzajului. Neografia este un cuvânt sau o expresie, scrise în funcție de un model ortografic diferit de modelul convențional sau obișnuit al unei limbi. Nu emitem nicio judecată de valoare (pozitivă sau negativă) asupra grafiilor care se îndepărtează de la norma ortografică, ne punem doar întrebarea dacă acest decalaj se face în mod deliberat sau din ignoranță / necunoaștere.

Analiza noastră se sprijină pe obervația generală făcută de Avram (1990) care atrage atenția asupra faptului că literele *k*, *q*, *w*, *y* sunt specifice altor limbi și nu se asociază cu caracteristicile specifice limbii române (*ă*, *î*, *ș*, *ț*) sau digrama *gh*.

a. Grafia în –y-

Prima intervenție ortografică pe care dorim să o discutăm se referă la cuvintele care au grafia în *-y-* în limba sursă. În română, grafiile în *-y-* sunt specifice neologismelor neadaptate, scrise (și adesea pronunțate) conform normelor limbii surse. Astfel, numele proprii care vin din alfabetul grecesc se scriu cu *-y-* când se respectă forma originală a numelui grec, dar cu *i* atunci când numele este adaptat limbii române (*Aischylos*, dar *Eschil*). Cel mai adesea, litera *-y-* apare în împrumuturi de origine engleză (*lobby*, *cow-boy*, *hobby*, etc.) sau în nume proprii (*Yale*, *New York*, *Byron*, *Kenya*, *Uruguay*), dar este prezentă și în cuvinte de alte origini (Ungureanu, 2013: 64). Denominațiile adaptate limbii române se scriu de manieră „fonetică" în concordanță cu normele ortografiei românești. Regăsim, totuși, în corpusul nostru, un număr important de exemple care reproduc un model grafic străin neadaptat sau parțial adaptat: *flyere*, *oxygen*, *Cofetăria Lady Maria*, *garden-party*, *play-back*, *copy-right*, *Young*, *old boy*, *city* etc.

Scanned with OKEN Scanner

b. ***Grafiile în k, c, ch, que***

Un al doilea grup de cuvinte care ne-a atras atenția este constituit din cele care variază în grafie atunci când vine vorba de literele *k* sau *ch, c* sau *que*. Litera *k* a făcut mereu parte din alfabetul românesc spre deosebire de q, w sau y, integrate mai recent, însă această literă se regăsește și în neologisme de circulație internațională, în nume proprii, mai degrabă străine. Analiza decelează existența unei mari variații a grafiilor în k, ch, che, que: *supermarket / supermarchet, kiosk / chioșc, snack / snac, optik / optică, boutique / butic, cocktail / coctail, sandwich / sandviș* etc.

În zilele noastre, locutorii împrumută din ce în ce mai mult litere și pronunții din limbile occidentale. Am găsit, totuși, un caz interesant de grafie fonetică, destul de rar întâlnit: *blec fraidei.* Proprietarii magazinului au optat pentru grafia specifică românească în *c* și nu în *ck* specifică limbii engleze, iar cuvântul *Friday* a fost complet adaptat limbii române, evitându-se, astfel, grafia în y.

Scanned with OKEN Scanner

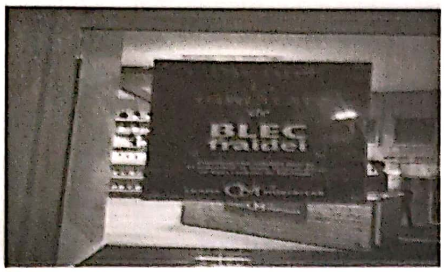

c. Grafia cu litere duble

Un al treilea grup de litere care a atras atenția noastră este cel care cuprinde litere duble în limba țintă. Literele duble au constituit pentru ortografia românească o problemă care s-a rezolvat diferit de-a lungul timpului (Ilincan, 2000: 26). Cele care se utilizau odinioară pentru diferențierea omonimelor de tipul *masă* /v/ *massă* au fost înlocuite cu litere simple. În scrierea actuală a limbii române, se folosesc litere duble doar atunci când două consoane care se succed sunt efectiv pronunțate, în două situații specifice:

– aceași literă notează două foneme diferite: *acces*, *acceptare*, *accident*, primul *c* notând un /k/, al doilea un /tʃ/

– cele două litere notează același fonem cu o dublă pronunție (*posttraumatic*, *transsaharian*). În toate celelalte cazuri, consoanele nu sunt dublate.

Este și regula pe care am aplicat-o în *Dicționarul de terminologie sociolingvistică*, scriind *diglosie* pentru angl. *diglossia*/fr. *diglossie*, *isoglosă* pentru angl. *isogloss*/fr. *isoglosse* sau *criptoglosă* pentru angl. *cryptogloss*/fr. *cryptoglosse*, etc. (Ungureanu 2013:64).

În afișele din corpusul nostru litera dublă sau triplă nu este frecventă, dar nici absentă; apare mai degrabă în nume proprii străine: Alissa, Pierre, Casa Belle Floria, Picadilly etc.

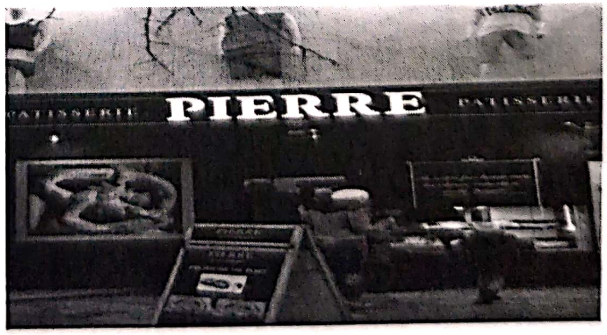

Scanned with OKEN Scanner

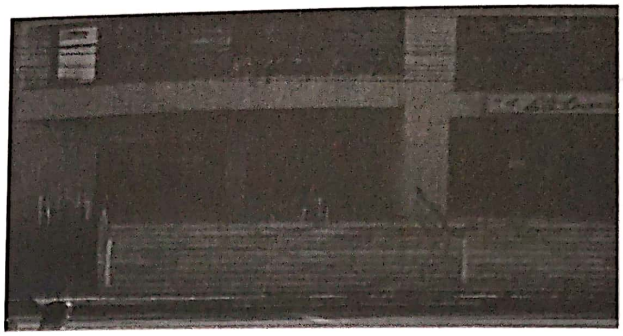

d. Grafia în –sh-

Lucrând cu terminologia românească în domeniul sociolingvisticii în încercarea de a constitui un instrument lingvistic nou pe piața academică, ne-am confruntat cu diferite grafii aparținând altor limbi. Când a venit momentul să redăm în română grupul *sh* din engleză și *ch* din franceză, am decis să folosim grafia în *ș*: angl. ***sh**iboleth*/fr. ***sh**ibboleth* ⇒ roum. *șibolet*. Făcând, astfel, o investigație în peisajul sociolingvistic românesc am descoperit că acest grup de litere se găsește în multe afișe. Un exemplu des întâlnit astăzi, cules de pe teren, legat de această grafie deloc specifică limbii române, ar fi anglicismul parțial adaptat limbii *share-uiește*. Alte exemple: **sh**aorma, car wa**sh**, fish and fi**sh**ing etc. Românii n-au optat în aceste cazuri pentru litera tipic românească *ș*.

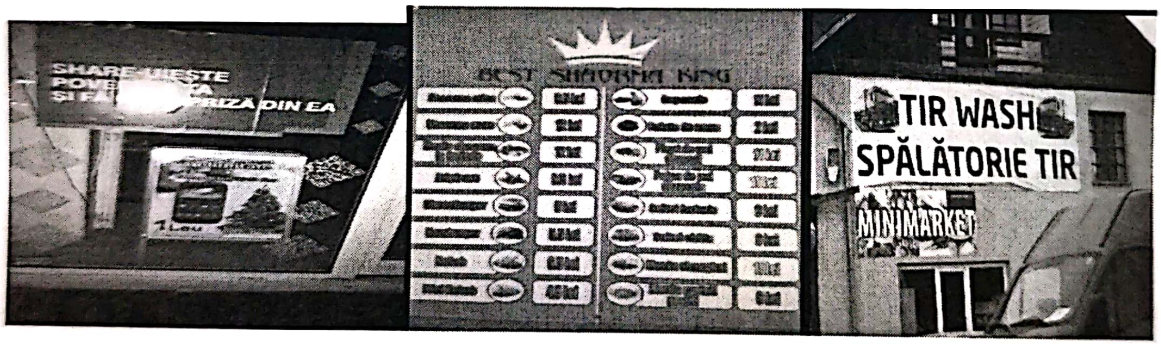

e) ***Grafia în -h-***

O altă intervenție ortografică care merită să fie discutată se referă la cuvintele care încep cu *h-* în română. Este oare o specificitate a acestei limbi? Sau doar un împrumut? Invită în general această grafie la variație?

Multe forme englezești și franțuzești se scriu din punct de vedere etimologic cu *h-* (care în plus este și pronunțat în engleză). Statutul literei *h* în poziție inițială este destul de ambiguu în română. Ca și celelalte limbi latine, limba română a pierdut *h-* etimologic în cuvintele moștenite de origine latină. Este vorba, prin urmare, de forme care corespund specificităților limbii române. Un caz caracteristic este cel al termenilor ce conțin elementele *homo-* și *hetero-/hétéro-*: *homoglot environment/milieu homoglotte*, *heteroglot environment/milieu*

hétéroglotte. În română, trebuie să privilegiem formele cu sau fără *h-* (***homoglot*** **ou** ***omoglot***, ***hetero-*** ou ***etero-***, etc.)?

O privire asupra terminologiei corespondente în celelalte limbi romanice (italiana, spaniola, portugheza) permite constatarea că opțiunile luate sunt adesea divergente: italiana preferă formele fără *h-*; spaniola și portugheza conservă *h-* în poziție inițială: ex. it. *ambito omeoglotta*, dar sp. *Entorno homoglota*, port. *área homeoglota*. În schimb, *h-* este frecvent în împrumuturi din alte limbi balcanice care s-au integrat perfect de foarte mult timp (*haimana, hambar, hartă, halviță* etc.). În plus, îl întâlnim și în numeroase împrumuturi provenite din diferite limbi europene occidentale (engleză, germană, franceză: *hamburger, handsfree, hard, hipermarket* etc.) (Duma, 2007 : 24). Ori, în toate aceste exemple, *h-* reprezintă în română un [h] aspirat.

În urma unei cercetări asupra prefixelor (*h*)*etero-* și (*h*)*omo-* în română, am constatat că variația legată de folosirea literei *h-* în poziție inițială este destul de frecventă (Ungureanu, 2013: 63-64).

În ceea ce privește corpusul nostru avem mai degrabă afișe / reclame cu nume de mărci sau companii care încep cu litera *h* sau pur și simplu structuri străine:

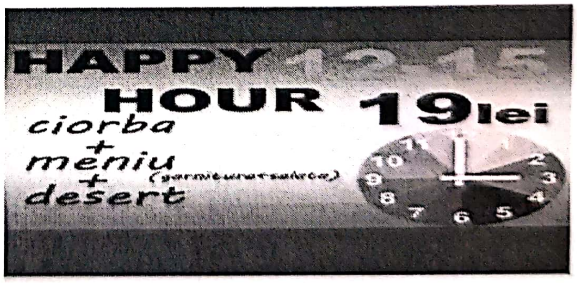

g) Diverse

În cazul literei *é* vorbim de un împrumut din limba franceză, această accentuare fiind inexistentă în română. Spre deosebire de engleză sau franceză care preferă actualmente grafiile de tip etimologic, româna preferă grafiile

Scanned with OKEN Scanner

fonetice. Limba română, limbă fonemică nu ar scrie *café-bar* accentuat ca în franceză.

În această categorie am inclus şi grafia –'s ou bien –'. Şi această formă grafică este complet inexistentă în română. Există multe exemple în corpusul nostru care urmează modelul englez: Frizerie Barber's Shop; P'ti Lou Lou; Stefany's Pizza; Mike's Pub etc.

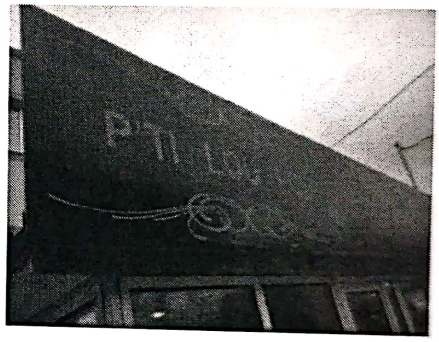

Grafii impuse de reformele din România

a) Ultima reformă asupra ortografiei româneşti

Au existat mai multe reforme importante care au vizat ortografia, gândite în sensul simplificării ei, cu excepţia ultimelor care au fost mai complexe şi la care facem aici referire. Până în 1881 au fost mari polemici între partizanii ortografiei etimologice şi cei ai ortografiei fonemice, moment în care Academia

Română a decis în favoarea celei din urmă. Totuşi, confruntările între cele două categorii de adepţi nu au încetat din cauza elementelor etimologice din această ortografie. Ortografia română este, deci, în mare măsură fonemică, în raport cu cea franceză. Excepţiile sunt în fond concesii făcute urmând principiile morfologic şi etimologic. Excepţia cea mai importantă care merită toată atenţia noastră este transcrierea vocalei /ɨ/ prin cele două litere, â şi î.

În 1953, se elimină litera ***â***, ulterior, în 1964, se reintroduce, doar în cuvântul *român* şi în derivaţii săi, putând fi totuşi folosită în numele de familii (exemplu: Brâncuşi).

În 1993, se revine la regulile care existau înainte de 1953 cu privire la litera â. Adunarea Generală a Academiei Române[6] ia o hotarâre în conformitate cu art. 4 din Statutul Academiei Române potrivit căreia „se va reveni în grafia limbii române la utilizarea lui â în interiorul cuvintelor şi a formei sunt (suntem, sunteţi), în conformitate cu hotărârile adoptate de Academia Română înainte de 1948, consecinţă a unui îndelungat proces istoric".

Prin urmare, Monitorul Oficial, nr. 59, 22 martie 1993 publică regulile «Sextil Puşcariu» pentru scrierea cu literele «â» şi «î». Literele â şi î corespund aceluiaşi sunet, întrebuinţându-se după următoarele reguli:

a) î se scrie totdeauna la începutul şi la sfârşitul nemijlocit al cuvântului: îl, îmbărbătez, împărat, înger, îşi, îţi; amărî, coborî, hotărî, târî, urî...;

b) tot î scriem şi în corpul cuvintelor, când, prin compunere, î de la începutul cuvintelor ajunge medial: neîmpăcat, neîndurat, neînsemnat, preaînălţat, preîntâmpinat... Vom scrie într-însul, dar dânsul.

c) în toate celelalte cazuri se scrie, în corpul cuvintelor, â: bând, când, făcând, gât, mormânt, râu, român, sfânt, vânt...

b. Scurt istoric asupra diacriticelor

Un semn diacritic este un semn tipografic adăugat la o literă pentru a indica o diferenţă de pronunţie sau pentru a distinge semnificaţiile celor două cuvinte scrise identic. În limba română, semnele diacritice sunt, de obicei, plasate sub sau deasupra unei litere. Limba română foloseşte cinci litere cu diacritice: ă, â, î, ş, ţ.

Scrierea cu diacritice indică gradul de cultură şi profesionalism. Trebuie, de asemenea, remarcat faptul că redactarea fără diacritice poate duce la expresii ambigue, vulgare şi / sau la o semnificaţie şi un conţinut cu totul diferit care, în unele cazuri, pot duce la grave consecinţe. Să vedem câteva exemple:

1) cuvântul „*tata*" se poate interpreta în nu mai puţin de 6 feluri, respectiv: „*tata*"; „tată"; „ţaţa"; „*ţaţă*"; „ţâţa"; „*ţâţă*";

---

[6] http://www.acad.ro/alteInfo/pag_norme_orto.htm

Scanned with OKEN Scanner

2) cuvântul „*laturi*" se poate interpreta în 3 feluri, respectiv: „*laturi*"/„latură" (parte laterală, margine a unui obiect; parte, sens, direcţie etc.); „*lăturI*" (apă murdară în care s-au spălat vasele, rufele sau în care s-a spălat cineva; zoaie, spălaturi etc.); „*laţuri*"/„laţ" (instrument pentru prins păsări sau animale, constând dintr-un ochi de sfoară, de sârmă etc.)[7];

În baza „Legii nr. 500/2004 privind folosirea limbii române în locuri, relaţii şi instituţii publice" şi a „Legii nr. 24/2000, republicată, privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative", textul materialelor care emană de la instituţiile statului (şi cu atât mai mult a celor de utilitate publică) este obligatoriu să fie scrie corect, cu toate semnalele diacritice necesare, atât în limba română, cât şi atunci când se reproduc cuvinte din alte limbi.

Corpusul nostru ne dezvăluie clar că românii scriu în spaţiul public din ce în ce mai mult fără diacritice. În acelaşi timp, am constatat că reforma ortografică nu este complet aplicată nici în mediul urban nici în cel rural.

Destul de frecvent găsim afişe care conţin vechiul mod de grafie, cu «î» în interiorul cuvintelor: atenţie! cîine rău!; de vînzare etc. sau cuvinte fără diacritice: *Vino sa vezi diferenta* în loc de *Vino să vezi diferenţa*.

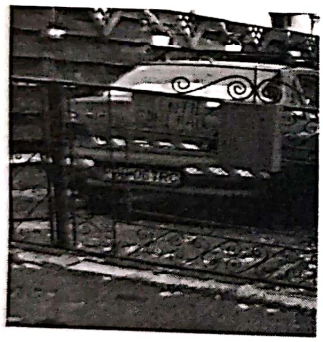

Analiza parametrilor sociolingvistici

Limbi dominante

Spaţiul public este recunoscut ca fiind eterogen, instabil şi dinamic. Afişajul public este în mare parte în limba română, dar din ce în ce mai mult constatăm şi prezenţa altor limbi. Dacă trebuie să analizăm limbile vehiculare ale discursului în producerea de reclame în România, găsim o varietate de limbi: engleză, franceză, italiană, spaniolă, turcă, chineză etc. Plecând tot de la

[7] https://legestart.ro/scrierea-cu-diacritice-indicator-al-gradului-de-cultura-si-de-profesionalism/

Scanned with OKEN Scanner

corpusul nostru observăm că afişajul public este în mare parte dominat de engleză.

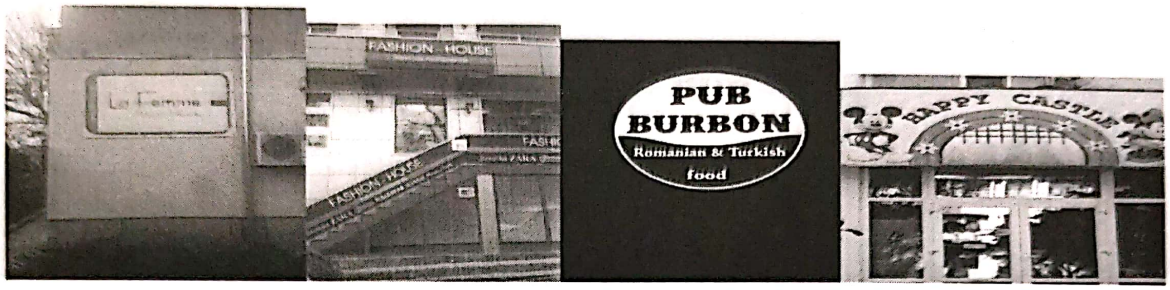

Evident, dacă am fi luat centrul ţării sau partea de vest ca spaţiu de analiză sociolingvistică, am fi putut constata o altă dominare a limbilor, având în vedere minorităţile maghiare şi germane care există în România. Maghiarii, care reprezintă 6,7% din totalul populaţiei, formează cea mai mare minoritate lingvistică din România. Mai mult de jumătate dintre maghiari trăiesc în oraşe. Maghiarii sunt majoritari în judeţele Harghita (84,6%) şi Covasna (73,8%), dar înregistrează o prezenţă semnificativă în judeţele Mureş (39,3%), Satu Mare (35, 2%), Bihor (25,9%) şi Sălaj (23,1%). Chiar dacă nu este obiectul studiului nostru, subliniem faptul că limba dominantă prezentă întotdeauna pe afişe (pancarte, reclame, panouri etc.) este limba minorităţilor din această zonă, româna trecând fără excepţie în limba secundară, fapt care modifică peisajul sociolingvistic general al întregii ţări. Să dăm câteva exemple:

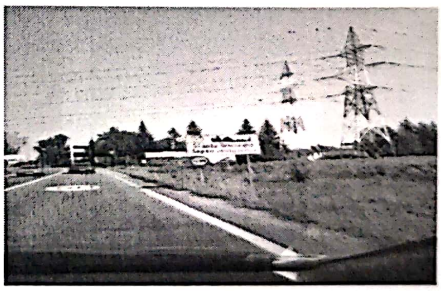

Alternanța codică

Am observat mai multe situații în care două limbi apar în aceași reclamă, cel mai adesea fiind vorba de o alternanță codică engleză-română sau franceză-română. Constatăm că alternanța se produce și între trei limbi, chiar dacă sunt mai rare cazurile, ca în exemplu următor (italiană + română + engleză): Pizzerie Buldy.

Urban *versus* rural

Din punct de vedere socioingvistic ni se pare interesant să descoperim dacă există o diferență majoră între mediul urban și cel rural legate de utilizarea grafiei în afișaj în spațiul public. Pornind de la corpusul nostru putem să afirmăm că într-un procent mult mai mare în oraș (68%) se respectă mai mult decât în sat (32%) regulile ortografice, inclusiv diacriticele.

Oraș→

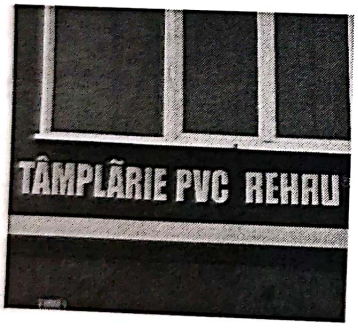

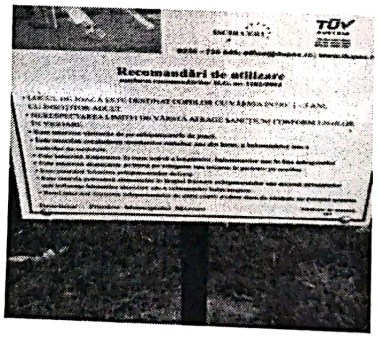

Sat→

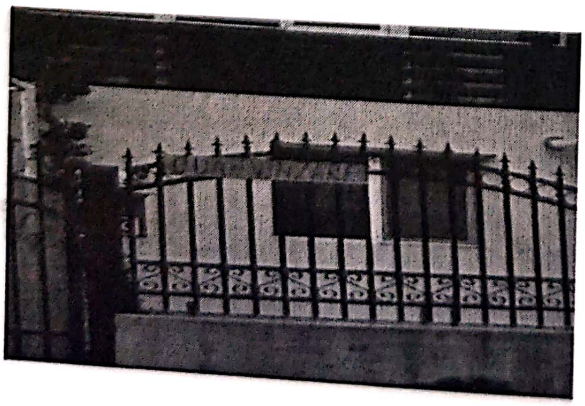

Scanned with OKEN Scanner

Această tendință de a evita diacriticile în mediul rural se înregistrează chiar în afișele oficiale:

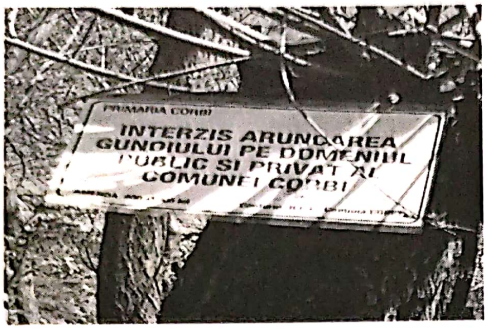

Foarte rar găsim afișe / panouri care sunt corect redactate (diacritice + «**â**» în mediul rural, chiar dacă uneori se folosesc arhaisme (ex. *pâine versus pâne*):

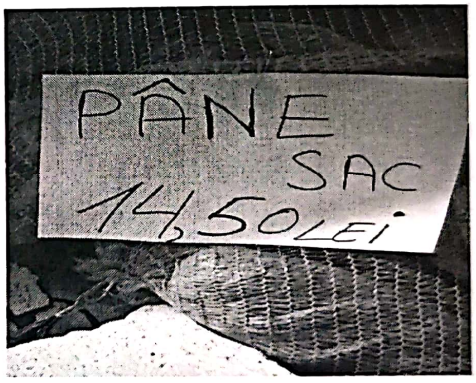

Actori: Oficial *versus* privat

În urma analizei eșantionului nostru, constatăm că reclamele și panourile oficiale utilizează grafii care respectă norma, metisajul grafic fiind aproape inexistent. Statul pare să fie garantul respectului pentru limba oficială. Pe clădirile oficiale, panourile oficiale, cele prezente la marginea străzilor și a drumurilor, cele afișate pe fațadele clădirilor administrațiilor sunt uniformizate și îndeplinesc norma (diacriticele sunt aproape întotdeauna prezente, nu există erori, iar limba folosită este în continuare limba română, cu excepția panourilor care au început să indice numele străzilor și instituțiilor într-o limbă străină, engleza în acest caz). Prezentăm exemple în acest sens (utilizarea grafică la cele mai importante instituții din Argeș: primăria, prefectura, biblioteca centrală municipală, agenția de bilete a Căilor Ferate Române, partide politice, teatru etc.).

Scanned with OKEN Scanner

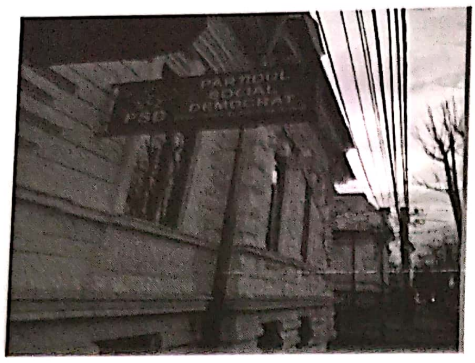

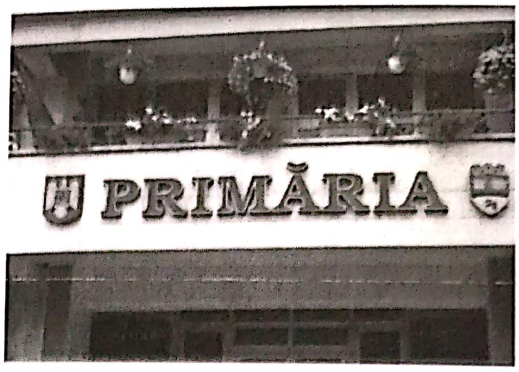

Astfel, *Agenția de voiaj CFR*, *Casa de Cultură a studenților*, *Primăria Municipiului Pitești* etc. respectă toate formele și reformele ortografice românești. Mai sunt, totuși, reclame, panouri ficiale care nu respectă diacriticile românești: ex. Cartier Racovița înfrățit cu Grand Saconnex Elveția.

Norma este rar respectată atunci când panoul publicitar aparține domeniului privat. În acest sector, regulile ortografice nu mai sunt valabile, acestea dispărând după bunul plac al patronului sau în funcție de politica de marketing specifică fiecărei instituții (se acordă sau nu importanță formei): ex. Paza și Protectie (fără diacritice), Schelă, Popi Metalici, Scule Construcții (cu diacritice).

Scanned with OKEN Scanner

Concluzii

Acest studiu a subliniat câteva aspecte lingvistice și sociolingvistice ale utilizării grafice în spațiul public. Realitatea grafică românească este cea desemnată de categoriile evocate de noi mai sus. Constatăm o variație semnificativă când vine vorba mai ales de cuvintele importate. Astăzi, Academia Română[8] acceptă mai multe variante, al căror număr, pentru anumite consoane, poate să meargă până la trei. Lista cuprinde literele **q**, **w** și **y**. Vorbim în acest caz de o toleranță grafică a poporului român, inclusiv a autorităților. Grafia normalizată rămâne mai degrabă la dispoziția autorităților, fără să se meargă, însă, spre un purism ortografic. Absența unei legislații în vigoare oferă fiecărui locutor posibilitatea să facă după propria voință. Pentru alte limbi (franceză, germană, maghiară etc.) legea menționează într-o manieră clară că scrierea fără diacritice este nepermisă.

Faptul că, în spațiul grafic românesc, limbile străine sunt în bună măsură privilegiate, ne conduce și spre concluzia că afișajul e perceput ca indice al vitalității economice locale, ca suport emoțional-estetic, precum și ca factor indispensabil în animarea unui oraș, ceea ce, în esență, reprezintă un indicator al dinamismului economic conectat la noua realitate a pieței.

Referințe bibliografice

Academia Română (2005), *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a doua, București: Editura Univers Enciclopedic.

Avram, Mioara (1990), *Ortografie pentru toți*. 30 de dificultăți, ediția I, București: Editura Academiei.

---

[8] *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

Scanned with OKEN Scanner

Avram, Mioara (2002), *Ortografie pentru toţi*. 30 de dificultăţi, ediţia a doua, Bucureşti-Chişinău: Litera Internaţional.

Bulot, Thierry (2001), „L'essence sociolinguistique des territoires urbains: un aménagement linguistique de la ville?", in Thierry Bulot et al., *Cahiers de sociolinguistique*, nr. 6, *Sociolinguistique urbaine. Variations linguistiques: images urbaines et sociales*, Rennes: PUR, pp. 5-11.

Calvet, Louis-Jean (2005), „Les voix de la ville revisitées. Sociolinguistique urbaine ou linguistique de la ville?", în *Revue de l'université de Moncton*, Signalétique et signalisation des espaces de villes (configurations et enjeux sociolinguistique), vol. 36, 1, pp. 9-30.

Calvet, Louis-Jean (2007), „Pour une linguistique du désordre et de la complexité", în *Carnets d'Atelier de Sociolinguistique*, nr. 1, pp. 3-71.

Carton, Fernand (2004), *Expressions et dictons du Nord Pas-de-Calais*, Paris: Bonneton.

Gasquet-Cyrus, Mederic, Bel, Bernard, Thomas-Aguillon, Audrey (2014), „Qui standardise quoi pour qui? L'élaboration problématique d'une graphie pour le patois de Valjouffrey", în Jean-Michel Eloy (ed.) *Standardisation et vitalité des langues de France*, Paris: L'Harmattan, pp. 117-134.

Duma, Mario (2007), *Ghid explicativ: prefixele şi sufixele limbii române*, http://ghidsufixeprefixe.ro/MarioDuma_Ghid_Prefixe_Sufixe.pdf, téléchargé le 21.05.2015.

Ilincan, Vasile (2013), *Limba română contemporană*. Fonetică. Fonologie. Ortografie. Suceava (Universitatea Ştefan cel Mare), http://www.litere.usv.ro/cursuri/Cursuri%20ID%20pdf/Limba%20romana%20contemporana%20-%20Fonetica.%20Fonologie.%20Ortografie%20.pdf,téléchargé le 21.5.2015

Sala, Marius (1989), *Enciclopedia limbilor romanice*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Tsofack, Jean-Benoît (2010), (Re) „Produire, marquer et s'approprier des lieux publics par es mots ou comment les murs (dé) font les langues", în *Afrique et Développement*, Vol. XXXV, No. 3, pp. 93-117.

Ungureanu, Cristina (2013), „Élaborer la terminologie de la sociolinguistique en roumain. Études de cas", în *Vox Romanica*, Tübingen: Éditions Francke Verlag, pp. 56-74.

Veschambre, Vincent (2005), „Affichage publicitaire et électoral: enjeux sociaux d'appropriation de l'espace public: réflexions à partir des exemples d'Angers (France) et de Timisoara (Roumanie)", în *Revue de l'Université de Moncton*, vol. 36, nr. 1, pp. 289-32.

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul 3

Limbajul în interacțiune

Despre interacțiune și schimburi verbale

Noțiunea de interacțiune se află la intersecția mai multor științe (fizică, sociologie, psihologie, lingvistică). Această transdisciplinaritate ne împiedică să oferim o definiție clară și universală a acestei noțiuni. Din punct de vedere diacronic, conceptul nu își are originea în lingvistică, Kerbrat-Orecchioni (1990) plasându-l în epistemologia științelor vieții și naturii în secolul al XX-lea, în care Einstein vorbește despre legea interactivității (orice acțiune cere o reacție). Teoriile behavioriste vorbesc de un stimul S și un răspuns R.

Sociologia americană vorbește despre interacționismul simbolic, conform căruia indivizii acționează în funcție de reprezentările lor. Ulterior, în științele limbajului, interacțiunea devine noțiune centrală a comunicării, astfel că definiția la Goffman (1973: 23) este reprezentată ca o rețea de influențe:

„Prin interacțiune (adică interacțiunea față în față) înțelegem influența reciprocă pe care participanții o exercită asupra acțiunilor respective în prezența fizică imediată a unora cu alții; prin interacțiune înțelegem ansamblul interacțiunii care are loc în orice ocazie când membrii unui ansamblu dat se regăsesc în prezența continuă a unora cu ceilalți; termenul *întâlnire* putând fi, de asemenea, adecvat".

Cele două idei importante induse de Goffman sunt interacțiunea *față-în-față* și noțiunea de *influență reciprocă*.

Reluând acest concept de influență reciprocă a lui Goffman, Kerbrat-Orecchioni (2005:17) subliniază interactivitatea și retroactivitatea. Astfel, autoarea consideră că noțiunea de interacțiune înseamnă că destinatarul să fie capabil să influențeze și să schimbe comportamentul vorbitorului de manieră imprevizibilă chiar dacă este angajat în construcția discursului. Cu alte cuvinte, pentru ca interacțiunea să existe, este necesar să se observe anumite fenomene ale feedback-ului imediat (sau al „reflexibilității").

În concepția lui Vion (1990:17), interacțiunea poate fi înțeleasă în dimensiunea sa afectivă. Autorul definește interacțiunea ca „orice acțiune comună, conflictuală și / sau cooperantă, ce pune laolaltă doi sau mai mulți actori".

Scanned with OKEN Scanner

Din punct de vedere al funcționării interne, interacțiunea poate fi, astfel, înțeleasă ca o rețea de influențe între participanți, fiind de natură cooperantă, conflictuală sau ambele alternativ.

În cadrul schimburilor verbale, interacțiunea este văzută ca o unitate dialogală, așa cum reiese din modelul funcțional al Școlii de la Geneva. Acest model ierarhic are la bază principiul conform căruia orice conversație, în ciuda aparenței sale dezordonate, se consituie dintr-un ansamblu de unități ierahizate și funcționale (Roulet et al., 2001).

Interacțiunea poate fi compusă dintr-o serie de secvențe și așa cum sugerează Kerbrat-Orecchioni (1990: 216), aceasta se identifică în general plecând de la trei criterii: criteriul participativ, criteriul spatio-temporal și criteriul tematic. Autoarea (1990:211) explică cum „conversațiile sunt prezentate ca o arhitectură complexă și ierarhică, realizată din unități de diferite ranguri, care sunt băgate unele în altele după anumite reguli organizatorice". Conform autoarei Kerbrat-Orecchioni, modelul interacțiunii poate fi numit ierarhic, în măsura în care diferitele unități se află în relații de incluziune și subordonare și aceste unități au funcții (ilucuționare și interactive) spre deosebire de luările de cuvânt, care sunt unități de natură pur formală. În acest punct al analizei structurale a interacțiunilor verbale, Kerbrat-Orecchioni propune spre analiză inventarul tuturor unităților din fiecare rang și modul în care se combină pentru a forma unități de rang superior. Pentru organizarea interacțiunilor, acesta împarte cele cinci ranguri în unități superioare, care sunt interacțiunea, secvența și schimbul respectiv în unități inferioare care sunt intervenția și actul vorbirii.

Schimbul conține cel puțin două intervenții (Avodo, 2012:24) și se definește în funcție de criteriul semantic și de criteriul pragmatic. Cel semantic se referă la conținutul tematic iar cel pragmatic reliefează scopul intervenților. Reboul și Moeschler (1998:30) consideră că orice schimb se compune din intervenții și orice intervenție se compune din acte de limbaj.

Schimbul devine unitatea maximală a interacțiunii. Din punct de vedere intern este alcătuit din intervenția inițiativă și intervenția reactivă. Un ansamblu de cel puțin două schimburi formează o secvență. Intervenția consituie unitatea intermediară a schimbului, corespunzând nivelului dialogal al schimbului (Avodo, 2012:25).

Pentru Goffman, interacțiunea socială este guvernată de un set de constrângeri care ghidează comportamentul indivizilor. Concentrându-se, în primul rând, pe interacțiunile față în față, Goffman (1973, 1974) concepe o prezentare a sinelui bazată pe noțiunile de *față* și *teritoriul* al eului. Punerea în scenă a sinelui în viața de zi cu zi devine astfel mobilizarea unui set de strategii al căror scop este să păstreze imaginea de sine în schimb. Astfel, Goffman distinge două tipuri de schimburi în interacțiune: schimburi de confirmare și schimburi de reparare. Schimburile de confirmare se referă la fazele de deschidere și de închidere ale

Scanned with OKEN Scanner

schimbului în timp ce schimburile de reparare vizează toate strategiile utilizate de vorbitori pentru a negocia legătura ruptă după o pierdere a feței.

În afara teoriilor americane din domeniul antropo-sociologiei, subliniem importanța curentului european lingvistic care vine ca o reflecție asupra analizei interacțiunilor, dezvoltat de Geneva, Lyon și Aix-en-Provence. Kerbrat-Orecchioni (2005:14) instituie *analiza discursului în interacțiune* care are drept scop, folosind teoria actelor de limbaj, analiza conversațională și teoria fețelor, prezentarea funcționării interacțiunilor verbale în diverse circumstanțe ale vieții sociale. Pentru Kerbrat-Orecchioni (1992) identitățile relaționale (care se exprimă cu ajutorul resurselor semiotice verbale, nonverbale și paraverbale) ocupă un rol extrem de important în interacțiuni: a vorbi nu înseamnă numai a transmite o informație ci și a crea legături, a marca propriul teritoriu.

Vorbirea asimetrică

Rolul vorbirii este foarte important în negocierea relațiilor dintre locutori. Însă, aceste relații sunt de multe ori inegale sau asimetrice, întrucât un vorbitor sau un grup de vorbitori se află de cele mai multe ori într-o poziție mai puternică decât un altul. Acest lucru este evident în folosirea termenilor legați de statut, dar afectează și organizarea generală a interacțiunii și stilurile diferite de vorbire adoptate de participanți.

În general, cercetătorii care au abordat această tematică s-au axat pe contexte instituționale, precum spitale și clinici, școli, universități, tribunale, locuri de muncă, sedii de poliție. Vorbitorii în astfel de contexte au diverse statute formale *doctor / pacient, profesor / elev, angajator / angajat* etc. care influențează participarea în interacțiuni.

Analizele desfășurate asupra discuțiilor *doctor – pacient* au arătat, adesea, că o astfel de vorbire menține o putere inegală între participanți. Studiile concentrate pe vorbirea asimetrică au indicat că schimbul interacțional cel mai frecvent dintre medic și pacient este când medicul oferă informații și urmează să pună întrebări (Roter / Frankel, 1992). West / Frankel (1991), de exemplu, afirmă că medicii inițiază 91% până la 99% din totalul întrebărilor puse în interacțiuni medicale. Ong et al. (1995) au descoperit că 40% din tot schimbul verbal între medici și pacienți constă în întrebări puse de medic și discuția lor cu pacienții se concentrează pe simptome, tratament și instrucțiuni. Majoritatea întrebărilor adresate de medic sunt întrebări închise. În schimb, pacienții pun foarte puține întrebări în timpul unei vizite medicale (Roter / Frankel, 1992). În timpul întregului interviu medical, pacienții inițiază de obicei 3% din întrebările medicale directe (Roter, 1984). Acest corp de cercetare afirmă că medicul exercită, adesea, controlul în cadrul interviului medical fiind primul și ultimul care vorbește la fiecare întâlnire medicală sau vorbește mai mult decât pacienții (Barry,

Scanned with OKEN Scanner

Stevenson, Britten, Barber şi Bradley, 2001). Când pacienţilor le sunt puse întrebări, aceştia nu se transformă în participanţi activi la consultaţie şi şansele să ofere informaţii sunt chiar puţine.

O altă practică comună pe care medicii o folosesc pentru a exercita controlul în interviul medical este întreruperea. West / Frankel (1991) susţin că medicii întrerup pacienţii mult mai mult decât viceversa, adică decât pacienţii întrerup medicii. Studiul lui Beckman şi Frankel (1984) a relevat că 69% din aceste întreruperi sunt intruzive şi că pacienţii sunt întrerupţi după prima îngrijorare exprimată şi după un timp mediu de 18 secunde. Din studiu se observă că întreruperile sunt rareori redresate mai târziu în interviul medical. Medicii folosesc întreruperea pentru a prelua controlul conversaţiei. Cu toate acestea, întreruperea prematură a declaraţiilor iniţiale ale pacienţilor poate împiedica pacienţii în eforturile lor de a-şi exprima întregul spectru de griji (Irish & Hall, 1995). Întreruperile premature reprezintă o problemă potenţială gravă în interacţiunea medicală. Medicul nu numai că încalcă rândul pacientului să vorbească, ci şi taie informaţii potenţial valoroase care pot fi necesare pentru a obţine un diagnostic corect (West & Frankel, 1991). Cercetătorii susţin că pacienţii întrerupţi intruziv nu sunt mulţumiţi de medicii lor şi, prin urmare, sunt rezistenţi la planurile de tratament sugerate (Leiberman, 1996).

Aflăm din studiul *Asymmetrical Talk between Physicians and Patients: A Quantitative Discourse Analysis* (Han Z. Li et al., 2007:417-433) că de-a lungul anilor, sistemul de analiză a interacţiunilor Roter (RIAS) a fost utilizat ca instrument de analiză pentru studiile efectuate în Statele Unite şi Europa şi s-a dovedit a fi eficient în captarea elementelor fundamentale în discuţiile medic-pacient. RIAS (Roter et al., 1997) a fost folosit în peste 61 de studii publicate care au analizat la nivel micro conversaţiile medic-pacient (Hall / Roter / Katz, 1988). În metoda RIAS, sunt folosite nouă categorii de discuţii pentru a determina satisfacţia şi insatisfacţia: întrebări închise, întrebări deschise, informaţii biomedicale, schimb psihosocial, discuţie socială / personală, discuţie pozitivă, discuţie negativă, facilitare şi orientare.

În această metodă, fiecare categorie de discuţii cuprinde unul sau mai multe comportamente comunicative. De exemplu, discuţiile pozitive sunt formate din următoarele comportamente discernabile: aprobare, empatie, încurajare, optimism şi legitimarea preocupărilor pacientului. Discuţia negativă se distinge prin dezaprobare şi critici. Discuţia socială se referă la observaţii care arată îngrijorare pentru pacient ca persoană. Discuţia socială diferă de schimbul psihosocial prin faptul că prima nu are legătură cu boala pacientului. Discuţia socială este utilizată pentru a construi relaţia dintre medic şi pacient. Schimburile psihosociale sunt legate direct sau indirect de boala pacientului, de exemplu, cum ar fi stilul de viaţă şi sentimentele pacientului. Facilitarea se referă la diverse răspunsuri precum zâmbetul, aprobarea sau încruntarea sau solicitarea repetării, înţelegerii sau a

Scanned with OKEN Scanner

opiniei (Han Li et al., 2007:420). Rezultatele acestui studiu reliefează faptul că pentru a crește eficacitatea comunicării și satisfacția pacientului, ar fi necesar ca medicii să exercite un control mai mic în momentul consultației, lăsând astfel pacienților oportunități de a-și explica simptomele și de a pune întrebări. Chiar dacă sunt plătiți, poate fi dificil pentru ei să se abțină de la direcționarea fluxului conversației, având în vedere intervalul de timp al unei vizite medicale. Cu toate acestea, atunci când se confruntă cu alegerea de a asculta sau de a vorbi cu un pacient, un medic cu experiență poate să aleagă să asculte mai mult decât să vorbească.

Același rol dominant, ca cel al medicului, îl regăsim în rolul profesorului în discursul școlar (Gibbons 2001), lucru demonstrat de studiile în clasă.

Cotteral (1998:68) consideră că între profesori și elevi există o „distanță semnificativă de putere" această putere rămânând strict cea dintre instructor și cursant și nicidecum o relație intimă interpersonală. Este motivul pentru care, de multe ori, la cursuri, comunicarea devine inaccesibilă, canalul de comunicare fiind cel de sus în jos. Totuși nu există o dovadă concluzivă care să ateste faptul că vorbirea profesorului limitează / restricționează participarea elevilor. Breen (2001:315) sugerează că elevii sunt conștienți de rolul identităților lor în clasă, astfel că pentru a maximiza beneficiile învățării, sunt obligați să conspire cu profesorii lor să mențină o relație armonioasă de lucru. Tanner (1992) consideră că, de fapt, elevii se simt confortabil cu rolul lor de cursanți pasivi.

Helep în schimb (2001:191) folosește termenul „instrumentalism" pentru a explica comunicarea asimetrică în clasă. Susține că este un instrument folosit de instituțiile educaționale pentru a-i face pe cursanți să îndeplinească obiectivele pedagogice de învățare a limbii.

Alți cercetători au fost preocupați cu rezultatul diferențelor dintre diferite grupuri culturale, la locul de muncă, de exemplu. Roberts et al. (1992:44-5) punctează faptul că locurile de muncă multietnice sunt adesea locuri deschise de rasism și abuz, motiv pentru care identifică mai mulți factori lingvistici precum diferențe în intonație care duc, câteodată, la neînțelegeri între muncitori și supervizori sau manageri (Mesthrie et al. 2000:212).

Analiza vorbirii asimetrice ne face să înțelegem modul în care interacțiunile funcționează atât în ceea ce privește gestionarea conversațiilor ci și modul în care participanții negociază relațiile între ei.

Referințe bibliografice

Avodo, Joseph (2012), *La politesse linguistique dans la relation interlocutive en classe: des enjeux de faces aux enjeux opératoires*, Thèse du 3eme cycle, University of Bergen.

Barry, Christine / Stevenson, Fiona / Britten, Nicky / Barber, Nick / Bradley, Colin (2001), „Giving voice to the lifeworld: More humane, more effective medical care?

Scanned with OKEN Scanner

A qualitative study of doctor-patient communication in general practice", în *Social Science & Medicine, 53,* pp. 487-505.
Beckman, Howard / Frankel, Richard (1984), „The effect of physician behavior on the collection of data", în *Annals of Internal Medicine, 101,* p. 692-696.
Goffman, Erving (1973), *The presentation of self in everyday life,* Woodstick, New York: Overlook Press.
Goffman, Erving (1974), *Les rites d'interaction*, Paris: Éditions de Minuit.
Hall, Judith / Roter, Debra / Katz, Nancy (1988), Meta-analysis of correlates of provider behavior in medical encounters, in *Medical Care, 26,* p. 657-675.
Han Z. Li &'Corinne Koehn / Naghmeh G. Desroches / Young-Ok Yum / George Deagle (2007), „Asymmetrical Talk between Physicians and Patients: A Quantitative Discourse Analysis", în *Canadian Journal of Communication*, Vol 32, pp. 417-433.
Irish, Julie / Hall, Judith A. (1995), Interruptive patterns in medical visits: The effects of role, status, and gender, in *Social Science & Medicine,* 41,pp. 873-881.
Kerbrat-Orecchioni, Catherine (1992), *Les Interactions verbales II*, Paris: Armand Colin.
Kerbrat-Orecchioni, Catherine (2005), *Le discours en interaction*, Collection U, Lettres, Linguistique, Paris: Armand Colin.
Leiberman, Jeffery A. (1996), Compliance issues in primary care, in *Journal of Clinical Psychiatry,* 57, p. 76-85.
Mesthrie, Rajend / Swann, Joan / Deumert, Andrea / Leap, William (2000), *Introducing sociolinguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
Ong, L. M., DeHaes, J. C., Hoos, A. M. / Lammes, F. B. (1995), „Doctor-patient communication: A review of the literature", în *Social Science & Medicine,* 40, pp. 903-918.
Reboul, Anne / Moeschler, Jacques (1998), *La Pragmatique aujourd'hui. Une nouvelle science de la communication*, Paris: Seuil.
Roter, Debra (1984), „Patient question asking in physician patient interaction", în *Health Psychology,* 3, pp. 395-409
Roter, Debra / Frankel, Richard (1992), „Quantitative and qualitative approaches to the evaluation of the medical dialogue", în *Social Science & Medicine,* 34, pp. 1097-1103.
Roulet, E. et al. (2001), *Un modèle et un instrument d'analyse du discours*, Bern: Peter Lang.
Vion, Robert (2000), *La communication verbale: Analyse des interactions*, Paris: Hachette.
West, Candace / Frankel, Richard (1991), Miscommunications in medicine. In N. Coupland, H. Giles, & J.M. Wiemann (ed.), *"Miscommunication" and Problematic Talk*, Newbury Park, CA: Sage Publications, pp. 166-193.

Scanned with OKEN Scanner

Vorbire *vs* tăcere. Simbolism și putere

Silence is an ocean. Speech is a river!
(Rumi)

Vorbire *vs* tăcere

În acest secol zgomotos în care vorbirea este la putere, în care totul se declară, se exprimă, se împărtășește, se negociază, se afișează, se convinge, se impune etc. tăcerea vine în contrast, cu pași mărunți, aproape inexistenți în comunicarea socială. Să nu-ți exprimi punctul de vedere, să nu vorbești, să nu comunici în spațiul public... iată crima omului hipermodern (Munteanu, 2018:175). Tăcerea pare să sublinieze importanța exprimării, a comunicării ....sa fie oare doar atât?

În absolut, tăcerea nu există, afirmă Bruneau (1973:5) așa cum John Cage subliniază că „nu există tăcere / liniște absolută" căci se emite mereu un sunet, aparent imperceptibil la o primă audiție / ascultare. Cercetările scot, însă, la iveală sensuri noi, pline de substanță.

Cu foarte mult timp în urmă, lingvistica formală considera tăcerea ca „absența vorbirii" atribuindu-i funcția de indicator al unei granițe, delimitând începutul și sfârșitul vorbirii (Saville-Troike, 1985:3) însă, între timp, alte discipline, precum antropologia, literatura, sociologia, sociolingvistica, muzeologia, artele etc. au început să studieze tăcerea ca aspect important al comunicării umane.

Vorbirea și tăcerea sunt, fără îndoială, două capacități fundamentale de care dispune omul. „Dacă vorbirea caracterizează omul" declară Rassam (1980:4) „tăcerea îl definește". Același autor avansează ideea că, tăcerea este, cu siguranță, mai expresivă, mai elocventă și constituie trăsătura marcantă, calitatea supremă, un fel de limbaj care trece dincolo de cuvânt și-l eclipsează și „cuvintele cele mai frumoase sunt vocile tăcerii" (Rassam, 1980:42).

Anouk Meneksegil (1992:30) promovează ideea că vorbele reprezintă „o dispersie", o „pierdere a eului" în timp ce tăcerea duce la „o adunare", „o reculegere", „un retur" al omului către sine.

Cei mai mulți cercetători atribuie tăcerii rolul de origine. Eni Orlandi (1996:27) subliniază că „la început a fost tăcerea" și că „apoi a apărut limbajul". Filozoful și teologul creștin Maxim Mărturisitorul (2006) vorbește de Rațiunea Divină din care au apărut rațiunile care stau la baza tuturor lucrurilor create.

Sfânta Evanghelie după Ioan (Biblia, 1997:1204), atestă existența cuvântului întru-început, ca Persoană Treimică a păcii și a iubirii, prin care toate s-au creat, adică lumea spirituală și lumea materială:

Scanned with OKEN Scanner

„La început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvântul.
Acesta era întru început la Dumnezeu
Toate prin El s-au făcut; şi fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut.
Întru El era viaţă şi viaţa era lumina oamenilor".

La prima vedere, se poate facil simţi că tăcerea se opune vorbirii. Cu certitudine, acolo unde este cuvânt, nu este tăcere şi acolo unde este tăcere nu este cuvânt. Această caracteristică, aparent antitetică, se deschide treptat şi către alte orizonturi. O serie de întrebări bine ordonate de La Motte (2004:19) aşteaptă un răspuns. Departe de a se respinge sau de a se exclude, ne putem gândi oare că tăcerea şi vorbirea / cuvântul se atrag, se doresc, se unesc şi se completează? Departe de a se opune, oare nu se asociază şi se suţin? Cuvântul, nu are nevoie de tăcere pentru a se face auzit? Împărtăşim în totalitate punctul de vedere al autoarei: tăcerea şi vorbirea merg mână-n mână, sunt într-o relaţie simbiotică paradoxală.

Tăcerea şi vorbirea sunt interconectate chiar prin raportul ambiguu de excluziune şi incluziune pe care îl formează. Bernal (1969:16) consideră că „tăcerea nu este cu adevărat tăcere decât dacă îşi păstrează legăturile cu vorbirea; pentru ca să fie tăcere şi nu muţenie, trebuie ca vorbirea să o spună, trebui ca să fie cuprinsă în cuvinte".

Reflecţia asupra semnificaţiilor care stau la baza valorilor tăcerii, în mod cert, urmează mai multe abordări legate de diferitele forme de exprimare (verbale sau non-verbale / corporale, scrise sau orale), brăzdând numeroase domenii de studiu (istorie, artă, poetică, lingvistică etc.).

Continuăm în cele ce urmează să descifrăm aceste taine ale tăcerii, în procesul de producere al sensului, să întindem evantaiul său plin de semnificaţii, pentru a genera clasificări, descrieri şi explicaţii ale rolului său major în comunicare.

Ce este tăcerea? De la definiţie la simbolism

În limba latină se disting două forme verbale ce au la bază substantivul *tăcere*: *Tacere* este un verb tranzitiv al cărui subiect este o persoană, marchează o oprire sau o lipsă de vorbire în raport cu un om. *Silere* este un verb intranzitiv, nu se aplică numai omului, ci şi naturii, obiectelor, animalelor, şi se referă mai degrabă la linişte.

În procesul conversaţional *silere* şi *tacere* alternează şi participă la jocul de sens, se combină cu un al treilea aspect, mai tehnic, care se referă la nevoia de a lua pauze.

Scanned with OKEN Scanner

Observăm că limba greacă are în dotare tot două verbe *siôpân* (a tăcea) și *sigân* (a fi în liniște) distingând, astfel, între a rămâne în liniște și a tăcea efectiv.

David Le Breton, antropolog la Universitatea din Strasbourg consideră că tăcerea „nu este niciodată golul, ci respirația dintre cuvinte, scurta retragere care permite circulația sensului, schimbarea de priviri, emoții, cântărirea scurtă a cuvintelor care se grăbesc pe buze sau ecoul receptării lor, tactul care permite transformarea discursului printr-o ușoară inflexiune a vocii imediat valorificată de cel care a așteptat momentul favorabil" (Le Breton, 1997).

O scurtă incursiune în dicționarele românești la intrarea verbală „a tăcea" ne arată acordul unanim asupra definiției, sugestivă de-altfel în sensurile-i multiple:

TĂCEÁ, *tac,* vb. II. Intranz. **1.** A nu vorbi nimic, a se abține să vorbească. Loc. adv. *Pe tăcute* = în tăcere, în ascuns. Expr. *A tăcea chitic* (sau *molcom, mâlc, ca peștele, ca pământul, ca melcul)* = a nu spune nimic. *A tăcea ca porcul în păpușoi* (sau *în cucuruz)* = a tăcea spre a nu se da de gol. *Tac mă cheamă* = nu spun o vorbă. *Tace și face,* se spune despre cineva care acționează fără vorbă multă sau despre cineva care unelteşte în ascuns ceva rău. *Tace și coace,* se zice despre cineva care plănuiește în ascuns o răzbunare. Fig. (Despre elementele naturii și despre lucruri personificate) A sta în nemișcare, a nu se face auzit. **2.** A înceta să vorbească, să plângă, a se întrerupe din vorbă; a amuți. Expr. *Ia* (sau *ian) taci!* arată bucuria sau neîncrederea în cuvintele cuiva. *Tacă-ți gura* sau *taci din gură!* = nu mai vorbi! isprăvește! **3.** A nu răspunde, a nu riposta. **4.** A tăinui, a ascunde; a fi discret. A nu-și exprima fățiș părerea. – Lat. **tacere.** (DEX 2009)

Limba română este utilată cu termenul *tăcere*, corespondent al celor două verbe din latină precum și echivalentul substantivului *silence* din franceză și din engleză. Există și un al doilea substantiv *liniște* însă ariile lor semantice nu se suprapun în totalitate. *Liniștea* cuprinde *și tăcerea*, însă *tăcerea* nu înseamnă *liniște*.

Ce este, deci, tăcerea? Plecând de la ideea lui Brunneau (1973:5) că „tăcerea este pentru vorbire ceea ce o foaie albă este pentru textul imprimat" înțelegem sensurile profunde purtate și semnalizate discret de aceasta, drept dovadă și valorizarea întâlnită constant în proverbe, zicale etc. Numărul de proverbe / maxime / citate de pe glob, cu referire directă la tăcere, este semnificativ și ca urmare simbolistica acestui concept rămâne uriașă.

Oferim doar câteva exemple cules din limba română, limba franceză și limba engleză:

Atenție la tăcerea celor mulți, uneori geme.
Ne trebuie doi ani să învățăm să vorbim și întreaga viață să învățăm să tăcem.
M-am oprit lângă tine când tăcerea ta mi-a spus nu mă atinge.

Scanned with OKEN Scanner

Doar tăcerea este mare, restul e flește.
Tăcerea este prietenul adevărat care nu te trădează niciodată.
Mi-am regretat adesea discursurile, dar niciodată tăcerile.
Sunt tăceri asurzitoare ce ne spun mai multe decât dicționarul cuvintelor deșarte.
Tăcerea este spațiul în care omul se trezește.
Tăcerea lui Dumnezeu e, înainte de toate, o tăcere a iubirii...

Les grandes douleurs sont muettes.
La parole est d'argent, mais le silence est d'or.
Son silence en dit long.
Un court silence vaut toujours mieux qu'un long discours.
Silence vaut accord/acceptation.
Etre murer dans son silence.
S'obstiner sans son silence.
Meubler le silence …

Listen a lot, speak little.
One word is as good as nine.
A fool speaks a lot, a wise man thinks instead.
A barking dog does not catch a hare.
One mouth, two ears.
One word is enough to make a lot of trouble.
Brevity makes a good psalm.

Tăcerea reprezintă sursa vitală de exprimare, de creare a contextului, pânza pe care forma și structura își au originea în modelele, ritmurile și rezoluțiile semnificației. Cuvântul nu încapsulează propria sa semnificație și nu poate fi pe deplin înțeles, independent de contextul în care se pronunță („contextul" se referă la tot ceea ce se înțelege „cu" textul (con-textul), dar care rămâne nespus. Cuvântul rostit poartă cu el tot ceea ce nu este spus, dar intenționat cu ceea ce se spune, subtextul, straturile adânci cu semnificație (Bortoft, 2012).

Lingviștii au parcurs două căi diferite pentru a analiza tăcerea. Prima, influențată de filozofie și literatură, a fost o abordare introductivă a tăcerii elocvente din punct de vedere funcțional (Jensen, 1973; Bruneau, 1973) iar a doua s-a realizat prin acustică; se calcula ceva (vorbirea) și nimic (spații, tăceri între cuvinte) generând astfel predicții cantitative.

Noțiunea de tăcere care s-a strecurat în lingvistică în anii 1970 era puternic asociată cu negativitatea, pasivitatea, impotența și moartea și era tratată ca absență, absență a vorbirii, a semnificației, a intenției etc. (Ephratt, 2008:1910).

Pentru Jensen (1973:249) tăcerea echivalează cu absența cuvintelor sau cu pauze în timpul vorbirii, definiția sa de bază a tăcerii fiind absența sunetului.

Scanned with OKEN Scanner

Autorul evidențiază cinci funcții ale tăcerii, care pot să aibă conotații pozitive și negative. Așadar, funcțiile comunicative ale tăcerii expuse de Jenses, sunt funcții de:

a. legătură: - leagă oamenii sau rupe relații
b. afectare: în bine sau rău
c. dezvăluire: informațională sau care ascunde
d. judecată: aprobare sau dezaprobare
e. activare: care implică gândirea sau care nu face nimic

Thomas Bruneau (1973) alcătuiește o altfel de tipologie, în raport cu mai multe tipuri de tăcere. Autorul distinge trei mari categorii: *tăcerea psiholingvistică, tăcerea interactivă și tăcerea socioculturală.*

a. Tăcerea psiholingvistică

Autorul consideră că există două forme de tăcere psiholingvistică: tăcerea de scurtă durată sau „tăcerea rapidă" și tăcerea de lungă durată sau „tăcerea lentă".

Prima tăcere durează maximum două secunde și reprezintă „o tăcere mentală impusă, strâns asociată cu derularea orizontală a limbajului în timp" (Bruneau, 1973:6). Autorul se referă la „ezitările sintactice și gramaticale de scurtă durată", dar și la „încetinirile care însoțesc decodajul discursului" (Bruneau, 1973:6).

Tăcerea lentă este „tăcerea mentală obligatorie strâns legată de procese semantice (și metaforice) ale decodajului limbajului" și sunt mai mult simboluri decât semne, fiind legate de „mișcări de organizare, de categorizare și de spațializare de-a lungul nivelelor de experiență și de memorie" (Bruneau 1973:6).

b. Tăcerea interactivă

Tăcerile interactive, așa cum le numește autorul, sunt „pauze într-un dialog, într-o conversație, discuție, dezbatere" și pot fi legate atât de raporturi afective sau personale cât și de schimb de informații sau rezolvarea unei probleme (Bruneau, 1973:7).

Astfel de tăceri sunt reperate de Bruneau în contextul luării de decizii, al concluzionării unei discuții, în exercitarea controlului, ca reacție la emoții intense sau ca mijloc de a menține sau reduce distanța interpersonală.

c. Tăcerea socioculturală

Tăcerea socioculturală este legată „de modalitatea în care fiecare societate sau cultură defavorizează cuvântul în profitul tăcerii psiholingvistice și interactive" (Bruneau, 1973:12). Autorul dă un exemplu antonimic, cultura americană (care este foarte zgomotoasă și în cadrul ei nu există aproape deloc

Scanned with OKEN Scanner

conştientizarea tăcerii) şi cultura orientală (care este tipic silenţioasă). De asemenea, acesta subliniază că această tăcere poate fi impusă de o autoritate de natură umană sau spirituală.

Ephratt (2008:1909) vorbeşte despre tăcerea elocventă, sintagmă creată de Sontag (1969:11) care cuprinde toate funcţiile limbajului enunţate de Jakobson. Urmând pe Tannen / Saville Troike şi Kurzon, autoarea distinge între tăcere, linişte / nemişcare (stillness) (absenţa sunetului), pauze umplute sau neumplute şi reducere la tăcere (silencing) (activarea puterii asupra celuilalt), considerând că tăcerea elocventă este un mijloc activ ales de locutor pentru comunicare verbală semnificativă de-a lungul vorbirii.

Ephratt (2007a:14) alcătuieşte un tabel foare interesant, cu referire directă la tăcerea elocventă pe care îl intitulează *Stillness, pause, silencing, and eloquent silence.*

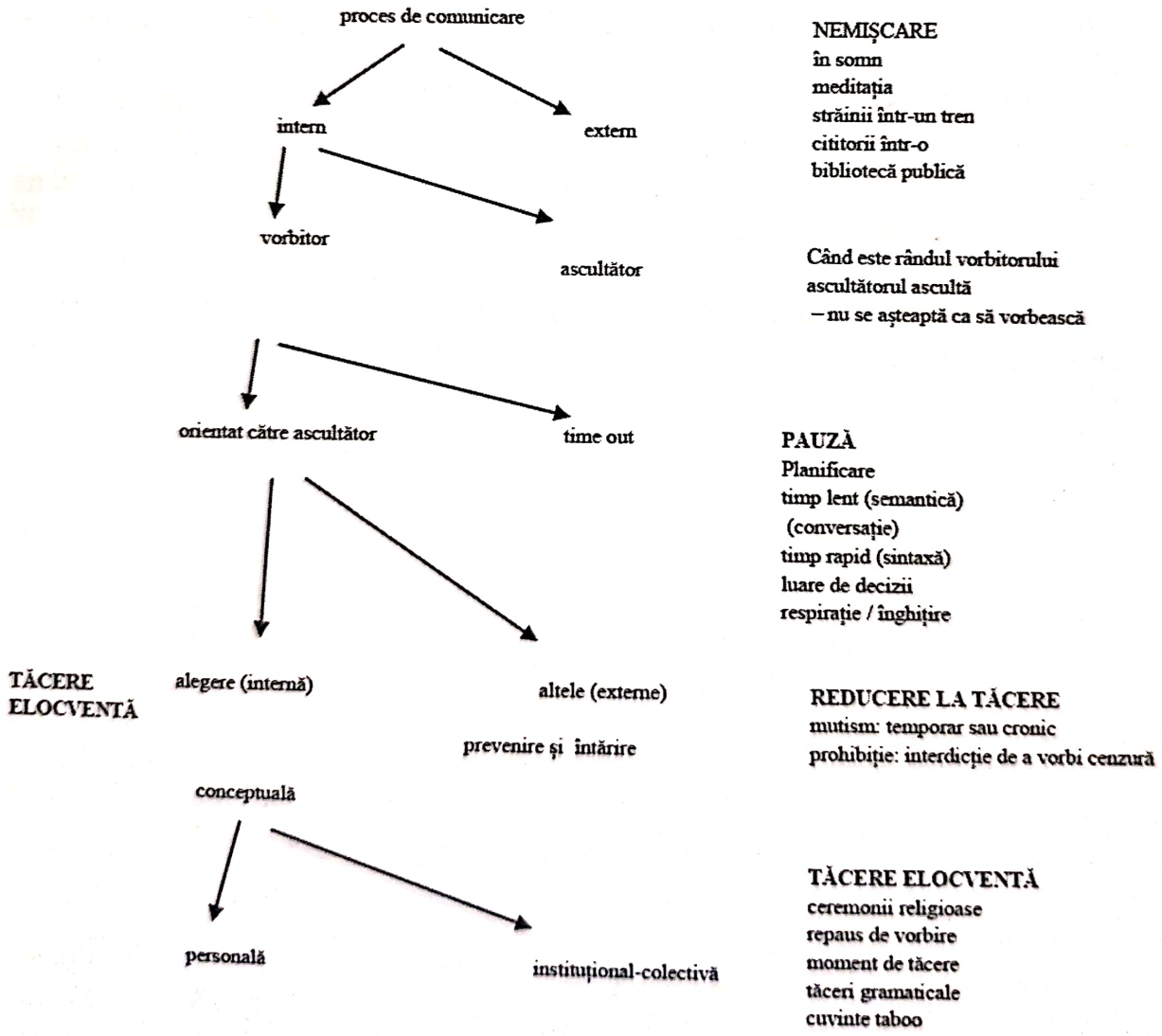

Scanned with OKEN Scanner

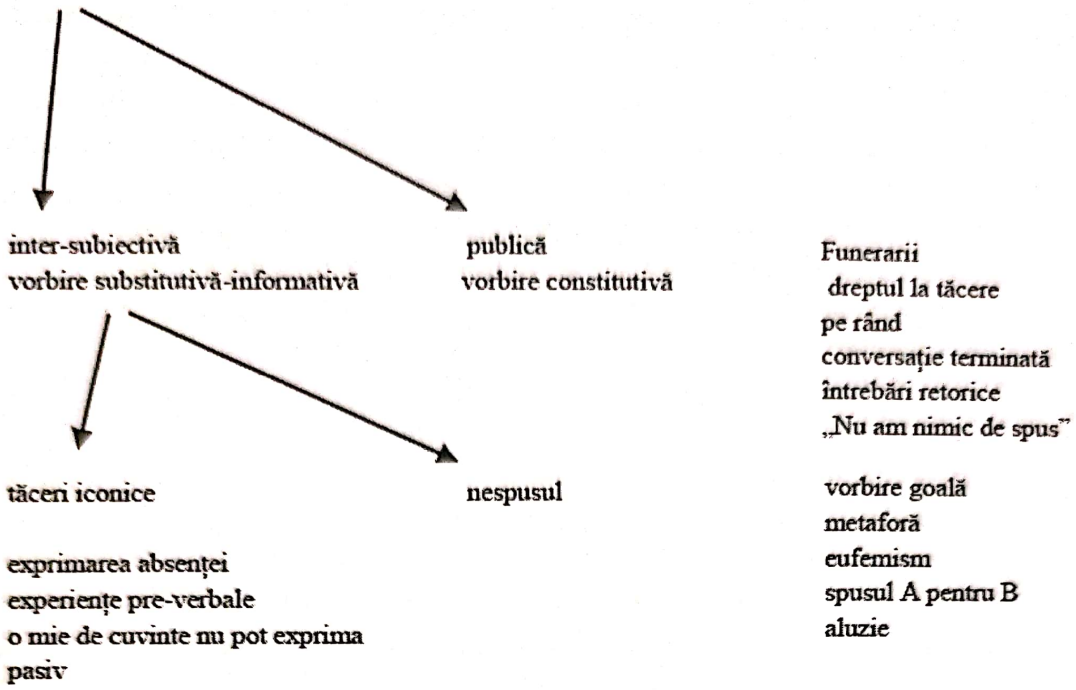

Sursa : *Stillness, pause, silencing, and eloquent silence,* Ephratt (2007:7)

Tabarraee (2013:47) în încercarea de a formula o definiție cât mai complexă pentru studiul său stabilește un cadru de referință valabil pentru orice studiu sistematic al tăcerii în orice fenomen, ajungând la următoarele concluzii:

1. Tăcerea este un spațiu sau un teren intențional, relativ și încărcat în procesul comunicativ.
2. Tăcerea este absența plină de semnificații a ceva, cu un mecanism similar celui de metaforă, cu diferite niveluri și poziții, de la cadrul din spate la cel din față, dar în ansamblu în serviciul comunicării.
3. Tăcerea poate să acționeze și să fie citită în cadrul a două discursuri din pragmatică și acustică, primul permințându-ne să o considerăm și ca o opoziție a elementelor non-aurale.
4. Tăcerea în diferite discursuri poate avea înțelesuri diferite și chiar în cadrul unui discurs poate lua forme diferite.
5. În consecință, nu este doar un fel de tăcere, ci mai multe tăceri, iar studierea lor necesită descoperirea altor forme și funcții într-o abordare interdisciplinară.

Lingviștii s-au concentrat în mod particular pe diferitele modalități și funcționări ale tăcerii care apare în discurs exprimând inefabilul și inducând sensurile ascunse. Inexprimabilul se poate sesiza în numeroase direcții: se pot analiza exemple diverse care presupun obstacole legate de a spune, de a defini, de a reformula, de a interpreta, orice problemă de construcție a sensului (Frankel / Normand, 1998:12).

Așa cum evocă Orlandi (2001: 257) în lucrarea sa *Rumeurs et silences,* analiza de discurs constituie un dispozitiv teoretic excelent „pentru a se ocupa de inexistent", noțiunea de tăcere fiind introdusă prin „diferitele modalități ale absenței".

Scanned with OKEN Scanner

Orlandi (2001: 258) distinge două forme de *tăcere* care însoțesc orice discurs și orice producere de sens:

a. *tăcerea fondatoare* – cea care este necesară sensului, producând astfel condițiile pentru a semnifica; fără tăcere nu există sens pentru că limbajul ar fi excesiv, iar pentru ca sensul să aibă sens e nevoie de tăcere.

b. *politica tăcerii* care înglobează *tăcerea constitutivă* (care ne indică că „pentru a zice nu trebuie să zici", adică tot ce se spune șterge inevitabil alte cuvinte care produc tăcere asupra altor sensuri) și *tăcerea locală* care „trimite la cenzura definitivă ca interdicție" (ceea ce este interzis de zis într-o anumită conjunctură.

Același autor precizează că există o diferență radicală între a fi în sens cu cuvintele și a fi în sens în tăcere, aceasta ținând de modalitatea noastră de a stabili relația cu lumea, cu lucrurile, cu persoanele, cu realitatea naturală și socială și că această posibilitate de mișcare, deplasarea cuvintelor între prezență și absență produce un raport fundamental între limbaj și timp, un ritm între vorbe și tăcere (Orlandi 2001:258). Cuvântul se imprimă în semnficantul tăcerii, o marchează, o segmentează, și o împarte în sensuri discrete, astfel că sunt cuvinte pline de sensuri care nu se spun, deci pline de tăceri (Orlandi 19960).

Rezultă că și tăcerea este discurs, având propria sa materialitate, propriile forme de a semnifica. Studiul tăcerii deplasează două frontiere: între spus și nespus, între spus și exterioritatea care o determină. Sensurile puse sub tăcere migrează către alte obiecte simbolice, din cauza unei necesități istorice a sensului.

Tăcerea în diferite comunități

De-a lungul timpului s-au realizat mai multe studii în diferite comunități pentru a analiza două componente esențiale: vorbirea și tăcerea. Tăcerea, în aces caz, nu este o absență a vorbirii ci mai degrabă un indicator cultural al autohtonilor, un cod central și un mod de a se prezenta în lumea contemporană.

Basso (1972:72), de exemplu, a studiat vorbirea și tăcerea în Athapaskan (la apași), în partea central-estică a Arizonei și a ajuns la concluzia că oamenii nu vorbeau atunci când se întâlneau cu străinii, cu elevii care se întorceau de la internat sau când începeau să curteze. Trăsătura comună în aceste situații era că relațiile dintre vorbitori erau ambigue și incerte.

În analizele lui K. Basso se desprinde explicația tăcerii din partea părinților apași atunci când copiii le veneau acasă de la internat:

> „La internat, copiii comunică cu albi și sunt influențați de gândurile și valorile lor. Ei uită și sunt rușinați de faptul că părinții lor sunt săraci. Ei uită că sunt apași. Nu le spunem nimic. Au petrecut mult timp departe de casă și nu știm cum se simt. După un timp, vedem că le place să fie acolo. Aceasta înseamnă că și noi ne putem simți bine. Așa că putem începe să vorbim cu ei din nou. Totul este restabilit așa cum era înainte de plecarea lor".

(Basso 1970)

Scanned with OKEN Scanner

Basso subliniază că nu era o practică comună să facă cunoștință cu străinii. Mai degrabă, străinii începeau să vorbească, dar nu era adecvat să se grăbească spre acest lucru. Alte culturi, în mod cert, au altfel de atitudini în aceste circumstanțe – prezentări formale, iar străinii sunt implicați în mici discuții pentru a se cunoaște. Evident, că astfel de diferențe culturale pot genera neînțelegeri (așa cum reiese din comunitatea Atapaskanilor, fiind văzuți de ceilalți ca lipsiți de căldură).

În studiul lor, Mesthrie et al. (2000:188) punctează alte câteva studii cu referire la tăcere în anumite comunități, precum grupurile de americani nativi, inuiții și finlandezii, întrucât în comunitățile tradiționale nu există foarte multă interacțiune socială.

În contrast, sunt studiați indigenii igbo, din Nigeria, care consideră foarte importantă arta vorbirii (mai ales formele de salut care sunt foare elaborate). De exemplu, Deborah Tannen (1985) studiază locuitorii New York-ului și concluzionează că aceștia domină orice conversație iar stilul lor de vorbire provine dintr-un efort de a evita tăcerea, umplând spațiul conversațional cu orice subiect, doar de dragul conversației, fără a se supăra dacă ceea ce spun este ignorat.

Într-un studiu interesant despre cultura nordică, Novikova (2016) identifică o altă dimensiune a tăcerii și anume aceea de frontieră culturală, subiecții ei subliniind importanța de „a comunica în tăcere". Autoarea consemnează mai multe tipuri de tăcere sugerate de pictorul G.S. Rajšev:

> „Poporul are o cultură a tăcerii: să nu spună cuvinte inutile și de prisos, ci mai degrabă să asculte și să se poziționeze adesea nu prin cuvinte, ci prin comportament și atitudine. Cu unii ne simțim tensionați, cu alții nu ... cultura încrederii nu se stabilește prin cuvinte, ci prin tăcere; se poate, astfel, să rămânem în tăcere cu o persoană. Dar întâlnirea cu altcineva poate provoca dezechilibre psihologice. Dacă nu spui nimic, trebuie să reflectezi. Există o tăcere agresivă. Este o tactică a oficialilor, nu este întâmplătoare. Cu această tăcere, par să betoneze spațiul. Persoana din fața lor începe să ezite. Este o modalitate de a acționa asupra reclamantului. Asemenea oameni, îi voi respinge imediat" (*Notes de terrain*, 2001, Hanty-Mansijsk).

Există diferite tipuri de tăcere. Există lucruri despre care nu ai dreptul să vorbești: cuvântul poate distruge atât obiectul sacru cât și legătura pe care o are cu el. Acestea sunt norme care afectează, în principal, domeniul sacru. Legendele sacre sunt tabu. Acestea sunt spuse numai în anumite cazuri, de către o anumită persoană uneia alteia, în care are deplină încredere, care, în același timp, are instrucțiuni specifice cu privire la ce ar trebui să facă cu informațiile primite (Pesikova, 2000:133).

În fiecare cultură, tăcerea este un cod. Novikova (2016) subliniază că există lucruri pe care nu avem dreptul să le vorbim femeilor, sau că nu avem

Scanned with OKEN Scanner

dreptul să vorbim în anumite situații, de exemplu, înainte de vânătoare sau seara. Există norme și mai severe privind comportamentul în pădure, unde nu trebuie să se perturbe liniștea – calmul spiritelor. Tăcerea joacă, de asemenea, un rol important în viața de zi cu zi a băștinașilor: există o multitudine de reguli, în special în ceea ce privește dimensiunile principale ale vieții. De exemplu, nu se poate vorbi despre copii până nu au un an, pentru că acești copii sunt încă la granița dintre lumea oamenilor și cea a spiritelor. Nici nu trebuie să se vorbească despre rezultatele vânătorii sau pescuitului (deoarece, potrivit reprezentărilor vânătorilor, animalele pot asculta). Există o regulă că nu ar trebui să vorbim despre succese viitoare. Astfel, tăcerea, într-un spațiu intern cunoscut, este reglementată de norme care nu depind numai de spațiul propriu-zis, ci și de moment - interdicțiile sunt deosebit de numeroase seara.

În anumite campamente, oamenii nu se grăbesc să spună tot ce știu sau tot ceea ce au văzut. Uneori, cineva care se întoarce acasă cu renul său spune două sau trei cuvinte și toată lumea în casă știe ce cale a luat, unde a petrecut noaptea, ce a văzut pe drum. A.S. Pesikova numește această trăsătură a culturii lor „deschiderea închisă". În percepția reprezentanților altor culturi, tăcerea sau lipsa comunicării autohtonilor este adesea percepută ca un defect.

Culturile nordice, precum și asiaticii, „ascultă" mai degrabă decât „vorbesc", urmărind calmul și ordinea într-o conversație. Ca atare, tăcerea implică gândul sau gândirea unui răspuns serios, plin de prestanță la o întrebare.

În Africa, tăcerea este privită ca o modalitate de a se bucura de compania cuiva; înseamnă că ești suficient de confortabil pentru a fi unul cu celălalt fără să trebuiască să se umple un moment.

În culturile asiatice și în unele țări latine și arabe, tăcerea poate apărea ca un semn de respect. Sau tăcerea ar putea fi incapacitatea de a formula rapid un răspuns într-o limbă străină.

În Europa, în țări precum Italia, Spania etc. este perfect acceptabil ca cineva să întrerupă persoana care vorbește. Tăcerea la o întâlnire / ședință ar fi inconfortabilă și ciudată. Tăcerea, ca răspuns la o întrebare, indică necunoașterea răspunsului.

Trebuie amintit faptul că diferențele între modalitățile de vorbire în diverse grupuri subliniază faptul că nu toți locutorii interacționează la fel și că aceste diferențe au la bază o componentă culturală.

Vorbește tăcerea? Despre puterea ei ...

De fapt, tăcerea nu vorbește ci semnifică (Ene, 2001: 259). Toți cercetătorii sunt de acord că tăcerea reprezintă o parte integrantă a comunicării.

Ce poate, deci, semnifica tăcerea?

O mie de nuanțe în o mie de circumstanțe: furie reținută, timp de reflecție, teamă legată de a nu avea nimic de spus sau de a îndrăzni să iei cuvântul,

Scanned with OKEN Scanner

neînţelegere sau scepticism, incapacitate sau imposibilitate de a exprima suferinţa, durere sau necaz, neştiinţă, aroganţă, manipulare, izolare şi dorinţa de izolare, intimidare, salvarea feţei, respect, un moment dorit de linişte, supărare, plictiseală, pace etc.

Aşa cum sunt constituite cuvintele şi tăcerea poate fi adecvată sau neadecvată.

Tăcerea în discursul public

Având în vedere noii parametrii actuali (de ordon economic, tehnologic, ştiinţific, politic, sociocultural, intercultural) cum să citim / interpretăm tăcerea din interiorul unor discursuri şi cum să analizăm sensurile ei reale?

Asupra impactului tăcerii în timpul unui discurs sunt numeroase referiri şi variate unghiuri de vedere.

Încă de la unul din cei mai mari oratori ai antichităţii, Marcus Tullius Cicero, care putea susţine un discurs timp de două zile neîntrerupt, tăcerea ca segment al rostirii publice a rămas o constantă necesară şi utilă.

De regulă, tăcerea se prezintă ca o pauză autoimpusă în şirul prezentării oratorului. Această întrerupere voluntară, fără elemente de presiune exterioară, nu durează, de obicei, mai mult de câteva secunde.

Utilizarea tăcerii în timpul unui discurs public este o adevărată artă. Când este bine plasată, ideile transmise sunt mai clare şi, deseori, se întipăresc mai adânc în mintea celor ce le aud.

Toţi oratorii pricepuţi ştiu că tăcerea/pauza într-un discurs este un instrument valoros pentru construirea dramei, adăugarea suspansului şi pentru înţelegerea şi absorbţia mai uşoară a informaţiilor de către public.

Tăcerea semnifică pentru public că ceva profund, important sau special se întâmplă, sau că urmează să se întâmple.

Tăcerea sau pauza într-un discurs transformă un monolog într-un dialog cu publicul.

Tăcerea atrage publicul în poveste, îi permite acestuia să se gândească la ce se petrece de fapt în poveste. Folosind cu pricepere tăcerea oratorul reuşeşte să ofere oamenilor sentimentul că ei au fost pe scenă alături de el.

Tăcerea e văzută ca pauză, ca moment de liniştire, de limpezire a ideilor transmise de orator în mintea auditoriului. Totodată este şi prilej de adunare a energiilor oratorului pentru o nouă tiradă verbală.

Este şi ocazia pentru ca, în linişte, cel care prezintă să se reconecteze cu auditoriul privind direct în ochii acestuia. Astfel poate face rapid o evaluare a impactului discursului său, a gradului de atenţie cu care este urmărit, hotărând astfel dacă e cazul să schimbe ritmul, ţinuta sau durata prezentării.

Tăcerea este însă şi un foarte bun instrument pentru captarea atenţiei şi pentru a orienta concentrarea publicului asupra următoarei reprize oratorice.

Scanned with OKEN Scanner

Apoi, tăcerea înaintea unei idei importante trezeşte interesul sălii. Tăcerea care se aşterne după o frază importantă le oferă oamenilor timp să mediteze asupra ideii prezentate de orator.

Tăcerea este menită să accentueze o propoziţie enunţiativă sau una interogativă rostită cu o anumită intensitate. Aceasta e folosită doar în cazul unor afirmaţii deosebit de importante. În caz contrar, valoarea acestor enunţuri se pierde.

Când a citit cu voce tare din Scripturi în sinagoga din Nazaret, Isus a folosit în mod eficient tăcerea. Mai întâi, el a citit din sulul profetului Isaia versetele indicate spre lectură. Dar, înainte de a le explica, el a înfăşurat sulul, i l-a înapoiat slujitorului şi s-a aşezat. Apoi, în timp ce toţi cei din sinagogă se uitau ţintă la el, Isus a spus: „Astăzi s-a împlinit acest cuvânt din Scripturi pe care tocmai l-aţi auzit" (Luca, 4:16–21).

Tăcerea cerută de situaţie e practicată când eşti nevoit să faci pauze în vorbire. De exemplu, în timpul prezentării eşti obligat să o întrerupi din cauza zgomotului produs de maşini sau a plânsetului unui copil. Dacă zgomotul ce se produce nu este prea mare, se poate ridica volumul vocii, dar dacă zgomotul se intensifică, e necesară o pauză deoarece, oricum, auditoriul nu va mai auzi nimic.

Tăcerea care cere un răspuns. Chiar dacă ne referim la o cuvântare la care auditoriul nu participă cu răspunsuri, este important ca celor prezenţi să le fie lăsat timp să-şi răspundă în gând. Întrebările care îndeamnă la reflecţie, fără o pauză suficient de lungă îşi pierd din valoare.

Tăcerea poate interveni atunci când oratorul nu vrea, nu poate sau preferă să lase la latitudinea auditoriului să tragă anumite concluzii care decurg firesc din prezentare.

Tăcerea e însă şi un mod de a transmite că sunt informaţii sau idei care nu pot fi enunţate sau că prezentarea acestora ar însemna un risc prea mare pentru orator şi, deopotrivă, pentru ascultători.

Tăcerea este totodată şi modalitate de a manifesta respectul vorbitorului pentru inteligenţa auditoriului, primul lăsând de înţeles că cei din faţa sa au interpretat sau perceput corect mesajul său, fără a nuanţa sau a oferi explicaţii suplimentare.

Tăcerea, spre deosebire de vorbire, are avantajul de a putea fi speculată în multiple feluri. Oratorul experimentat poate evalua în linişte reacţiile persoanelor din faţa sa la ideile sau la mesajul pe care l-a transmis până atunci: privirile aprobatoare sau interogatoare, clătinările din cap, chicotelile, zâmbetul pe sub mustaţă, căscatul, crisparea, foiala sau nerăbdarea de a asculta continuarea expozeului.

Tăcerea conferă claritate vorbirii şi face ca ideile principale să creeze o impresie de neşters asupra auditoriului. Din acest punct de vedere tăcerea

Scanned with OKEN Scanner

devine un element de putere a discursului cu impact. Fără tăcere, vorbirea noastră ar părea fără noimă, în nici un caz o exprimare clară a gândurilor.

Tăcerea grafică

Concepând limbajul, în sfera non-spusului, nu numai ca simplu cod (instrument de comunicare) ci și ca mod de viață socială ca un „joc de cuvinte" (O. Ducrot), analiza discursului în sine pare să semnaleze o altă metodă, hermeneutica, astfel încât limba preconizată de această dată ca element de creație artistică să se confrunte cu problema tăcerii: tăcerea textului, și în text (J. de Palacio).

Componentă indispensabilă a textului, tăcerea grafică reprezintă, așa cum bine subliniază La Motte (2004:16) drumul, mijlocul și scopul. Oferă spații de absență care, grație cititorului, se transformă în prezență. Tăcerea ne invită să depășim limbajul, să facem vizibil ceea ce este invizibil. Arată fără să spună, dezvăluie fără să trădeze. În scris, tăcerea este revelație și iluminare.

Tăcerea textuală se intercalează între cuvinte, le separă, le întretaie sub forma spațiilor albe sau a semnelor de punctuație (Orlandi, 1996:31).

Semnele de punctuație (punct, virgulă, două puncte, punct și virgulă, linie de pauză etc.) sunt manifestări vizuale, tipografice ale tăcerii. Spre deosebire de spațiile albe, acestea se caracterizează printr-o prezență vizibilă în text, posedă un corp, o formă palpabilă. Perceptibili, dar fără a fi bogați în sens, acești indicatori ai tăcerii înscriu un punct pe linia care trasează discursul, decupează, delimitează, separă.

Prezențe vizibile ale discontinuității, afirmă La Motte (2004:21) ele sunt în același timp catalizatori ai continuității prin coerența pe care o generează.

Aceeași autoare (2004:21) scoate în evidență un aspect interesant: din unghiul producerii de texte, cuvintele dau impresia că se înscriu pe un ecran al tăcerii, pe care-l fisurează, sparg ori rup, în timp ce din punct de vedere al receptării textuale perspectiva se schimbă, cuvintele se citesc iar, astfel, spațiile albe sunt cele care par că generează întreruperi de text.

Tăcerea în artă

Sontag (1967:11) în „Estetica Tăcerii" descrie faptul că „tăcerea nu încetează niciodată să implice opusul și să depindă de prezența sa: așa cum nu poate fi „sus„ fără „jos" sau „stânga" fără „dreapta" așa trebuie să admitem un mediu înconjurător al sunetului pentru a putea recunoaște tăcerea. Nu numai că tăcerea există într-o lume plină de cuvinte și alte sunete, dar orice tăcere dată are o identitate ca o întindere de timp perforată de sunet. Artistul care creează tăcerea sau vidul trebuie să producă ceva dialectal: un gol plin, un vid care îmbogățește, o tăcere care răsună sau elocvență.

Scanned with OKEN Scanner

Bela Balazs (1991) afirmă că filmul sonor este primul dintre arte care a descoperit cum să reprezinte tăcerea. El susține ca această realizare nu a mai putut-o avea niciun mijloc de comunicare sonor; nici piesele radiofonice (pentru că tăcerea trebuie să fie văzută, altfel „ceea ce auzim nu este tăcere, ci pur și simplu nimic), nici teatrul în sine (pentru că marea experiență cosmică a tăcerii este o experiență spațială). Pentru autor, cele două condiții de tăcere cinematică sunt contrastul (surzii nu știu ce este tăcerea) și spațiul (tăcerea apare când ce aud este (la) distanță).

Tăcerea cinematografică are un rol major, contribuind la punerea în scenă a cuvintelor. Poate să participe, așa cum afirmă Prenant (2006:84) „la muzicalitatea filmului, și aceasta se naște din / dă naștere la întâlniri, combinații, scheme...". Finalitatea artistică a tăcerii în scrierea cinematografică poate să se citească și în absența cuvintelor intradiegetice și extradiegetice.

La audierea unei piese (teatru, muzică, operă etc), publicul atins / emoționat de reprezentație / interpretare împărtășește experiența prin punctul de tăcere desăvârșită. Receptivitatea fiind atinsă, înțelegerea apare în omologul cuvântului. Bogăția și profunzimea experienței se află în sfințenia Tăcerii.

Transformarea tăcerii

Deși trăim într-un secol zgomotos, zgomotul de fond fiind prezent peste tot, de la magazine la lifturi, la sonerii, alarme, telefoane etc. constatăm o intoleranță la zgomot. De exemplu, nu prea se mai acceptă ca vecinul din tren să vorbească, să facă zgomot, atunci când pe vremuri era chiar politicos să te adresezi vecinului înainte. Copiii din secolul al XXI-lea se tem mai mult de tăcere. Cu generații în urmă, să taci putea fi să visezi. Astăzi, este tăcere când „stăm pe telefon". Specialiștii spun că toți cei tineri, în general, identifică tăcerea cu plictiseala, cu oprirea ritmului.

Negreșit, fiecare epocă are un mod specific de a concepe tăcerea. În secolele trecute, tăcerea era o bogăție, mijlocul de a aprofunda Sinele, de a medita, de a se revitaliza. Tăcerea secolului al XVII-lea a fost destinată rugăciunii, ascultându-L pe Dumnezeu. De asemenea, la mijlocul secolului al XVI-lea, la curțile regale, vorbirea era un risc, tăcerea era mai prudentă sau chiar benefică. Regele, ca oricine care are puterea, trebuie să tacă, pentru că cei mari nu vorbesc greșit. Dacă este important să știi cum să vorbești, este și mai important să știi să taci.

Tăcerea sub aspect isihast

Este vorba de dialogul iubirii cu Divinitatea, din punct de vedere creștin. Tăcerea este o componentă importantă a dialogului intratrinitar; cu Persoana Cuvântului se poate dialoga în chip isihast, prin tăcere (rugăciunea inimii) unde cuvintele se simt / se trăiesc fără să fie rostite.

Scanned with OKEN Scanner

În *Geneză* aflăm că Dumnezeu a creat lumea în 7 zile și, mai ales, că la început a fost Cuvântul, dar Cuvântul era Dumnezeu. Tăcerea celei de-a șaptea zi corespunde unei perioade de odihnă, contemplării, reculegerii, constatării clipei.

Fiecare moment de tăcere pare să ofere Timpului o densitate completă, cât și o anvergură atemporală. Momentul de tăcere din timpul unei ceremonii de comemorare pare lung, și, în general, percepem ca o ușurare atunci când se termină.

În același timp se vorbește despre tăcerea tăcerilor, sub forma unei tăceri de la sfârșitul timpurilor. Să nu mai vorbim despre tăcerea morții, căci moartea e tăcere, așa cum tăcerea în urma unui război este pacea.

Astăzi, cu frenezia orașului, și a mijloacelor de comunicare natura pare a fi ultima ancoră a tăcerii.

Cromatica tăcerii

Tăcerea tace sau vorbește, tăcerea este invizibilă sau vizibilă, incoloră sau plină de culoare. Este albă în spațiul grafic, neagră la deces sau nenorociri, gri când păsările zboară în țările calde, roșie când emoția se trădează, galbenă la coptul perelor.

Concluzii

Omniprezentă și universală, tăcerea înglobează o mulțime de fațete, care o disting, în forță, de vorbire, de limbaj. Polimorfă și variată, tăcerea se ridică deasupra cuvintelor și, deși semnalizează o absență, o privare importantă, nu este nicidecum un vid, ci dimpotrivă un buchet de semnificații pe care le atinge prin locutori, discursuri și circumstanțe.

Tăcerea, ca într-o partitură muzicală, joacă un rol considerabil: este respirația limbii, între fiecare propoziție, dă ritm, pune punct și face astfel discursul audibil și ușor de înțeles.

Rolul tăcerii este fundamental, pentru că, pentru a învăța să vorbești, trebuie să înveți mai întâi să taci, să asculți și să aștepți să-ți vină rândul la momentul potrivit.

Tăcerea rămâne un instrument aparte, dar pentru a-l înțelege corect și pentru a-l putea utiliza trebuie să studiem și cultura locală. Plină de șarm sau nu, tăcerea ne poate învinge.

Tăcerea capătă sensuri noi când este însoțită de semne ale limbajului corporal, un zâmbet, un acord, gesturi etc. Următorul subcapitol încearcă să evidențieze exact aceste aspecte ale comunicării nonverbale.

Referințe bibliografice

Biblia (1997), București: Editura Institului Biblic de Misiune Ortodoxă.

Scanned with OKEN Scanner

Bortoft, Henri (2012), *Taking Appearance Seriously*, Edinburgh: Floris Books.
Bruneau, Thomas (1973), „Le silence dans la communication", în *Communication et langages*, 20, pp. 5-14.
Ephratt, Michal (2007), „On silence-introduction, in Silences – Silence", în *Culture and in Interpersonal Relations*, Ephratt (ed.), Tel Aviv: Resling, pp. 7-25.
Ephratt, Michal (2008), „The functions of silence", în *Journal of Pragmatics*, 40, Sciendirect, pp.1909-1938.
Franckel, Jean-Jacques / Normand, Claudine (1998), „Introduction", în *Linx* [En ligne], 10 | 1998, mis en ligne le 03 juillet 2012, consulté le 22 juillet 2019, URL: http://journals.openedition.org/linx/948, pp. 7-12.
Jensen, Vernon (1973), „Communicative functions of silence", în *ETCA Review of General Semantics*, 30, pp. 249-257.
Kurzon, Dennis (1998), *Discourse of Silence*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
La Motte, Annette (2004), *Au-delà du mot: une "écriture du silence" dans la littérature française au vingtième siècle*, Berlin: LIT Verlag Münster.
Maxim Mărturisitorul (2006), *Ambigua*, București: Eibmo.
Meneksegil, Anouk (1992), *Le dire et l'indicible*, Thèse de doctorat, Université de Paris IV –Sorbonne.
Mesthrie, Rajend / Swann, Joann / Deumert, Andrea / Leap, William (2000), *Introducing sociolinguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
Munteanu, Marius-Octavian (2018), Formes du silence dans la communication publicitaire, in *XLinguae*, Volume 11, Issue 1XL, p.175-185.
Novikova, Natal'ja (2016), „Sur quoi les autochtones gardent le silence et pourquoi", în *Études finno-ougriennes*, consulté le 08 juillet 2019. URL: http://journals.openedition.org/efo/4970
Orlandi, Eni (1996), *Interpretacao*, Petropolis: Editora Vozes.
Orlandi, Eni (1996), *Les formes du silence: dans le mouvement du sens*, Paris: Editions des Cendres.
Orlandi, Eni (2001), „Rumeurs et silences. Les trajets des sens, les parcours du dire", în *Hypothèses*, 1 (4), pp. 257- 266.
Rassam, Joseph (1980), *Le silence comme introduction à la métaphysique*, Toulouse : Association des Publications de l'Université de Toulouse le Mirail.
Sontag, Susan (1969), *Styles of Radical Will*, London: Secker & Warburg.
Tabarraee, Babak (2013), *Silence Studies in the cinema and the case of Abbas Kiarostami*, MA, Tehran University of Art.
Tannen, Deborah / Saville-Troike, Muriel (1985), *Perspectives on Silence*, Norwood: Ablex.

Interacțiune și comunicare non-verbală

Comunicarea este un proces psiho-social în care cel puțin doi indivizi împărtășesc informații, emoții, gânduri și experiență prin diverse mijloace.

Studiile privind comunicarea se concentrează pe trei aspecte de bază ale comunicării:

Scanned with OKEN Scanner

• Comunicarea necesită prezenţa altora. Comunicarea depinde de necesitatea înţelegerii reciproce.

• Comunicarea necesită un proces de împărtăşire – pentru a crea un sens comun între sursă şi receptorul mesajului.

• Comunicarea este un proces simbolic. Simbolurile comunicative includ gesturi, expresii faciale, sunete, litere, numere şi cuvinte.

Comunicarea dintre indivizi nu are loc doar prin schimbul de expresii / cuvinte verbale. Persoanele transmit în mod constant diferite sensuri prin vorbire, tăcere, privire, modul în care stau jos sau în picioare, modul în care se îmbracă etc.

Procesul de comunicare începe în momentul în care doi indivizi devin conştienţi unul de celălalt: şi când acest lucru se întâmplă, tot ceea ce spun sau nu spun, fac sau nu fac, fiecare expresie facială, sunet, privire ... totul are un sens.

Cum comunicăm sentimentele asociate cu acţiunile noastre şi cum decodificăm subtilităţile lor? Gesturile exprimă nu numai ideea sau sensul, ci descriu şi relaţia dintre corp şi tot ce înseamnă lumea exterioară. Secolul pe care-l tranzităm este unul accelerat. Mişcările şi gesturile teatrale sunt copiate, modificate şi impregnate cu conotaţii noi. Semnele, fiecare purtând semnificaţii individuale, iau un nou ritm. Toate limbajurile – verbale, muzicale, coregrafice – se dezvoltă continuu din cauza conflictelor dintre corpul virtual şi cel fizic ca urmare a schimbărilor tehnologice sau societale.

În interacţiunile cotidiene, comunicarea se realizează atât prin limbaj verbal, cât şi nonverbal. Dacă din interacţiunea socială am exclude elementele nonverbale, în foarte multe cazuri am fi incapabili să înţelegem coerenţa unui dialog. Conform rezultatelor numeroaselor studii, realizate de psihologii sociali de-a lungul anilor, rezultă procente semnificative în sensul următor: cuvintele în interacţiunile faţă-în-faţă - 10%, tonul vocii - 30%, limbajul corpului - 60 %.

Pentru a obţine o comunicare reuşită (o înţelegere corectă a mesajului) trebuie să ştim cum să citim limbajul corpului celuilalt şi să fim conştienţi de ce mesaje transmite corpul nostru în timpul procesului de comunicare.

Nu trebuie ignorat faptul că limbajul corporal este, de fapt, mai important decât cuvintele. Trebuie să avem cunoştinţele şi abilităţile necesare cu privire la utilizarea corectă a limbajului corpului.

Factori precum tonul vocii şi fluenţa vorbirii, poziţia, expresiile feţei, distanţa şi contactul cu corpul sunt importante pentru a înţelege mesajul pe care interlocutorul îl transmite.

Printre indicatorii non-verbali enumerăm (Akbaşlı 2012):

- mişcări fizice: poziţia corpului, gesturi etc.
- expresii ale feţei: zâmbete, încruntare, sprâncene arcuite, buze curbate etc.
- comportamente legate de voce: tonalitatea vocii, voce subţire sau groasă, izbucnirile vocale, pauze, accentele, tăceri, fluenţa vorbirii etc.

Scanned with OKEN Scanner

- răspunsuri anatomice observabile: respirație rapidă, înroșirea feței sau a gâtului, paloare, pupile mărite etc.
- proprietăți fizice: aspectul fizic, înălțimea, greutatea, textura pielii etc.
- aspect general: îmbrăcăminte, curățenie etc.

Limbajul corpului se transmite prin două direcții: GESTURI (Mesajele transmise prin cap, mâini, brațe, degete, picioare sau întreg corpul sunt numite gesturi) și EXPRESII FACIALE (Mesajele transmise prin: frunte, ochi, gură și buze sunt numite expresii faciale).

Gesturile și expresiile faciale pot fi efectuate uneori în mod intenționat sau în mod neintenționat. Cu toate acestea, toate gesturile și expresiile faciale neintenționate au cauze și scopuri subconștiente (Baltaş Z./ Baltaş A.,1994).

Un număr mare de studii efectuate în diferite culturi din lume au arătat că șase expresii faciale primare ale emoției, și anume *furie, surpriză, tristețe, frică, bucurie* și *dezgust* sunt comune în toate culturile și unele dintre aceste expresii faciale sunt înnăscute.

Ochii şi privirea înregistrează următoarele procente:

- 84% din datele primite din lumea exterioară sunt percepute cu ochii
- 10% cu urechile
- 6% cu alte organe senzoriale.

Ochii sunt, fără îndoială, organele care se disting cel mai mult pe fața umană. Contactul cu ochii sau răsucirea ochilor în timp ce ascultați pe cineva poate însemna lucruri diferite. Contactul cu ochii mărește eficiența comunicării. În funcție de cum direcționăm privirea, există mai multe feluri de priviri. Redăm mai jos tipurile de privire preluate din Pease, A. and Pease, B. (2004).

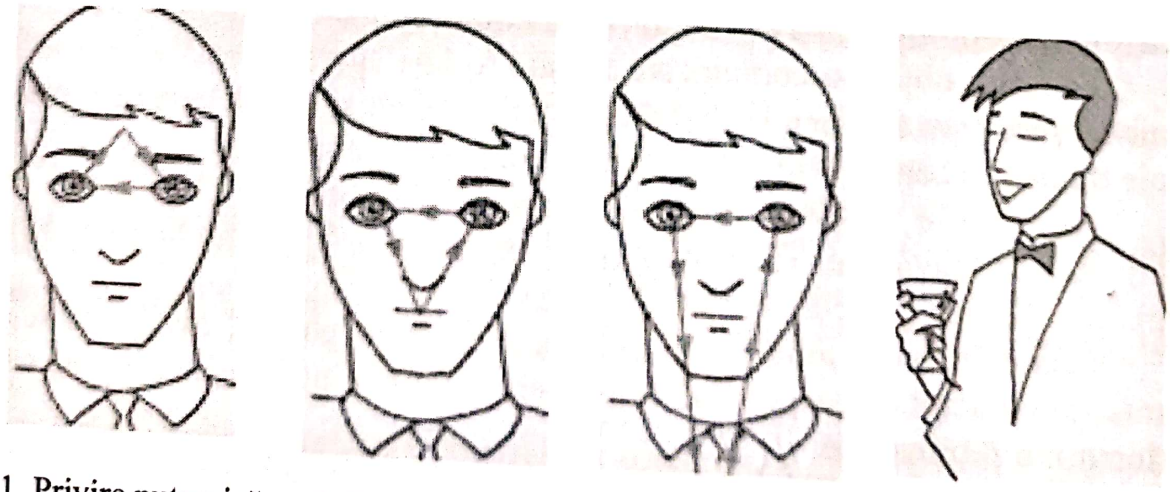

1. Privire puternică 2. Privire socială 3. Privire intimă 4. Privire prin închiderea ochilor

Sursa: Pease, Allan / Pease, Barbara (2004), *The definitive book of body language*, Buderim: Pease International

Scanned with OKEN Scanner

Privirea puternică

Imaginați-vă un triunghi pe fruntea celeilalte persoane în timp ce vorbiți despre afaceri sau despre un subiect care necesită formalul. Dacă vă îndreptați privirea spre această zonă, creați o atmosferă serioasă și persoana cu care comunicați înțelege că sunteți serios.

- **Privirea socială**

Când privirea este sub nivelul ochilor celuilalt, creați o atmosferă socială. Privirea socială apare atunci când vă uitați într-o zonă triunghiulară pe fața celeilalte persoane între ochi și gură. Persoanele se uită în acest triunghi în special în timpul întâlnirilor sociale, în timp ce comunică cu prietenii lor.

- **Privirea intimă**

Această privire (privirea flirtantă), este în ochi și sub bărbie spre părțile inferioare ale corpului persoanei. În întâlniri apropiate, este zona triunghiulară dintre ochi și piept. Bărbații și femeile folosesc această privire pentru a-și arăta interesul unul altuia.

- **Privirea prin închiderea ochilor**

Unul dintre cele mai enervante tipuri de persoane pe care le întâlnim în procesul de comunicare sunt cei care închid ochii. Aceasta este o încercare inconștientă a creierului persoanei de a vă bloca, deoarece s-a plictisit, sau este dezinteresată sau simte că vă este superioară. O rată de mișcare normală, relaxată, este de 6 până la 8 clipiri pe minut. Ochii se închid timp de două până la trei secunde sau mai mult pentru a nu vă mai vedea.

Mișcările capului

Mișcările capului fac parte din limbajul non-verbal și sunt folosite în procesul de comunicare de către culturi diferite din întreaga lume pentru a aproba sau a respinge ceva. Exemple:

- să dai din cap în sus și în jos înseamnă „Sunt de acord" în America de Nord
- o singură mișcare în sus înseamnă „sunt de acord" și o mișcare a capului în jos înseamnă „nu sunt de acord" în Orientul Mijlociu și Turcia.
- în cultura japoneză a da din cap înseamnă, de obicei, „Da, te aud".

Într-o comunicare eficientă, în mod frecvent să dai din cap în sus și în jos în timp ce cealaltă persoană vorbește, îi va permite să simtă că îl asculți și îl înțelegi. Punctul important aici nu este dacă sunteți de acord cu persoana, ci dați sentimentul de a fi înțeles.

Membrele inferioare și superioare

Mâinile sunt printre cele mai frecvent utilizate organe pentru a exprima ceva.

- În procesul de comunicare, determinăm stilul, ritmul și acordul discursului, folosind mâinile noastre.

Scanned with OKEN Scanner

- Exprimăm uneori ceea ce intenționăm să spunem printr-un singur gest.
- Rolul principal al mâinilor în timp ce vorbim este de a sublinia punctele importante ale discursului.
- Deschiderea mâinilor arată că sunteți gata să comunicați cu lumea, iar închiderea mâinilor vă exprimă reticența față de aceasta.

	Transmite mesajul „Totul este în regulă", „Bine", „Bună treabă". Este folosit pentru aprobare.
	Transmite mesajul „Idee proastă", „Nu". Înseamnă că nu ești de acord cu ceea ce spune cealaltă persoană.
	Mesaj de dominare și autoritate. Arată că încercați să dominați cealaltă persoană.
	Oferă mesaj de dominare și autoritate. Arată că încercați să dominați cealaltă persoană.
	Folosit pentru a intimida, avertiza sau acuza cealaltă persoană.

Figura 2. Gesturi bazice și mesajul transmis

Sunt închis la comunicarea cu tine, sunt în apărare

Sunt sincer cu tine

Sunt deschis la ideile tale despre subiect

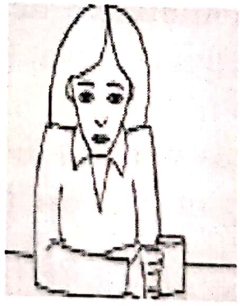

Sunt închis la ideile tale despre subiect

Sunt stresat și îngrijorat

Figura 3. Mișcarea brațelor și mesajul lor

Sursă: Pease, Allan / Pease, Barbara (2004:122), *The definitive book of body language*, Buderim: Pease International

Scanned with OKEN Scanner

Modul în care stăm jos și poziția picioarelor arată clar modul în care simțim și transmitem un anumit mesaj: poate reflecta confortul, îngrijorarea și neliniștea, încrederea în sine, superioritatea, anxietatea.

Comunicarea nonverbală cuprinde așadar mai multe modalități diferite de exprimare și este necesară într-o multitudine de contexte sociale și psihologice. Limbajul nonverbal variază semnificativ în funcție de persoană sau grup social, astfel încât este dificil să se pună în evidență corespondențe precise între mesaje nonverbale și gânduri sau emoții.

Referințe bibliografice

Pease, Allan / Pease, Barbara (2004), *The definitive book of body language,* Buderim: Pease International.

Kazdin Alan (2000), *Encyclopedia of Psychology: 8 Volume Set*, Oxford: University Press.

Akbaşlı, S. (2012), „Communication and interaction in the classroom", în *Classroom Management* (Ed. R. Sarpkaya), Ankara: Anı Yayıncılık.

Baltaş Zuhal / Baltaş, Acar (1994), *Body Language,* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Erkuş, A. ve Günlü, E. (2009), „The Effects of Communication Style and Non-Verbal Communication Level on Employees' Work Performance: A Research in Five Star Hotel Establishments", în *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research,* 20(1), 2-24.

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul 4

Politici lingvistice și minorități. Cazul românesc

Limbă și minoritate

Elemente teoretice

În viziunea juristului italian, Francesco Capotorti, sintetizată în raportul său către Națiunile Unite, cu referire la minoritățile naționale de pe tot mapamondul (1977), *minoritatea* este un „grup de persoane, numeric inferior restului populației unui stat, într-o poziție nedominantă, ai cărui membri – cetățeni ai statului – posedă caracteristici etnice, religioase sau lingvistice diferite de ale majorității și care arată, fie și implicit, un anumit sens de solidaritate, direcționat înspre păstrarea culturii, tradițiilor, religiei și/sau limbii grupului". În același sens este constituită și definiția lui Gaetano Pentassuglia (2002:58): „Un grup de cetățeni constituind o minoritate numerică și într-o poziție nedominantă în statul respectiv, având caracteristici etnice, religioase sau lingvistice care diferă de cele ale majorității populației, având o solidaritate de grup motivată în principal de o dorință colectivă de a supraviețui și ale cărui obiective principale se constituie în dorința de egalitate cu majoritatea atât în drepturi, cât și în practică".

Dacă ne bazăm, însă, doar pe o definiție juridică, chiar instituțională, ajungem la descrieri destul de restrictive, în ceea ce privește conceptul de minoritate. O definiție non-instituțională poate să ducă la cealaltă extremă pornind de la caracterizarea unei pretinse minorități prin practici de ordin privat sau individual. Noțiunea de *minoritate* poate să stârnească, în cele din urmă, polemici legate de identificarea grupurilor sau a situațiilor minoritare și clasificarea acestora. Cum amintește, însă, Patrick Sériot (1997:39), ponderea tradițiilor ideologice, dar și punctul de vedere disciplinar, inclusiv reprezentările cercetătorului joacă un rol important în modul în care sunt tratate problemele minorităților, în sensul că „discursurile construiesc categorii, care sunt apoi gândite ca fiind naturale".

În *Dicționarul de Terminologie Sociolingvistică* (Ungureanu 2017) *limba minoritară* este definită ca „limbă diferită de limba (limbile) oficială (oficiale) a

Scanned with OKEN Scanner

(ale) statului şi folosită (folosite) în mod tradiţional într-o anumită zonă a unui stat, de cetăţeni ai acelui stat care formează un grup mai mic din punct de vedere numeric faţă de restul populaţiei aceluiaşi stat. Această definiţie nu include dialectele limbii oficiale a statului sau limbile migranţilor (cf. *Cartei Europene a Limbilor Regionale sau Minoritare*). Este limba ale cărei valori nu sunt recunoscute în plan internaţional de către locutorii unei limbi sociolingvistic dominante (limbă oficială, scrisă, vehiculară, şcolară, normată); locutorii săi se conformează practic normelor uzajului şi interacţiunii produse prin interlocutorii lor (Kasbarian 1997:188).

Menţinerea unei limbi minoritare poate fi împiedicată de anumiţi factori. Printre factorii majori care duc la procesul de schimbare de limbă se evidenţiază (Apple/ Muysken 2005:33-37): statut economic (când vorbitorii acestor limbi au un statut economic relativ scăzut: Masay în Kenya); schimbări economice (modernizare, industrializare şi urbanizare); statut social (când o limbă majoritară este considerată limbă prestigioasă); statut socio-istoric (când locutorii sunt inspiraţi să lupte pentru interese comune ca membri ai unui grup etno-lingvistic); statutul limbii (folosirea unei limbi de comunicare internaţională); factori demografici şi mass media)". Care sunt valenţele *limbii dominante* în acest caz? „Limba pe care Statul a plasat-o în poziţie de autoritate (Ngara, 1993:31). Villard (2008:7) dă exemplul limbilor engleză, arabă, spaniolă, franceză etc. şi argumentează că aceste limbi îşi datorează importanţa dominării pe care o exersează sau şi-au exersat-o, datorită puterii politice a naţiunilor, care le practicau, asupra ţărilor în care fragmentarea puterii şi a limbilor era mai degrabă regulă. Trebuie subliniat totuşi că, uneori, nu neapărat Statul are rolul major (ex. engleza în Republica Irlanda) iar uneori limba Statului nu este dominantă (ex. ţările din Africa)".

Conceptul de limbă minoritară ne trimite cu gândul şi la cel de limbă minorată / minorizată. Jean-Baptiste Marcellesi şi Félix-Lambert Prudent introduc noţiunea de *limbi minorate* care se referă la procesul de *minorare* prin sisteme virtuale egale cu sistemul oficial, ce se găsesc limitate de o politică de Stat, dar şi de alte resorturi economice, sociale sau sunt pur şi simplu sortite unei dispariţii complete.

Conceptele de *limbă dominantă* şi *limbă minorizată* se regăsesc cu precădere în lucrările consacrate plurilingvismului migranţilor şi minorităţilor etnolingvistice. Acestea se definesc în interiorul unei opoziţii concurenţiale şi câteodată chiar conflictuale, alimentată de doi factori importanţi: prestigiul şi implicit reprezentarea valorii lor. Subiecţii bilingvi trăiesc într-un mediu socio-cultural în care doar o limbă este valorizată, fiind mai prestigioasă din punct de vedere economic şi social: este limba dominantă. Cealaltă, care este adesea prima (sau limba maternă) se vede ameninţată în dezvoltarea şi chiar supravieţuirea sa. În acest context, Blanchet (2000:130) consideră că o limbă este minoritară când este totodată minorată şi minorizată şi când cele două fenomene apar împreună. *Minorarea* reprezintă o chestiune de statut (calitativ); o limbă este minorată când

Scanned with OKEN Scanner

statutul său social se diminuează în raport cu al alteia cu statut mai ridicat. *Minorizarea* (cantitativă) este o chestiune de practică: o limbă este minorizată când ansamblul practicilor, evaluate în numărul locuitorilor sau în producțiile (orale și scrise) sau în interacțiunile posibile în viața cotidiană se micșorează (în raport cu practicile alteia al cărei număr este mai ridicat).

Minorizarea lingvistică se referă la situațiile bilingve în care performanțele verbale ale unuia sau mai multor participanți sunt interpretate conform normelor celorlalți participanți; această diferență în criteriile de interpretare are efect peiorativ asupra rezultatului interacțiunii (Gumperz, 1989:21). Disfuncționalitățile langajiere caracteristice minorizării unei limbi sau unei varietăți iau forma unor blocaje, unor rupturi în comunicare sau unei schimbări de cod din partea locutorului care își privește poziția interacțională dominată (Kasbarian, 1997:188). Altfel spus, minorizarea lingvistică se înțelege ca reducerea, în diverse grade, a exercițiului societal normal al unei limbi. Această reducere putând să urce până la originile emergenței sale este adesea fructul unei dominări suferită de o comunitate lingvistică de-a lungul unei perioade mai mici sau mai mari. Boyer (2006:261) consideră că o limbă minorată nu este neapărat minoritară și oferă exemplul limbii guarani în Paraguay. Pe de altă parte, el subliniază că minorarea merge în general cu absența unui standard (de construit sau reconstruit). Oricum, să ridici o limbă minorată la rangul de limbă de învățământ este o operație care nu ține de voluntarism militant. Formarea adecvată a profesorilor și realizarea materialelor pedagogice adaptate sunt niște imperative pentru normalizarea educativă.

Tipuri de minorități

Churchill (1986:6) evidențiază trei tipuri de minorități: indigene / băștinașe, stabilite și minorități noi migrante. Acestea mai apar și sub denumirea de popoare ancestrale, popoare stabilite și popoare noi. Acestea se disting prin trăsături specifice lingvistice și culturale, deși limba nu este întotdeauna un factor decisiv, întrucât un grup minoritar nu trebuie neapărat să aibă o limbă distinctă, putând totuși constitui o minoritate. Autorul consideră că minoritățile indigene sunt grupuri care sunt de mult timp stabilite în țările lor native, iar stilul lor de viață urmează un model tradițional, considerat arhaic de societățile industriale contemporane. Minoritățile stabilite sunt grupurile stabilite de mult în țările native iar stilul lor a încercat să țină pasul cu cel al celor care rămăseseră din societatea națională. Minoritățile noi migrante sunt percepute ca grupuri care au migrat recent de la locul lor de rezidență din motive diverse.

Prima categorie include, de exemplu, populațiile ancestrale precum Sami, Maori, Indienii Americani, etc. În cea de-a doua categorie se regăsesc catalanii din Spania, francezii acadieni din Statele Unite, bretonii din Franța sau francofonii canadieni. Ultima categorie îi are în vedere pe cei mai recent instalați:

Scanned with OKEN Scanner

imigranți în sensul legal, refugiați, expatriați, cei care lucrează în străinătate etc. (Corson, 1997:154).

De-a lungul timpului au fost stabilite mai multe taxonomii în cazul minorităților. Turell (2001:5) evidențiază trei categorii care pot fi luate în considerare. Factorii pe care îi amintește sunt grupați în următoarele tipologii: caracteristici demografice, sociolingvistice și socioculturale. Pattern-ul sociodemografic se referă la cifre (ex. minorități mari, minorități mici etc.), durata stabilirii (minorități istorice, minorități recente etc.), tipul de așezare (rural vs urban), și alți factori precum motivația, structura familiei și condițiile sociale. Componenta sociolingvistică are în vedere menținerea limbii, schimbarea de limbă, diferite grade și tipuri de bilingvism. Caracteristica socioculturală ia în calcul cultura și tradițiile, gradul de proximitate / distanță culturală, gradul de contact cu membrii comunității gazdă și dragul lor de organizare socială și conștientizare politică. În acest sens, Turell (2001:5/6) clasează minoritățile în:

a. minorități care migrează și se integrează și sunt *mai deschise* (ex. brazilienii, italienii, americanii);
b. minorități care se integrează fără să renunțe la propriile tradiții și obiceiuri (ex. comunitatea britanică, cea magrebiană) deși unii pot renunța la limbă (cum sunt unele dintre comunitățile magrebiene) și sunt descrise ca *mai puțin deschise*;
c. minorități caracterizate prin diferite grade de izolare culturală (comunitățile rome) sau de ghetoizare (comunitatea chineză).

Grupurile minoritare nu pot fi cu precizie clasificate întrucât fenomenele sociale care le încadrează sunt complexe și deseori presupun schimbări fundamentale.

Alladina și Edwards (1991) sugerează mai multe sfere de analiză a pluralității lingvistice și a minorităților:

1. Prima sferă de analiză se concentrează pe situația sociolingvistică în țara de origine și în țara gazdă (gradul de alfabetizare a grupului minoritar);
2. A doua sferă cuprinde caracteristicile legate de procesul de migrație și de stabilire / așezare a comunităților și se au în vedere: natura și distribuția fiecărei comunități de vorbire și a grupului minorităților lingvistice; istoria sosirii și stabilirii propriu-zise; condițiile de migrare (este de ordin politic sau economic); caracteristicile comunității (stabilire în mediul rural sau urban, tipurile de meserii – comercianți, agricultori, muncitori etc.; caracteristici de așezare (zone geografice mici vs mari).
3. A treia sferă de analiză vizează sprijinul instituțional (legăturile și suportul venite din partea comunității sau țării de origine prin diverse instituții sau organizații religioase, culturale, dar și din partea țării gazdă prin servicii sociale și publice, locuri de muncă etc.).
4. A patra sferă de analiză evidențiază rolul educației (cu focus pe familie, comunitate și școală).

Scanned with OKEN Scanner

5. Sfera numărul cinci are în vedere modelul folosirii limbii (ex. alegerea limbii și alternanța codică).
6. Ultima sferă de analiză care s-a dovedit utilă în ceea ce privește aspectele psiholingvistice ale societății se referă la strategiile de învățare și de comunicare folosite de migranți în procesul de învățare a limbii din țara gazdă.

Politici lingvistice europene

În majoritatea țărilor din Europa Centrală și de Est, minoritățile naționale s-au format în același timp cu majoritățile naționale, lucru care uneori a survenit *după* apariția statelor naționale. În aceste cazuri, ca și în cele mai multe din statele democratice occidentale, fără a fi în întregime prevăzute în *Convenția-Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale*, vorbim de patru opțiuni aflate la îndemâna minorităților.

Prima opțiune este marginalizarea permanentă care caracterizează în multe țări comunitatea rromă.

Asimilarea este a doua opțiune dominantă în statele naționale din Europa Centrală și de Est. Minoritățile se contopesc din punct de vedere cultural cu majoritățile, și încetează să mai fie identificabile ca și culturi distincte.

A treia opțiune este integrarea, prin care minoritățile împrumută unele din caracteristicile culturii sociale majoritare, dar își păstrează și multe din propriile particularități. În acest caz, integrarea este un „proces bidirecțional", în care sunt implicate atât majoritățile cât și minoritățile. Procesul presupune educarea majorităților în vederea unei mai mari toleranțe față de diferențe și respectul pentru o cultură societală care nu îi privește doar pe cetățenii majoritari (Kymlicka, 1995:96).

În practică, există două tipuri de integrare. Primul tip este descris de Kymlicka drept „construcția concurentă a unei națiuni" cu instituții economice, politice și educaționale separate, care folosesc limba minorității. Astfel, minoritatea obține *autonomie de jure* sau *de facto*, de regulă pe bază teritorială. Al doilea tip de integrare este dat *autonomia culturală personală*: în cadrul culturii dominante, membrii minorității își pot păstra și dezvolta (unele din) propriile lor caracteristici culturale fără a apela la instituții paralele – sau apelând la ele doar parțial – și rareori având o bază teritorială. Ca exemplu, ei pot beneficia de învățământ bilingv și pot dispune de unele instituții culturale, cu un rol mai puțin semnificativ în ansamblul cultural bazat pe limba majorității. Această formă de integrare este greu de realizat în cazul minorităților care au trecut recent prin conflicte prelungite și/sau atroce cu majoritatea ca în Cipru, Kosovo și Bosnia. Acolo, instituțiile paralele sunt singura soluție, cu speranța că separarea va dispărea în timp, după eforturi susținute de reconciliere și aderare la o Uniune Europeană fără granițe.

Scanned with OKEN Scanner

Normele internaționale recomandă ca statele să asigure minorităților una din cele două opțiuni de integrare în funcție de circumstanțe. *Convenția-Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale* interzice explicit „asimilarea" și încurajează „integrarea". În ambele cazuri ale integrării trebuie definit ce este și ce nu este permis, în ceea ce privește protecția externă pe care statele trebuie să o acorde minorităților precum și restricțiile interne.

Cel mai important document elaborat pentru păstrarea și promovarea limbilor minoritare și regionale, considerate o moștenire veritabilă culturală a Europei rămâne *Carta europene a limbilor regionale sau minoritare*[9]. Aceasta a fost adoptată în cadrul Consiliului Europei, la Strasbourg, la 5 noiembrie 1992 și a intrat în vigoare la data de 1 martie 1998.

Carta este bazată pe respectarea suveranității naționale și a integrității teritoriale, dezvoltarea limbilor oficiale nu trebuie să împiedice cunoașterea sau dezvoltarea limbilor minoritare și regionale (Saramadu / Nevaci, 2009:17).

Principiile pe care actorii europeni își întemeiază politica lingvistică cu privire la limbile minoritare / regionale se regăsesc în partea a doua a Cartei la articolul 7 și acestea vizează:

a) recunoașterea limbilor regionale sau minoritare ca o expresie a bogăției culturale;
b) respectarea ariei geografice a fiecărei limbi regionale sau minoritare, în așa fel încât diviziunile administrative existente sau noi să nu constituie un obstacol pentru promovarea respectivei limbi regionale sau minoritare;
c) necesitatea unei acțiuni hotărâte pentru promovarea limbilor regionale sau minoritare în vederea salvgardării lor;
d) facilitarea și/sau încurajarea folosirii orale sau și în scris, a limbilor regionale sau minoritare, în viața publică sau în viața privată;
e) menținerea și dezvoltarea relațiilor, în domeniile prevăzute în prezenta Cartă, între grupurile folosind o limbă regională sau minoritară și alte grupuri ale aceluiași stat ce vorbesc o limbă practicată într-o formă identică sau apropiată, ca și stabilirea de relații culturale cu alte grupuri din respectivul stat folosind limbi diferite;
f) stabilirea de forme și mijloace adecvate de predare și studiere a limbilor regionale sau minoritare, la toate nivelurile corespunzătoare;
g) stabilirea de mijloace permițând celor ce nu vorbesc o limbă regională sau minoritară și care locuiesc într-o arie unde această limbă este folosită să o învețe, dacă doresc acest lucru;
h) promovarea studiilor și a cercetărilor în domeniul limbilor regionale sau minoritare în universități sau instituții echivalente;

[9] http://www.dri.gov.ro/carta-europeana-a-limbilor-regionale-sau-minoritare/

Scanned with OKEN Scanner

i) promovarea unor forme corespunzătoare de schimburi transnaţionale, în domeniile prevăzute de prezenta Cartă, pentru limbile regionale sau minoritare folosite într-o formă identică sau apropiată în două sau mai multe state.

Căluşer (2009 :9) consideră că „abordarea aleasă de autorii documentului a fost cea a multilingvismului şi a interculturalităţii; realitatea socială şi culturală a fiecărui stat trebuie să se reflecte în aplicarea cartei, iar fiecare limbă să beneficieze de locul şi rolul pe care îl merită".

Referinţe bibliografice

Alladina, Safder /Edwards, Viv (*1991*), *Multilingualism in the British Isles*, London: Blackwell.

Apple, Rene / Muysken, Pieter (*2005)*, *Language Contact and Bilingualism*, Amsterdam: Springer.

Blanchet, Philippe (2000). *La linguistique de terrain. Méthode et Théorie. Une approche ethno-sociolinguistique*, Rennes: PUR.

Boyer Henri, (2006), „Présentation", în *Ela. Études de linguistique appliquée* 3/2006, n° 143, pp. 261-263.

Căluşer, Monica (2009), *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare în România. Între norme şi practici*, Cluj: Editura CRDE.

Corson, David (1997), *Social justice in the work of ESL teachers, in language policy. Dominant English, pluralist challenges*, ed. William Eggingtant / Helen Wren, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing House, p. 149- 164.

Gumperz, John (1989), *Engager la conversation. Introduction à la sociolinguistique interactionnelle*, Paris: Minuit.

Kasbarian, Jean-Michel (1997), „Langue minorée et langue minoritaire", în: Moreau (1997) (ed.), pp.185-189.

Kymlicka, Will (1995), *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford: Clarendon Press.

Ngara, Emmanuel (1993), „L'influence des langues et de la culture, observation sur l'impact de l'anglais sur le shona", în *Diogène*, nr. 161, janvier-mars, pp. 31-39.

Pentassuglia, Gaetano (2002), *Minorities in International Law*, Strasbourg Cedex, Council of Europe Publishing House.

Saramandu, Nicolae / Nevaci, Manuela (2009), *Multilingvism şi limbi minoritare în România*, Bucureşti: Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Alexandru Rosetti"

Sériot, Patrick (1997), Ethnos et Demos: la construction discursive de l'identité collectives, in : *Langages et Société*, Paris: Maison des Sciences de l'Homme, pp. 39-51.

Turell, Teresa (2001), *Multilingualism in Spain*, Clevedon: Multilingual Matters.

Ungureanu, Cristina (2017), *Dicţionar de Terminologie Sociolingvistică*, Institutul European, Iaşi: Institul European.

Villard, Laurence (2008), *Langues dominantes, Langues dominées*, Rouen: Publications des Universités de Rouen et du Havre.

Scanned with OKEN Scanner

Rezistența lingvistică și culturală a minorităților în România[10]

Introducere

Interacțiunea dintre limbi și teritorii a fost, dintotdeauna, o sursă de dinamism care a stat la baza unor relații armonioase sau discordante. În România, de-a lungul secolelor, a existat o coabitare dificilă între populația majoritară și cea a minorităților. Această relație, care nu a fost întotdeauna pașnică în cadrul diferitelor regimuri, a favorizat anumite minorități, tolerat și chiar marginalizat altele.

În România există 10 limbi minoritare care beneficiază de protecție generală (albaneză, armeană, greacă, italiană, idiș, macedoneană, poloneză, romani, ruteană, tătara) și 10 limbi care beneficiază de protecție sporită (bulgară, cehă, croată, germană, maghiară, rusă, sârbă, slovacă, turcă, ucraineană) (Saramandu/ Nevaci, 2009:30-41).

Minoritățile naționale din România au suferit schimbări interne și internaționale semnificative de-a lungul anilor, iar integrarea lor în statul român a fost un proces complex, marcat nu numai de elemente pozitive, ci și de momente mai complicate.

În timp, teritoriile locuite de români au început să fie locuite și de alte neamuri, inclusiv unguri, nemți, evrei. Sub dominația străină, românii, supuși unei politici crude de deznaționalizare și opresiune, au fost forțați să ducă o luptă grea și să facă sacrificii pentru a fi independenți și pentru a realiza unitatea într-un singur stat. La momentul victoriei din 1918, au arătat o generozitate reală (Scurtu / Boar, 1995: 25), Iuliu Maniu declarând la 1 decembrie 1918 în cadrul Adunării Naționale de la Alba Iulia că nu se vrea oprimarea popoarelor care coabitează ci libertatea și dezvoltarea lor pe acest teritoriu.

Viața politică europeană a fost întotdeauna agitată, majoritatea statelor introducând regimuri autoritare moderate (Scurtu, 1999: 25). Situația lor a avut o evoluție complexă din cauza crizei economice din anii 1929-1933 și a regimului comunist[11] (1948-1989), dar și din cauza mai multor revolte: de exemplu, unele tensiuni au fost cauzate de liderii minorităților naționale care doreau să aibă

---

[10] Comunicare prezentată la congresul internațional Diversité et développement : Spécificités, fragments, totalité, unité, Abidjan- Côte d'Ivoire, Université Félix Houphouët-Boigny/ UFR Langues, Littératures et Civilisations, 28 – 30.11. 2018

[11] Se știe, de exemplu, că în timpul guvernării mareșalului Ion Antonescu, evreii din România au fost deposedați, pe baza legilor rasiale emise în acei ani, de cea mai mare parte a proprietăților (Șandru 2003: 377).

Scanned with OKEN Scanner

drepturi suplimentare pentru comunitățile lor, față de drepturile de care se bucurau toți cetățenii din Romania (Scurtu / Boar 1995: 32).

Comunismul a constitut o perioadă dificilă care a afectat toate comunitățile din România, din cauza nivelării societății și a recunoașterii limitate a specificului cultural al minorităților etnice. Comunismul a venit cu multe restricții, dintre care una a fost desființarea școlilor cu predare în limba maternă a minorităților și chiar privarea accesului la universități a studenților proveniți din rândurile minoritarilor.

În ciuda controlului strict al comuniștilor, valorile lingvistice și etnice ale comunităților au fost păstrate și transmise de la o generație la alta. Acest lucru ne provoacă să punem următoarele întrebări:

- Cum au rezistat limbile minorităților din România și culturile pe care le transmit?
- Cum funcționează diversitatea lingvistică și culturală în România? Care au fost principalii actori și mizele politico-lingvistice?
- Ce politică lingvistică se aplică pentru gestionarea acestei diversități lingvistice?
- Cum percep minoritățile politica lingvistică din România?

Perspectivă diacronică și sincronică a minorităților: rezistența lingvistică

În cadrul României moderne, relațiile statului român și ale majorității românești cu minoritățile naționale au determinat în mod fundamental destinul acestora din urmă. Deși s-au înscris, în general, pe o linie a normalității, nu lipsesc filele tensionate ale istoriei acestor relații, cauzele acestor tensiuni ținând de crizele internaționale sau de schimbările de regim politic din România.

Din punct de vedere al numărului și/sau al influenței lor în parcursul istoric al României, de-a lungul secolului XX și începutului de secol XXI, cele mai importante minorități au fost și continuă să fie: maghiarii, germanii, evreii și romii.

În ceea ce privește momentele decisive legate de statutul minorităților naționale în România, putem menționa perioada anilor 1848, perioada dintre cele două războaie mondiale, perioada postbelică, perioada comunistă și în cele din urmă perioada postcomunistă.

Existența minorităților etnice a fost problematică după Primul Război Mondial datorită prăbușirii vechilor imperii și creării noilor state naționale, așa cum a fost cazul României Mari.

Începând cu data de 9 decembrie 1919, România a recunoscut drepturile cetățenilor pentru minoritățile naționale, semnând în acest sens Tratatul privind minoritățile prin care se angajează să acorde tuturor co-locuitorilor protecția

Scanned with OKEN Scanner

deplină a vieții lor și libertatea, indiferent de naștere, naționalitate, limbă, rasă sau religie (Ciobanu / Radu 2006: 40).

În 1930, populația României era de 18.052.986 locuitori. Pe lângă populația majoritară românească (73% în funcție de limba maternă) au existat pe acest teritoriu și maghiari, germani, ruteni, ruși, evrei, bulgari, turci, tătari, romi, serbo-croați, cehi, sloveni, polonezi.

Trebuie totuși subliniat faptul că situația minorităților naționale din România între cele două războaie a fost plină de momente constructive, dar dificile.

Pe de o parte, cadrul legislativ a permis dezvoltarea economică, culturală și politică și fiecare minoritate și-a dezvoltat propriile organizații, partide politice chiar și cu reprezentare parlamentară și grație Legii învățământului privat din 1925, minoritățile naționale au putut să aibă propriile școli de instruire în limba maternă (singura obligație era să predea în română limba, istoria și geografia României).

Două evenimente au marcat relațiile interetnice: promovarea politicii antisemite, conducând la izbucnirea Holocaustului și la deportarea a 25 000 de romi în Transnistria.

Sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial în România a însemnat instalarea unui regim totalitar care promova o ideologie naționalistă, în timp ce refuza existența minorităților. După război, multe comunități etnice au emigrat din țară, cum ar fi germanii și evreii. Germanii au suferit o serie de nedreptăți, drepturile lor fiind limitate și proprietățile lor confiscate, astfel că au părăsit teritoriul românesc, populația germană a României fiind redusă la jumătate. După același model, între 1948 și 1951, în ciuda restricțiilor impuse de statul român împotriva emigrării, evreii au emigrat în Israel pentru a-și crea propriul stat.

Este bine cunoscut faptul că, în general, mulți evrei din Europa Centrală și de Est au fost seduși de doctrina socialistă care a promis sfârșitul nedreptăților, al exploatării, pacea universală, o altă organizare socială, mai rațională. Numai că în spațiul estic unde erau cele mai numeroase comunități evreiești, mișcarea socialistă a dobândit cele mai radicale forme. Evreii au făcut astfel obiectul discriminării antisemite și al mișcărilor de masă (Nastasă 2006: 231).

Și alte minorități (precum bulgarii, ucrainenii, grecii) au fost persecutate iar autoritățile române au închis locurile lor de cult și școlile, le-au confiscat averile și le-au limitat drepturile[12].

Structura etnică și confesională a populației stabile a României actuale, conform datelor rezultate în urma recensământului din 20 octombrie 2011 (ultimul disponibil), arată astfel: români 16.792.900 persoane (88,9%); Populația de etnie maghiară înregistrată la recensământ a fost de 1.227.600 persoane

[12] http://iasi-espace-multi-et-interculturel.cabanova.com/3.-statut-des-minorites-en-roumanie.html

Scanned with OKEN Scanner

(6,5%), iar numărul celor care s-au declarat romi a fost de 621.600 persoane (3,3%). Grupurile etnice pentru care s-a înregistrat un număr de persoane de peste 20 mii sunt: ucraineni (50,9 mii persoane), germani (36,0 mii), turci (27,7 mii), ruşi – lipoveni (23,5 mii) şi tătari (20,3 mii persoane). În profil teritorial, distribuţia populaţiei după etnie arată că populaţia de etnie română este majoritară în Municipiul Bucureşti (97,3%) şi în 39 de judeţe (cu ponderi variind între 98,6% la Botoşani şi 52,6,% la Mureş), iar în 30 dintre acestea ponderea românilor este de peste 90%. Populaţia de etnie maghiară deţine majoritatea în judeţele Harghita (85,2%) şi Covasna (73,7%); de asemenea ponderi ridicate se înregistrează şi în judeţele: Mureş (38,1%), Satu Mare (34,7%), Bihor (25,3%) şi Sălaj (23,3%). Persoanele de etnie romă reprezintă 3,3% din totalul populaţiei stabile, fiind repartizaţi relativ uniform în teritoriu, cu ponderi variind între 1,1% în judeţul Botoşani şi 8,9% în judeţul Mureş. Romii se întâlnesc într-o proporţie relativ mai mare, de peste 6,0% din populaţia stabilă, şi în judeţele Călăraşi (8,1%), Sălaj (7,0%) şi Bihor (6,3%). Cei mai mulţi ucraineni trăiesc în judeţele Maramureş (30,8 mii persoane), Timiş (6,0 mii persoane), Suceava (5,9 mii persoane) şi Caraş-Severin (2,5 mii persoane), acestea înglobând 88,6% din totalul acestora. Aproape trei sferturi din persoanele de etnie germană (73,5%) se regăsesc în judeţele Timiş (8,5 mii persoane), Satu Mare (5,0 mii persoane), Sibiu (4,2 mii persoane), Braşov (2,9 mii persoane), Caraş– Severin şi Arad (fiecare cu câte 2,9 mii persoane). Circa 90% dintre persoanele de etnie turcă au fost înregistrate în judeţele Constanţa (20,8 mii persoane) şi Tulcea (1,7 mii persoane) şi în Municipiul Bucureşti (2,3 mii persoane). O proporţie de 86,9% dintre ruşi-lipoveni îşi au reşedinţa obişnuită în judeţele Tulcea (10,3 mii persoane), Constanţa (3,6 mii persoane), Iaşi (2,8 mii persoane), Brăila (1,9 mii persoane), Suceava (1,7 mii persoane). În judeţul Constanţa este concentrată cea mai mare parte a etniei tătare, respectiv 96,6% dintre persoanele care au declarat că aparţin acestei etnii (19,6 mii persoane).

Rezistenţa culturală a minorităţilor

Scurt istoric socio-cultural al minorităţilor

Viaţa culturală a minorităţilor între anii 1918-1925 a oscilat între tradiţionalism şi modernitate. Prin adoptarea *Legii unificării administrative* (iulie 1925), procesul de organizare a statului român, cu graniţele stabilite în 1918, a fost încheiat. Cetăţenii României – fără deosebire de limbă, crez, rasă sau naţionalitate – puteau participa la viaţa politică, economică, socială, culturală a ţării, în condiţii de egalitate (Scurtu / Dordea 1996: 7).

Educaţia a reprezentat o parte importantă a vieţii culturale, deoarece a fost vehiculul pentru pregătirea copiilor şi a tinerilor. Chiar dacă erau şcoli în care limba de predare era limba minorităţilor, limba română era obligatorie. Dacă pentru evrei,

Scanned with OKEN Scanner

germani, bulgari și turci studiul limbii române a fost acceptat fără obstacole reale, minoritățile maghiare, în special funcționarii publici, au arătat un refuz categoric. Aceste minorități încă opun și astăzi rezistență la capitolul învățământ.

Statul român a implementat o politică de subvenționare a școlilor și bisericilor confesionale și a finanțat lucrări publicate de cercetători aparținând minorităților naționale. Regimul democratic din acea vreme a facilitat dezvoltarea unei vieți spirituale intense prin care minoritățile au îmbogățit spațiul cultural românesc.

Minoritatea germană s-a integrat profund în viața economică, socială și politică a României. Sașii din Transilvania, șvabii din Banat și germanii din Vechiul Regat, Bucovina, Basarabia și Dobrogea și-au păstrat propriile structuri.

Evreii au avut o organizație tradițională (Uniunea Evreilor Români) care a coordonat activitatea comunităților locale. De exemplu, comunitățile evreiești din Transilvania și Banat au organizat congrese în cadrul cărora au analizat activitatea membrilor lor, au sprijinit tinerii în vederea facilitării studiilor lor în străinătate, au format cadre didactice și educatori, au aprovizionat cu pâine, zahăr, cafea. Pe teritoriul României s-au permis multe sindicate, în special cele evreiești cu scopuri caritabile, culturale, sportive (Scurtu, 1999: 31).

Polonezii au preferat să se înscrie în partidele românești, în special în Partidul Național Țărănesc (PNȚ) și în Partidul Național Liberal (PNL).

Romii au avut mai multe încercări de a se organiza la nivel național, iar ucrainenii erau încă divizați politic.

În timp ce rușii au avut profunde sentimente anti-românești (misiuni de spionaj în favoarea Kremlinului), cei din nordul Dobrogei (lipovenii) s-au aplecat mai degrabă asupra meseriilor lor, pescuitul și grădinăritul.

Minoritatea sârbă, mai numeroasă în Banat, ducea o viață comunitară destul de slabă, în schimb cea a turcilor era axată pe religie.

Grecii s-au preocupat în principal de afaceri și comerț, nu s-au implicat activ în politică, iar armenii au fost mai interesați de viața religioasă (în august 1931 au creat dieceza armeano-gregoriană, care a adunat toți credincioșii acestui cult pe teritoriul României).

Educație și cultură

Una dintre cele mai importante evoluții în domeniul protecției minorităților din România a fost dată de o schimbare semnificativă a politicilor lingvistice față de minorități: trecerea de la promovarea exclusivă a limbii române (specifice regimului comunist) la politicile care favorizează (și sprijină) alocarea de funcții sociolingvistice semnificative limbilor minoritare (în educația formală, administrativă, justiție, alte sfere ale vieții publice).

Scanned with OKEN Scanner

Prima lege privind învățământul pre-universitar, publicată la 7 mai 1934, prevedea că, în regiunile în care numărul de locuitori era preponderent, se puteau înființa, în liceele de stat, secții cu predare în limba minorității respective (Scurtu,1999: 36).

În perioada 1922-1923 minoritatea maghiară din Transilvania deținea 562 de școli de stat în care predarea se efectua în limba maghiară (Lehrer, 1989: 367). În 1935, în Transilvania funcționau 147 de tipografii și 255 de librării maghiare. În cei douăzeci de ani din perioada interbelică, au fost publicate aproximativ 9000 de titluri de lucrări științifice și literare în limba maghiară, cifră mult mai mare decât orice s-a publicat în intervalul 1867-1918 (Scurtu, 1999: 38).

În prezent, comunitatea maghiară beneficiază de numeroase școli de limbă maternă la toate nivelurile, inclusiv de învățământ universitar.

Maghiarii din România au o cultură vie care este direct legată de școală, teatre și reviste. O ilustrează numărul mare de instituții culturale în limba maghiară, inclusiv Opera Maghiară din Cluj, teatrele de stat maghiare din Cluj și Timișoara, alte teatre din Sfântu Gheorghe și Odorheiu Secuiesc, pentru a numi doar câteva.

Există mai multe muzee și case care aduc omagiu personalităților grupului etnic maghiar. Totodată, acesta este reprezentat de un partid politic foarte important în Parlamentul României.

Presa a fost un domeniu în care minoritățile naționale au devenit pe deplin active, presa minoritară fiind larg răspândită. În 1934 s-au tipărit în România 2253 periodice (ziare și reviste), din care 1.645 în română, 273 în maghiară, 176 în germană, 13 în ucraineană, 3 în limba greacă, 5 armeană, două în albaneză și turcă, 2 în limba sârbă.

Toate grupurile de germani de pe teritoriul României au contribuit în mod special la dezvoltarea societății, a culturii și a artelor. Sașii din Transilvania au avut un sistem de școli primare din secolul al XIV-lea, iar ginaziile lor au fost primele din spațiul românesc. În secolul al XVIII-lea, învățământul primar la sași a devenit obligatoriu, sașii având primele școli din Europa. Educația în limba germană a fost consolidată într-un sistem de unități și secțiuni.

Între 1999-2000, a existat un total de 167 de grădinițe în limba germană, cu aproximativ 5700 de copii, 115 școli cu secții germane și școli germane cu 14.500 elevi, 14 specializări în limba germană cu 1600 elevi. O rețea de licee germane de tradiție se regăsește în zone și orașe cu o populație germană mai mare: Johannes Honterus Brașov, Hermann Oberth din București, Deutsches Theoretisches Lyzeum din Satu Mare, Sibiu Brukenthal Samuel, N. Lenau Timișoara și licee cu secții în limba germană din Arad, Bistrița, Cisnădie, Cluj, Media, Reșița, Deva, Sibiu, mass-media, Sighișoara, Tg. Mureș, București (Nicoară, 2005: 33).

Din perioadele romanică, gotică și renascentistă în Transilvania și din perioada barocului în Banat se găsesc numeroase monumente și opere de artă

Scanned with OKEN Scanner

printre operele importante ale culturii germane și europene. Peste 200 de castele și biserici săsești fortificate reprezintă o realizare excepțională. Bibliotecile și muzeele din mai multe orașe ale României păstrează opere de valoare prețioase care indică contribuția specială a germanilor în România la patrimoniul cultural al României și al Europei.

După căderea comunismului, presa zilnică și culturală germană și-a reluat activitatea: Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien, Banater Zeitung (Timișoara), Karpatenrundschau (Brașov), Hermanstadter Zeitung (Sibiu) etc. Canalele de televiziune de stat oferă un număr mare de emisiuni culturale și de informații în limba germană. Comunitatea germană din România are astăzi o vastă rețea de organizații politice, economice și sociale la nivel local și regional. 127 organizații locale și centrale, 141 asociații agricole, un număr mare de fundații și asociații fără scop lucrativ pentru întărirea și menținerea identității lor. Enumerăm Casa Adam Muller-Guttembrunn din Timișoara, centrul cultural și spitalul de bătrâni, Dr. Carl Wolff din Sibiu (Nicoară, 2005: 37).

Perioada dintre cele două războaie mondiale a dat evreilor din România ocazia de a afirma elementul evreiesc în toate domeniile vieții economice și sociale, în educație și cultură, în presă, precum și în activitățile economice, industriale, bancare etc. Teatrul evreiesc de stat din București este bine cunoscut.

După al Doilea Război Mondial, rețeaua de școli evreiești din România avea mai mult de 100 de școli în care învățau peste 15 000 de elevi (școli primare, școli de meserii, gimnazii, licee, grădinițe de copii, în care copiii învățau să buchisească rugăciuni, etc), în afara rețelei Tarbut, de școli de limbă ebraică. În aceste școli, se păstra tradiția (nu religia) evreiască, se predau noțiuni elementare de limbă ebraică, sărbătorile evreiești erau prezentate elevilor. Lupta pentru menținerea școlilor evreiești nu a fost ușoară. Noua lege a învățământului, din anul 1948, a pus capăt existenței acestor școli. Patru școli elementare de limbă idiș au funcționat în toată România, ele au dispărut însă în primii ani de guvernare comunistă.

În cadrul altui grup minoritar important, al romii, se poate opta pentru două tipuri de educație: în limba română sau maghiară (sunt cursuri de trei sau patru ore pe săptămână pentru limba și literatură romani sau istoria și tradițiile romane); program de predare în limba romani (4 ore săptămânal obligatoriu în limba română). La nivel gimnazial, liceal și universitar oferta educațională este foarte amplă, depășind cu mult pe cea a celorlalte minorități.

Viața culturală a României a fost mereu animată. Unul dintre cele mai importante aspecte a fost contribuția minorităților în domeniul literaturii, istoriei, teatrului, picturii și artelor în general, în medicină, în domeniul tehnic, matematică. Statul român a acordat importante subvenții bisericilor, inclusiv celor ale minorităților naționale (catolice, calviniste, luterane, musulmane etc.).

Partidele politice ale minorităților naționale au constituit o prezență dinamică, subliniind interesele și preocupările lor și, în același timp, și-au exprimat

Scanned with OKEN Scanner

viziunile asupra tuturor problemelor economice, culturale, sociale și politice. Cel mai mare partid rămâne în prezent Partidul Maghiar (UDMR). Prezența sa în guvern a avut efecte pozitive asupra relațiilor interetnice, sporind toleranța majorității românești și scăzând temerile maghiarilor. În orice caz, participarea UDMR la guvernare a fost pozitivă pentru comunitatea maghiară: a reușit să modifice *Legea învățământului* pentru a permite educația la toate nivelurile în limba maghiară, iar *Legea administrației locale* permite folosirea ca limbă oficială a limbii materne în localitățile în care minoritățile depășesc 20% din populație (Abraham 2006: 290).

Pentru a concluziona...

Integrarea minorităților naționale în cadrul statului român a continuat să înregistreze progrese semnificative, chiar dacă au apărut disfuncționalități generate de mentalități și tradiții sau de interesele politice ale fiecărei ere și de carențele regimului instaurat în România, precum și de schimbările care au avut loc la nivel internațional. Această țară a militat neîncetat pentru păstrarea păcii și a status quo-ului teritorial. Autoritățile guvernamentale au fost preocupate de crearea cadrului juridic care să asigure egalitatea perfectă a tuturor cetățenilor din România și a întregii legislații adoptate de-a lungul anilor.

România a reușit un pluralism cultural autentic iar minoritățile au reușit să trăiască sau să supraviețuiască asumând ceea ce este fundamental, „minoritatea" lor. Limba minorității nu a dobândit niciodată statutul de limba „săracului sau exclusului" în România, dimpotrivă a fost o limbă revalorizată, o limbă a memoriei și permanenței istorice.

Viața culturală a minorităților s-a dezvoltat atât în cadrul general al statului român, cât și în propriile instituții. Această rezistență culturală a minorităților pe teritoriul României este efectul unei asimilări avansate. După Primul Război Mondial a existat o colaborare puternică între diferite instituții (școli, teatre, ziare, societăți și instituții culturale etc.), viața culturală și științifică românească fiind îmbogățită în multe domenii (Caba / Lazăr / Munteanu 2017).

În concluzie, deși încă mai există neregularități cu privire la legile în vigoare, putem totuși afirma că România a creat un cadru juridic pentru garantarea și asigurarea drepturilor minorităților etnice.

Referințe bibliografice

Abraham, Florin (2006), Partide ale minorităților etnice din România: cazul UDMR, in *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, Ciobanu, Vasile / Radu, Sorin, Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga" din Sibiu.

Baier, Hannelore / Meinhardt, Ernst (2014), *Cumpărarea libertății*, Honterus Verlag.

Scanned with OKEN Scanner

Caba-Maria, Flavius / Lazăr, Marius / Munteanu, Răzvan (2017), *Multiculturalism in the context of the modern globalizing world. The Romanian narrative on pluralism and diversity*, Bucureşti: Editura Tracus Arte.

Ciobanu, Vasile / Radu, Sorin (2006), *Partide politice şi minorităţi naţionale din România în secolul XX*, Editura Universităţii „Lucian Blaga" din Sibiu.

Lehrer, Milton (1989), *Ardealul pământ românesc (Problema Ardealului văzută de un american)*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Nastasă, Lucian (2006), Evreii din România între toleranţă şi intoleranţă în primul deceniu al regimului comunist, in *Partide politice şi minorităţi naţionale din România în secolul XX*, Ciobanu, Vasile / Radu, Sorin Editura Universităţii „Lucian Blaga" din Sibiu.

Şandru, Dumitru (2003), *Mişcări de populaţie în România (1940-1948),* Bucureşti: Editura Enciclopedică.

Sarău, Gheorghe (2012). *Istoricul studiului limbii rromani şi al şcolarizării rromilor în România (1990-2012)*, Studii de atelier. Cercetarea minorităţilor naţionale din România, nr.46, Cluj-Napoca: Studium Servicii.

Sarău, Gheorghe (2008). *Limba rromani. Planificarea lingvistică în România între anii 1990-2008,* in Horsvath, Istvan / Todor, Erika, O evaluare a politicilor de producere a bilingvismului, ClujNapoca : Editura Limes.

Scurtu, Ioan / Boar, Liviu (1995), *Minorităţile naţionale din România 1918-1925*, Bucureşti: Arhivele Statului din România.

Scurtu, Ioan / Dordea, Ioan (1966), *Minorităţile naţionale din România 1925-1931*, Bucureşti: Arhivele Naţionale ale României.

Scurtu, Ioan (1999), *Minorităţile naţionale din România 1931-1938*, Bucureşti: Arhivele Naţionale ale României.

Toader, Nicoară (2005), Istoria şi tradiţiile minorităţilor din România, Ministerul Educaţiei şi Cercetării, http://hiphi.ubbcluj.ro/Public/File/sup_curs/istorie16.pdf

Ungureanu, Cristina (2017), *Dicţionar de Terminologie Sociolingvistică*, Iaşi: Institutul European.

Ungureanu, Cristina (2016), „Minoritate şi minorizare lingvistică. Elemente sociolingvistice ale comunităţii rome din România", în *Minorităţi şi identităţi naţionale în spaţiul central şi est-european,* Iaşi;Timpul, pp. 145-157.

Scanned with OKEN Scanner

Elemente sociolingvistice ale comunității rome din România[13]

Introducere

Sociolingvistica migrației contribuie în mare măsură la cadrul general al științelor umaniste. Pe lângă faptul că explorează și face să apară lumi glotopolitice, permite să se observe în ce măsură grupurile socioculturale pot coexista în multiple dimensiuni. În 1992 a fost adoptată *Carta Europeană a Limbilor Regionale și Minoritare*, la care în 1993 s-a adăugat recomandarea 1201 cu un protocol adițional. Principalul obiectiv al acesteia îl constituie oferirea de protecție pentru limbile regionale și ale minorităților naționale, precum și promovarea dreptului de a le utiliza în sfera publică și privată.

Conform art. 2 al Legii nr. 282 din 2007 pe teritoriul României se folosesc următoarele 20 de limbi minoritare cărora li se aplică prevederile Cartei: limba albaneză, limba armeană, limba bulgară, limba cehă, limba croată, limba germană, limba greacă, limba italiană, limba idiș, limba macedoneană, limba maghiară, limba poloneză, limba rromani, limba rusă, limba ruteană, limba sârbă, limba slovacă, limba tătară, limba turcă, limba ucraineană.

Obiectul acestui studiu îl reprezintă chiar una dintre aceste limbi minoritare, limba rromani și comunitatea romă din România.

În 2005, în România s-a înființat Agenția Națională pentru Romi (ANR). ANR este o structură guvernamentală care are drept obiectiv problemele romilor inclusiv responsabilitățile și angajamentele privind minoritatea romilor. Principala atribuție a instituției este elaborarea politicii și strategiei Guvernului în privința protecției drepturilor minorității romilor. Conform HG 78/2004 privind organizarea si funcționarea Agenției Naționale pentru Romi, aceasta lucrează pe diferite domenii cum ar fi evaluarea nevoilor comunităților de romi, reabilitarea locuințelor și mediului înconjurător în zonele locuite de romi, programe de formare și reconversie profesională, programe cu finanțare guvernamentală sau în parteneriat pentru asigurarea condițiilor minime de locuit. Pe lângă numeroase alte atribuțiuni și implicări, ANR se ocupă și de posibilitățile de organizare a unor instituții de învățământ primar, secundar și profesional pentru romi, inițiază proiecte culturale de reconstrucție a identității romilor.

Acest studiu propune o scurtă prezentare a minorității rome și a limbii romani făcând apel la analiza mai multor concepte sociolingvistice printre care

[13] Comunicare prezentată la simpozionul internațional *Minorități și identități naționale în spațiul central și est-european*, Iași 2016 și publicată în volumul cu același nume, Timpul, Iasi, 2016, pp. 145-157.

Scanned with OKEN Scanner

limbă dominantă şi dominată, limbă minoritară, minorizare lingvistică, politică şi planificare lingvistică, identitate, identificare endogenă şi exogenă.

Minoritatea romă: identitate şi identificare

Originea limbii rromani

Apartenenţa limbii rromani la grupul indic a fost recunoscută la sfârşitul secolului al XVIII-lea în mod independent de mai mulţi filologi (Carl Gotthilf Büttner, Johann Christian Christoph Rüdiger, Peter Pallas , William Marsden) când au descoperit circa 400 de rădăcini care au paralele în alte limbi din grupul indic[14]. După unele ipoteze, limba rromani s-a desprins din migraţia indo-ariană principală înainte de pătrunderea pe subcontinentul indian. Ea se aseamănă cu multe limbi indice moderne indicând datarea ei probabil din timpuri post-sanscritice.

Există două curente principale cu privire la originea teritorială a limbii rromani: provenienţa din partea nord-vestică a Indiei (părăsirea acelor ţinuturi a avut loc la sfârşitul secolului al IX-lea e.n.) sau având origine dardică. Sir Ralph Turner susţine că limba rromani aparţinea iniţial grupului central de limbi şi că trăsăturile fonologice şi lexicale dardice sau nord-vestice sunt rezultatul unei migraţii ulterioare, probabil înainte de anul 250 î.e.n., din zona centrală către nord-vest. Totuşi, în urma unor cercetări recente, lingvistul american Terrence Haufmann subliniază că proto-romii au pătruns în teritoriile iraniene înainte de anul 300 î.e.n probabil din cauza incursiunilor lui Alexandru cel Mare în nord-vestul Indiei în anii 327-326 î.e.n[15].

Primele cuvinte scrise în rromani datează din anul 1547[16], când englezul Andrew Borde publică în *The First Boke of the Introduction of Knowledge* sub forma unor mostre de „grai egiptean" treisprezece expresii uzuale în limba rromani, folosindu-se de cunoştinţele superficiale ale unui informator.

Deoarece cea mai veche atestare a limbii rromani datează de la mijlocul secolului al XVI-lea, oamenii de ştiinţă recurg la reconstrucţia lingvistică şi la comparaţii pentru a interpreta istoria anterioară a limbii. Deşi nu există o dovadă a formelor anterioare de limbă rromani în zilele noastre, aceasta poate fi comparată cu diverse etape de dezvoltare în limbile din India, pentru care există atestare scrisă.

Se disting trei faze in dezvoltarea istorică a limbii rromani: *proto-rromani* (pre-europeană), *limba rromani precoce* (perioada bizantină), *dialecte moderne* de limbă rromani (începând cu secolele XIV-XV).

---

[14] Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii, Mică enciclopedie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 245.
[15] Angus Fraser, *Ţiganii*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2010, p. 29.
[16] *Ibidem*, p. 17.

Scanned with OKEN Scanner

Dialectele limbii rromani

În funcţie de ţara în care s-au stabilit populaţiile de rromi, limba vorbită a împrumutat cuvinte din limbile dominante în regiunile respective. Dialectele limbii rromani s-au diferenţiat mult unele de altele, înţelegerea reciprocă nefiind totdeauna posibilă între vorbitori ai unor dialecte diferite.

După declinul din perioada bizantină, la sfârşitul secolul al XIV-lea, populaţiile vorbitoare de limbă rromani au început să emigreze din Balcani, stabilindu-se în Europa Centrală şi de Vest în secolele al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea. Diferenţele dintre diversele stiluri de vorbire folosite de romi au apărut în această perioadă, rezultatul fiind împărţirea limbii în ramuri dialectale. Evoluţiile interne diferite în morfologia, fonetica şi lexicul limbii au fost însoţite de influenţele limbii de contact în dialectele limbii rromani, cele mai importante influenţe fiind din limba turcă, română, maghiară, germană şi limbile slavone.

Cele mai timpurii atestări ale limbii rromani se constituie sub forma unor grupuri de fraze scurte şi propoziţii, datând de la mijlocul secolului al XVI-lea la jumătatea celui de-al XVII-lea. Aceste surse reprezintă dialectele din Europa de Vest, Europa de Sud şi Balcani. Aici există o mare varietate de surse datând din secolul al XVIII-lea, care atestă existenţa dialectelor limbii rromani din întreaga Europă. Secolul al XVIII-lea marchează, astfel, finalizarea formării dialectelor acestei limbi.

Clasificarea dialectelor nu e deloc uşoară. Uneori, se bazează pe criterii strict geografice, iar alteori pe caracteristicile structurale ale dialectelor – lexic, fonetică, morfologie.

Există mai mulţi factori responsabili pentru diferenţierea dialectului în limba rromani:

a) *Dialecte balcanice*, numite sud-balcanice, sunt vorbite de romi în Turcia, Grecia, Bulgaria, Macedonia, Albania, Kosovo, România, Ucraina şi Iran. Dialectele aparţinând acestui grup includ Arli (Macedonia, Kosovo, Grecia), Erli în Bulgaria, Meckar în Albania, Sepeci (Grecia, Turcia), Ursarii în România, Crimeea Romani în Ucraina şi altele.

b) *Dialectele balcanice Zis*, numite Drindari-Bugurdži-Kalajdži sunt vorbite în nordul şi centrul Bulgariei şi în Macedonia. Acestea includ dialectele "Drandari / Drindari", „Kovački", „Kalajdži" şi „Bugurdži".

c) *Dialectele Sud Vlahe* sunt vorbite în Serbia şi Muntenegru, Croaţia, Bosnia-Herţegovina, Macedonia, sudul României, Bulgaria, Grecia, Albania şi Turcia. Acestea includ dialectele Gurbet sau Džambazi şi grupuri cunoscute sub alt nume, cum ar fi Kalburdžu şi Čergar.

d) *Dialectele Nord Vlahe* sunt vorbite în România, Republica Moldova, Ungaria, Serbia, precum şi în comunităţile de migranţi din întreaga lume. Cele mai răspândite şi cunoscute dialecte nord vlahe includ Kelderaš (căldăraşilor), Lovari, Čurari şi dialectul Mačvaja.

Scanned with OKEN Scanner

e) *Dialectele Central Sudice* sunt vorbite în Ungaria, Slovacia, nordul Sloveniei, estul Austriei, Ucraina, România. Acestea includ dialectul Romungri, Vend şi Romani Burgenland.
f) *Dialectele Central Nordice*: Slovacia, Republica Cehă, Polonia, Ucraina. Aceste dialecte includ limba romani din regiunea de est a Slovaciei şi dialectul romilor Bergitka din Polonia.
g) *Dialectele nord-vestice*: Germania, Austria, Franţa, Italia, Olanda, Belgia, Finlanda. Acestea includ dialectele Manus- Sinti din Germania, Franţa şi regiunile înconjurătoare, precum şi Finlandeza Romani sau dialectul Kaale.
h) *Dialectele nord-estice*: Polonia, Lituania, Letonia, Estonia, Rusia, Belarus, Ucraina.
i. *Alte dialecte*

Unele dialecte păstrează propriile lor caracteristici distincte. Acest lucru se datorează fie unei perioade de izolare de alte dialecte sau datorită dezvoltării unor trăsături comune cu mai multe ramuri ale dialectelor. Ca grupuri separate se disting următoarele dialecte:

- Rromani vorbită in Marea Britanie care include romani vorbită de englezi şi scoţieni (a dispărut), cunoaşte un vocabular cunoscut sub denumirea de Angloromani
- Rromani cu influenţe iberice care include romani cu influenţe spaniole, catalane şi basce – toate dispărute. A rămas doar un vocabular numit Calo.
- Dialectele rromani din sudul Italiei, include Abruzzian şi Romani din regiunea Calabria
- Dialectele rromani slovene cunoscute ca Istriani, Hrvati sau Dolenjski
- Dialectele rromani pentru Iran şi Azerbazjan - Zargari şi Romano.

Dialectele rromani au fost grupate în principal pe baza aşezării lor geografice. Grila convenţională de clasificare recunoaşte un dialect nord-vest, nord-est, central, vlah (centrat în jurul României şi regiunile învecinate) şi dialect de grup din Balcani, dintre care ultimele trei sunt mai mult sub-divizate unui sub-grup nordic şi sudic.

Romii şi limba rromani în România: statistici

Romii din România reprezintă al doilea mare grup etnic minoritar din România după cel maghiar. Conform recensământului din 2002, aceştia numărau 535.140 de persoane sau 2,5% din totalul populaţiei. În 2012 se înregistrează 2,6%.

Alţi observatori au estimări neoficiale diverse. Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii estima, la nivelul anului 1993, la aproximativ un milion numărul persoanelor din România care trăiesc "după modul de viaţă specific romă" (Zamfir şi Zamfir, 1993), însemnând aproximativ 4% din totalul populaţiei. În anul 1998 în studiul realizat de ICCV se propunea o estimare de aproximativ un

Scanned with OKEN Scanner

milion şi jumătate de romi, dintre care doar aproximativ 65% se autoidentifică (Zamfir şi Preda, 2002). În lucrarea de cercetare, Vasile Ghețău[17] estimează populația de romi la 1,5 –2 milioane de persoane (Ghețău, 1996). În 2005, studiul lui Dumitru Sandu avansează estimarea populației de rromi cu probabilitate ridicată de autoidentificare situată între 730.000 şi 970.000 de persoane (Sandu, 2005, p. 6).

Dacă este să ne referim la estimările medii realizate de locuitorii României, romi şi ne-romi deopotrivă, acestea sunt de aproape zece ori mai ridicate decât estimările oficiale, mult peste numerele avansate de experţi. Ca o medie, atât romii cât şi ne-romii din România consideră că aproximativ 25% dintre locuitorii țării noastre sunt romi (conform Barometrului de incluziune a Romilor, 2006, *Fundația pentru o societate deschisă*).

Anul 1385 marchează prima atestare documentară a romilor de pe teritoriul României actuale, când domnitorul Țării Româneşti, Dan I, dăruieşte Mănăstirii Tismana posesiunile care aparţinuseră mai înainte Mănăstirii Vodița de lângă Turnu Severin, posesiuni primite de la unchiul său Vladislav I, între care şi 40 de sălaşe de "ațigani".

Ideile liberale exprimate pe durata revoluției de la 1848 au făcut ca toți oamenii să fie declarați liberi şi egali, robia romilor fiind definitiv abolită în 1856.

Religia populației majoritare este adoptată, în general, de către romi. Astfel, majoritatea romilor sunt creştini ortodocşi (cu toate că în ultimele două decenii au existat multe cazuri de romi ortodocşi care s-au convertit la diverse culte neoprotestante). În localitățile cu o populație predominant maghiară (în estul şi nordul Transilvaniei), romii sunt fie romano-catolici, fie reformați (în funcție de confesiunea maghiarilor). De asemenea, există mici comunități de romi luterani în unele sate care dețin sau au deținut o populație săsească. În Dobrogea, marea majoritate a romilor este musulmană (aprox. 1% din totalul romilor din România).

Romii au înființat numeroase organizații neguvernamentale. Cea mai reprezentativă, Partida Romilor Pro Europa din Bucureşti, a obținut dreptul de reprezentare parlamentară a etniei şi dispune de un loc de deputat[18].

Deşi sunt răspândiți în majoritatea statelor lumii, cu precădere în Europa de Est, romii au reuşit să-şi păstreze limba şi felul de viață, chiar în lipsa creării unui stat propriu, de sine stătător.

Limba lor are un caracter eminamente oral şi cunoaşte mai multe denumiri în funcție de țară sau de comunitatea majoritară cu care a intrat în contact.

Datorită modului de viață seminomad pe care îl duc, majoritatea romilor sunt cel puțin bilingvi, dacă nu multilingvi. În România, vorbesc, alături de *limba*

---

[17] Profesor doctor, directorul Centrului de Cercetări Demografice al Academiei Române

[18] http://www.dri.gov.ro/driold/documents/Multilingvism%20si%20limbi%20minoritare%20in%20Romania.pdf

Scanned with OKEN Scanner

rromani, limba română şi, de la caz la caz, maghiară sau alte limbi, în funcţie de comunitatea lingvistică pe lângă care locuiesc. Dacă majoritatea dominantă (română, maghiară) împrumută doar sporadic cuvinte din limba rromani, devenite argou ulterior, minoritatea romă preia mult mai mult de la conlocuitorii majoritari: de la fenomene lexicale, morfologice, sintactice, până la nume de botez.

În comunităţile mixte, bilingvismul nu e reciproc, deoarece populaţiile conlocuitoare refuză să vorbească limba rromani şi să preia obiceiuri sau tradiţii specifice.

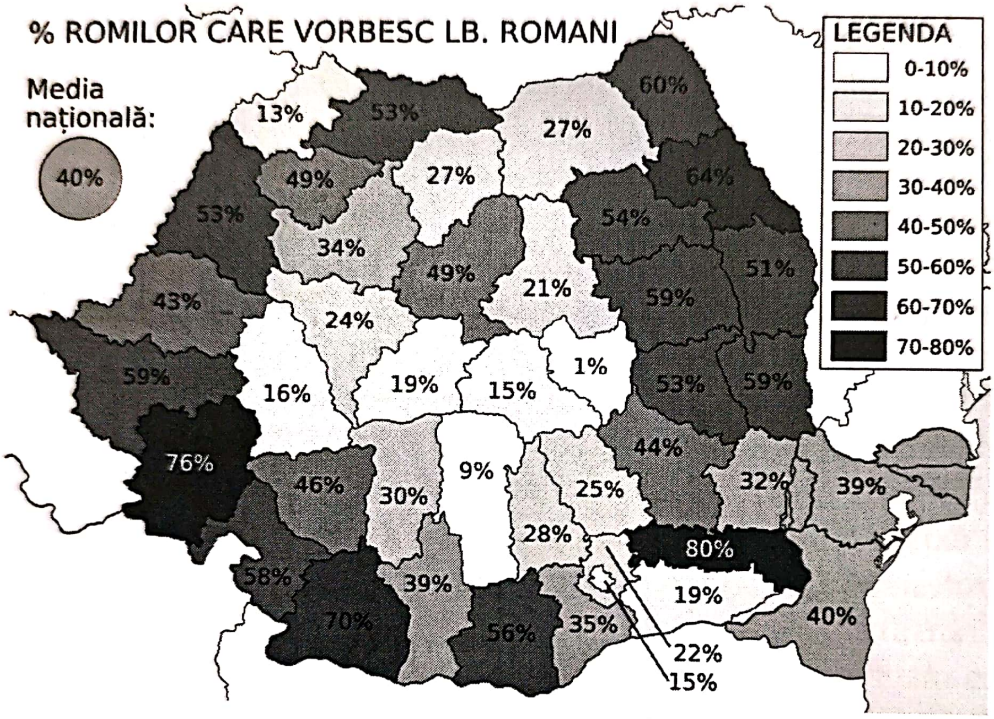

În România, Suedia sau Serbia s-au făcut eforturi de standardizare a limbii rromani. În România, eforturile de standardizare sunt în primul rând rezultatul muncii lui Gheorghe Sarău, care a alcătuit o variantă purificată a limbii rromani, folosită acum în învăţământ.

Identificare endogenă şi exogenă

Identificarea endogenă se referă la modalitatea în care populaţia romă se descrie. S-ar putea crede că această formă de auto-identificare este simplă şi uniformă. Nu este deloc aşa. Identitatea a devenit pentru unii romi un punct sensibil din cauza trecutului dureros al politicilor de represiune şi al discriminării. Este evidentă pluralitatea, dinamica şi multidimensionalitatea acestei etnicităţi şi aşa cum este descrisă de Clark / Canton (2009: 249-263) este o etnie de selecţie şi amestec. Totuşi, romii diferă în funcţie de grupuri, au denumiri diferite, iden-

Scanned with OKEN Scanner

titatea unora fiind mai valorizată decât a altora. Acest aspect se poate observa şi în toleranţa lingvistică cerută (prin oferirea de variante pentru fiecare din dialectele majore: ursăresc, căldărăresc, spoitoresc / cositoresc şi carpatic) cu indicarea formei regulare, legitime, sub aspect fonetic, morfologic, sintactic şi mai ales, lexical (Sarău, 2008:204).

Anumite grupuri au încercat să creeze noţiuni sau realităţi care să le redea o identitate mai clară (de ex. regi ţigani). Evoluţii în timp au dus la ceea ce s-a promovat de către Uniunea Internaţională a Romilor şi anume „naţiune fără stat". Dar nu a existat o franchețe sau o consecvenţă, chiar aceştia aplicând pentru statutul de „popor de origine indiană" cu paşapoarte indiene (Marushiakova / Popov, 2005:75-83). În fond, pentru o identificare endogenă genuină este important ca romii să se ocupe de descrierea propriei istorii, culturi, propriilor probleme, acest lucru aducând cu siguranţă un echilibru în literatura existentă şi ar contribui la justiţia şi fiabilitatea cunoaşterii umane.

Pe de altă parte, nu trebuie uitat faptul că romii îşi ascund, câteodată, identitatea şi spun despre ei că sunt membrii naţionalităţii majoritare. Această identificare ne trimite direct către „percepţie pozitivă" faţă de ceilalţi, dar negativă faţă de propria persoană. O astfel de reacţie poate fi interpretată şi ca aspiraţie către valorile grupului dominant, percepute ca superioare. În acest caz, apare schimbarea de limbă, context în care limba rromani devine limbă minorizată.

Identificarea exogenă se referă la modul în care populaţia care nu este romă descrie populaţia romă. Este o reprezentare a populaţiei în masă despre minoritatea romă. Catrina (2011:50) subliniază într-un studiu despre comunitatea romă faptul că expresii persistente în imaginar de genul „aşa sunt ei", „nu se pot adapta", „au un stil de viaţă diferit", „sunt primitivi" etc. demonstrează incompatibilitatea grupului etnic de „romi" cu un grup majoritar, diferenţele fiind de ordin cultural sau psihologic, cu referire la „nerăbdarea" sau „temperamentul irascibil" când se află într-o situaţie conflictuală. Un alt studiu legat de această „minoritate etnică" arată că stigmatizarea este un fenomen larg răspândit, atât în spaţiul autohton, cât şi în Europa, „iar distanţa socială dintre ei şi persoanele ne-rome este semnificativ mai mare decât în cazul altor grupuri etnice" (Rughiniş / Fleck, 2008:8).

Consideraţi de multe ori „hoţi", „bandiţi", „delicvenţi", „violatori" aceste caracteristici, evident negative, „atribuite tuturor membrilor unui grup devin trăsături definitorii ale unui grup social, emblematice pentru reprezentările sociale. Înscrierea tuturor romilor într-o categorie socială fără a se ţine cont de diversitatea socială şi culturală la nivel de grup şi atribuirea de către ceilalţi a unor judecăţi morale construite în raport cu sensul comun duce la omogenizarea reprezentărilor în legătură cu romii. Efectul direct al acestui tip de practică socială evidentă în interrelaţii este de etnicizare a acestei populaţii. Graniţele sociale sunt astfel produse, menţinute şi uneori adâncite chiar în sânul societăţii româneşti" (Catrina 2011:51).

Scanned with OKEN Scanner

Totuşi, în timp ce populaţia României este în scădere din cauza procentului mic de natalitate şi din cauza imigrării, numărul romilor înregistraţi a crescut de-a lungul timpului. Explicaţia rezidă în procentul de natalitate care este în mod tradiţional mai crescut şi o conştiinţă crescândă a propriei identităţi (Alionescu, 2004:74).

De altfel putem vorbi astăzi de o adevărată reconstrucţie identitară prin studiul limbii în sistem instituţional, o componentă valoroasă la nivel mondial pentru o limbă minoritară, stigmatizată deseori. Mărturie stau astfel variatele resurse umane prezente în sistemul educaţional, dar şi numeroasele instrumente de lucru pentru predarea limbii rromani de la grădiniţă până la nivel universitar.

Planificarea lingvistică: limba rromani

Importanţa politicii lingvistice se regăseşte în recunoaşterea funcţiilor limbii: limba nu este doar un mediu de comunicare, ci este şi un demarcator al identităţii, astfel utilizarea limbii materne devine importantă ca modalitate de păstrare şi dezvoltare a identităţii etnice.

Una dintre evoluţiile majore în domeniul protecţiei minorităţilor din România o reprezintă o schimbare importantă în domeniul politicilor lingvistice faţă de minorităţi: o trecere de la promovarea exclusivă a limbii române (specifică regimului comunist) la o linie de politici publice care promovează (şi sprijină) alocarea de funcţii sociolingvistice semnificative limbilor minoritare (în educaţia formală, administraţie, justiţie, alte sfere ale vieţii publice).

Înainte de 1990, nu exista o formă standard a limbii rromani. În fiecare ţară se utilizau forme diferite existând astfel un alfabet al limbii majoritare. În 1990 la Congresul Romilor de lângă Varşovia, s-a luat decizia de a se crea o formă standardizată prin unificarea dialectelor (Kenrich, 1998:68).

În România au existat mai multe iniţiative concrete de-a lungul timpului care au vizat aducerea romilor în şcoală şi educarea acestora. În perioada 1949-1951 a fost înfiinţată prima şcoală de limbă rromani în partea de vest a ţării. În 1991, Ministerul Educaţiei a recunoscut alfabetul internaţional de limbă rromani pe care l-a introdus în mod oficial în şcolile în care limba şi literatura rromani era studiată. O simplă comparaţie statistică ne arată că numărul romilor cu *identitate romă asumată* care au frecventat şcoala, în 1990 era de 109.325, dublându-se în 2008, ajungând la 263.409 iar la recensământul din 2011 conform tabelului oficial al INS, s-au declarat 621.573 de romi care trăiesc în România.

În România există două tipuri de învăţământ la care copilul din familia romă poate avea acces:

a. Învăţământ cu predare în limbile română sau maghiară (existând posibilitatea studierii suplimentare a 3-4 ore săptămânale de limba şi literatura rromani sau de istoria şi tradiţiile romilor).

Scanned with OKEN Scanner

b. Învățământ cu predare integrală în limba rromani (cu 4 ore săptămânale obligatorii de limba română).

În licee, școli și grădinițe predarea limbii și literaturii rromani este organizată variat:

- Predarea a 3 ore săptămânale / clasă de limba maternă rromani, în trunchiul comun de discipline școlare, la cl. a IX-a – a XII-a în multe licee foste-pedagogice din România (București, Bacău, Târgu-Mureș, Slatina, Zalău, Iași, Cluj-Napoca etc.);
- Predarea a 3-4 ore săptămânale / clasă de limba maternă rromani, în trunchiul comun de discipline școlare, la cl. a I-a – a XII-a începând din 1992
- Predarea integrală în limba maternă rromani, secondată de studierea obligatorie a 4 ore săptămânale de limba română (din 2001, doar la câteva unități școlare din țară)
- Predarea la grădinițe în limba rromani din 2005 (Sarău, 2008:197).

La nivel universitar predarea limbii rromani s-a concretizat în mai multe etape:

- S-a organizat cursul facultativ de limba rromani (pentru prima dată în 1992/1993 – ținut de Gheorghe Sarău) în cadrul Universității din București, la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
- S-a înființat Catedra de Indianistică, în cadrul aceleiași facultăți, cu prima promoție în 2001
- S-a autorizat și acreditat secția B, Limbă și Literatură rromani, cu prima promoție în 2002
- S-a autorizat și acreditat secția A, Limbă și Literatură rromani, cu prima promoție în 2008
- S-a înființat secția „institutori-limba rromani" în Departamentul IDD al Universității din București, din anul 2000
- S-a înființat secția „pedagogia învățământului primar și preșcolar" din anul 2005, în cadrul programului rural (PIR), cu promoție în 2008
- S-au acordat burse cursanților romi la secția IDD „pedagogia învățământului primar și preșcolar" din cadrul Facultății de Psihologie și Științele Educației – UBB Cluj-Napoca, începând cu anul universitar 2005/2006 (Sarău, 2008:197-200).

S-a pus mare accent și pe formarea cadrelor didactice pentru limba rromani (institutori și profesori) prin diverse cursuri de vară, formări de învățători romi la Școlile Normale, formări prin cursuri IDD etc.

Pe lângă activitățile și măsurile strategice inițiate și derulate de Ministerul Educației în perioada 1990 - 2002 prin cel mai mare proiect educațional PHARE al MEdC – demarat în septembrie 2002 au existat și alte activități educaționale

Scanned with OKEN Scanner

pentru romi la nivel național, regăsindu-se în planul general de măsuri elaborat în contextul Deceniului de Incluziune al Romilor[19] (2005-2015) (Sarău, 2013:30).

Începând cu 2011 au fost inițiate o serie de conferințe de tip atelier care reunesc cercetătorii și persoanele active în domeniul promovării limbii rromani în România.

Concluzii sau perspective

Limba romani este una transnațională. Pentru beneficiul utilizatorilor ei, cei implicați în trasarea și implementarea politicilor lingvistice rromani trebuie să se înscrie într-un curs al cooperării transnaționale. Ei trebuie să formeze o rețea organică pentru a inspira și a ajuta, dar nu pentru a dirija și a controla. Obligația lor imediată este de natură practică: să întrețină dezvoltarea și extinderea cititului și a scrisului în limba rromani.

Pentru a funcționa în armonie cu eforturile continue și cu imensa rezervă de talente și energie care este deja implicată în promovarea alfabetizării în limba rromani, responsabilii cu politica lingvistică au de înfruntat o provocare aparte: trebuie să desprindă limba de afilierile sale ideologice.

Alfabetizarea nu trebuie receptată ca fiind doar o expresie a consolidării loialității față de o autoritate centrală, nici ca o acceptare a unui set de norme prefabricate și impuse. Aceasta ar trebui privită drept un spațiu deschis negocierii între participanții la comunicarea interactivă, un spațiu pe care participanții sunt capabili să-l modeleze conform propriilor lor nevoi și dorințe.

Scopul educației lingvistice este să le ofere utilizatorilor limbii abilitățile de care au nevoie pentru a exercita dreptul de proprietate asupra limbii ca mijloc de expresie și comunicare. Utilizatorii limbii romani au făcut o alegere în favoarea pluralismului lingvistic. Este de datoria experților să-i sprijine în realizarea opțiunii lor.

Referințe bibliografice

Achim, Viorel (1998), *Țiganii în istoria României*, București: Editura Enciclopedică.
Angus Fraser, Angus (2010), *Țiganii*, București: Editura Humanitas.
Bakker, Peter / Rooker, Marcia (2001). *The political status of the Romani language in Europe*, [www.ciemen.org/mercator/pdf/wp3-def-ang-PDF]
Cathy O'Grady, Daniela Tarnovschi (2001), *Roma of Romania*, Center for Documentation and Information on Minorities in Europe – Southeast Europe (CEDIME-SE).
Catrina, Sonia (2011). *Despre dificultatea asumării denumirii de „țigan" în spațiul public românesc*, Sfera Politicii, nr.162, pp. 44-53.

[19] Program finanțat parțial de George Soros, de Guvernul României și de alți finanțatori.

Scanned with OKEN Scanner

Clark & Canton. (2009), „Race, ethnicity and nationalism", în Dans March I., Keating, M. Punch, S. Harden J. (Réds.), *Sociology: making sense of society* (249-299), Harlow: Pearson education.

Halwachs, Dietere / Zătreanu, Mihaela (2004), *Romani in Europe*. [http://www.coe.int/T/F/Coop%E9ration_culturelle/education/Enfants_Roms-Tsiganes/ report.pdf?L=F]

Kenrick, Donald (1998), *Historical Dictionary of the Gypsies*, London: Scarecrow Press Ltd.

Marushiakova, Elena / Popov, Vesselin (2005), „The Roma – a nation without a State? Historical background and contemporary Tendencies", în Burszta, W. (ed.), *Nationalismus across the Globe: an overview of the nationalism of state-endowed and stateless nations*, Poznam: School of Humanities and Journalism, pp. 433-455.

Potra, George (2002), *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, București: Mihai Dascal Editor

Rughiniș, Cosima / Gabor, Fleck (2008), *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de astăzi*, București: Human Dynamics.

Sala, Marius / Ioana Vintilă-Rădulescu, Ioana (1981), *Limbile lumii, Mică enciclopedie*, București: Editura științifică și enciclopedică.

Sandu, Dumitru (2005), *O hartă socială a comunităților de romi*, București: Banca Mondială.

Sarău, Gheorghe (2012), *Istoricul studiului limbii rromani și al școlarizării rromilor în România (1990-2012)*, Studii de atelier. Cercetarea minorităților naționale din România, nr.46, Cluj-Napoca: Studium Servicii.

Sarău, Gheorghe (2008), *Limba rromani. Planificarea lingvistică în România între anii 1990-2008,* in Horsvath, Istvan / Todor, Erika, O evaluare a politicilor de producere a bilingvismului, ClujNapoca: Editura Limes.

Volle, Rose-Marie, (2007), *De la politique linguistique aux orientations didactiques: l'incidence du romani commun sur les pratiques et les représentations langagières des Roms en Roumanie*, Thèse de doctorat sous la direction d'H. Boyer, Université Montpellier I.

Zamfir, Cătălin / Preda, Marian (2002), *Romii în România*, București: Editura Expert.

Zamfir, Elena / Zamfir, Cătălin (1993), *Țiganii între ignorare și îngrijorare*, București: Editura Alternative.

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul 5

Stereotipuri și reprezentări

Reprezentări

Ce sunt reprezentările?

Așa cum subliniază Neculau (1997: 77), noțiunea de reprezentare socială este revendicată de mai multe direcții de cercetare (psihologie socială, antropologie, istorie, filozofie și sociologie). Multitudinea de abordări ale noțiunii în cauză și multitudinea de semnificații pe care le are o fac un instrument dificil de gestionat.

Reprezentarea socială este un concept rezultat din cel al reprezentării colective introduse în 1898 de sociologul Emile Durkheim (1858-1917) în articolul său „Reprezentări individuale și reprezentări colective". Analiza sa a fost preluată în 1961 de psihologul și istoricul științei sociale Serge Moscovici (1925-2014) care a elaborat o teorie, ce a constituit ulterior obiectul a numeroase studii.

Pentru Jodelet (1989:36), o reprezentare socială este „o formă de cunoaștere, elaborată și împărtășită social, cu un scop practic și care contribuie la construirea unei realități comune unui ansamblu social". Reprezentările par deci decisive în gestionarea relațiilor sociale, atât din punct de vedere al comportamentului, cât și al comunicării. Ele apar astfel ca niște construcții al căror obiect este simbolizat și interpretat, care stabilesc, după expresia lui Jodelet, „versiuni ale realității". Acest lucru evidențiază faptul că o reprezentare socială există atâta timp cât permite unei persoane să dea sens înțelegerii sale și înțelegerii lumii și că aceasta nu se transformă decât prin experiențe succesive care pun în discuție reprezentări preexistente.

Pentru psiho-sociologul Gustave Nicolas Fischer (1987), „reprezentarea socială este un proces, un statut cognitiv, care permite să surprindă aspecte ale vieții obișnuite, prin adaptarea propriilor comportamente în cadrul interacțiunilor sociale".

Definițiile tradiționale ale psihologilor sociali (Bonardi și Roussiau, 1999: 25) subliniază trei aspecte interrelaționate care caracterizează reprezentările: elaborarea lor în și prin comunicare, (re) construirea realului și controlul mediului prin organizație.

Scanned with OKEN Scanner

Moscovici (1961) a descris două procese principale prin care conceptul de nefamiliar devine familiar: ancorarea și obiectivarea. Ancorarea implică atribuirea de sens unor fenomene noi – obiecte, relații, experiențe, practici, etc. – prin integrarea obiectului reprezentat în viziunile lumii existente. În acest fel, se șterge amenințarea pe care o reprezintă obiectul ciudat și necunoscut. În procesul de obiectivare, ceva abstract este transformat în ceva aproape concret. Produce o domesticire a necunoscutului într-un mod care este mult mai activ decât ancorarea, deoarece obiectivarea satură ideea de necunoaștere a realității, o transformă în însăși esența realității.

Acest termen a fost utilizat în psihologia socială pentru a desemna o funcționare socio-cognitivă colectivă, considerată o formă de cunoaștere, elaborată și împărtășită din punct de vedere social, cu o țintă practică, întrucât acționează asupra lumii și asupra altora (Jodelet, 1989:36). Doron / Parot,(1991:598) le consideră modalități de gândire practică, orientate spre comunicare, înțelegerea și stăpânirea mediului, modalități care țin totodată de procese cognitive generale și de procese funcționale marcate din punct de vedere social. Mai sunt definite ca microteorii împărtășite din punct de vedere social și gata de utilizare, suficient de vagi pentru a facilita un consens larg și o aplicare extinsă (Lüdi / Py, 2002:98). Pentru Moscovici reprezentarea socială este „un corpus organizat de cunoștinte și una din activitățile psihice prin care oamenii își fac inteligibilă realitatea fizică și socială, se inserează într-un grup sau un raport cotidian de schimburi, își eliberează puterile imaginației" (Moscovici, 1961:27-28). Reprezentările sociale nu sunt o colecție de subiectivități distincte, ci dimpotrivă produsul unei munci sociale colective, de-a lungul cărora agenții sociali își construiesc modurile lor de cunoaștere a realității (Zarate, 1993:29). Caracterul social al reprezentărilor (Py / Gajo, 2013:84) se manifestă în două feluri, prin caracterul lor implicit (recunoaștere spontană) și prin negociere (repunere în discuție). Ele apar, astfel, și ca resurse pentru discurs, dar și ca produs al interacțiunii verbale. Aceste două aspecte generează distincția între reprezentări de referință și reprezentări de uzaj (Py, 2004) sau între reprezentări preconstruite și reprezentări co-construite (Gajo, 2000).

Trebuie menționat că reprezentările sociale sunt descrise ca proces, dar și ca rezultat al construcției sociale. În activitatea socio-cognitivă a reprezentării care produce reprezentări, reprezentările sociale sunt transformate în mod constant într-o realitate socială, fiind continuu reinterpretate, re-gândite, re-prezentate.

Reprezentările sociale se dovedesc a fi fenomene complexe, foarte prezente în viața socială. Ele constau din diferite elemente care au fost de mult timp reținute separat: atitudini, opinii, credințe, valori, ideologii etc. Reprezentarea unui grup social al unui obiect se bazează pe un set de informații, opinii, credințe, interpretări ideologice etc. referitoare la acest obiect. În special, permite grupului social să înțeleagă și să explice realitatea, să-și definească identitatea socială, să-și

Scanned with OKEN Scanner

orienteze acţiunea în funcţie de context şi să îşi justifice alegerile sau atitudinile a posteriori.

Analizarea unei reprezentări sociale înseamnă încercarea de a înţelege şi explica natura legăturilor sociale care unesc indivizii, practicile sociale pe care le dezvoltă, precum şi relaţiile intra şi intergrupale.

Reprezentările sociale joacă un rol fundamental în dinamica relaţiilor sociale şi în practici, deoarece răspund la patru funcţii (Abric, 1994:15):

1. Funcţia de cunoaştere

Reprezentările sociale fac posibilă înţelegerea şi explicarea realităţii prin integrarea cunoştinţelor dobândite într-un sistem de valori la care aderă subiecţii. Acestea facilitează comunicarea socială constituind „un cadru comun de referinţă" (Abric, 1994:15), ceea ce face posibil schimbul social.

2. Funcţia de identitate

Reprezentările sociale definesc identitatea, permiţând grupurilor şi subiecţilor să fie situaţi în domeniul social. De asemenea, fac posibilă protejarea specificului grupului său şi a imaginii sale pozitive, conform sistemului de valori şi norme.

3. Funcţia de orientare

Reprezentările sociale ghidează comportamentele şi practicile. Reprezentările pot determina pentru subiect, într-o situaţie dată, procesul cognitiv care va fi adoptat. De asemenea, produc un sistem de anticipare, determinând în prealabil interacţiunile dintr-o situaţie. În cele din urmă, reprezentările sunt, de asemenea, prescriptive, ele definesc ceea ce este bine văzut, tolerabil sau inacceptabil.

4. Funcţia justificativă

Reprezentările sociale permit a posteriori să justifice poziţiile şi comportamentele subiecţilor într-o situaţie dată. Reprezentările sociale presupun, astfel, o activitate de reconstrucţie a realului şi implică procese socio-cognitive, fiind caracterizate printr-o componentă duală, cognitivă şi socială.

Reprezentările în lingvistică au fost introduse pentru cel puţin două fenomene: pe de o parte, folosesc modele discursive-cognitive necesare pentru a ţine cont de interpretare şi atribuirea sensului iar pe de altă parte, „reprezentările pe care vorbitorii le fac limbii sunt invocate pentru a-şi înţelege comportamentele lingvistice, fie atunci când produc [...] sau recepţionează [...], într-un cadru puternic inspirat de psihologie" (Mondada, 1998:132).

În domeniul de achiziţie a limbii, reprezentările constituie un element de structurare a procesului de însuşire lingvistică. Reprezentările legate de limba maternă, de limba care trebuie învăţată şi de diferenţele acestora sunt legate de anumite strategii de învăţare la cursanţi. Astfel, Casttelotti şi Moore (2002: 10) menţionează că cercetarea în jurul reprezentărilor converg în jurul a două observaţii: se pot observa urme (în special discursive) ale unei stări de reprezentare, dar şi urme ale evoluţiei sale în context. Reprezentările sunt maleabile, se modifică

Scanned with OKEN Scanner

(și se pot modifica); pe de altă parte, reprezentările au legături puternice cu procesele de învățare, ajutând la fortificarea sau încetinirea lor.

Din acest punct de vedere, studiul reprezentărilor constituie o provocare majoră pentru didacticieni, atât pentru a înțelege mai bine anumite fenomene legate de învățarea limbii, cât și pentru a implementa acțiuni didactice adecvate.

„Reprezentările limbilor, normele lor, caracteristicile lor, statutul lor în raport cu alte limbi influențează foarte mult procedurile și strategiile celor care le învață și le folosesc" (Medouk, 2008: 8).

Un număr mare de lucrări privind reprezentările limbilor și învățarea lor arată rolul esențial al imaginilor / percepțiilor pe care le au cei care învață aceste limbi, față de vorbitorii lor și față de țările în care sunt vorbite (Zarate, 1993, Candelier și Hermann-Brennecke, 1993; Muller, 1998; Matthey, 1997). Aceste imagini, foarte puternic stereotipizate, au o anumită putere care ori ajută, ori inhibă învățarea. Își au originea și se perpetuează în societate prin diverse canale (mass-media, literatură, pliante turistice, ghiduri pentru utilizarea anumitor profesii etc.).

Nu este de neglijat faptul că elaborarea reprezentărilor are loc în interacțiuni complexe care implică mai mulți actori și parametri diferiți.

Un studiu realizat în România, de exemplu, Ungureanu / Georgescu, 2016: 309-321) relevă fapte interesante în privința reprezentărilor pe care liceenii le au față de limba franceză.

Ancheta sociolingvistică s-a realizat pe un eșantion de tineri cu o vârstă medie de 16,29 ani, dintre care 73% fete, cu locuința în mare parte în zona urbană, cu un statut socio-economic sub medie și o relație socio-afectivă bună cu părinții. Fetele s-au declarat mai atrase de franceză decât băieții; în cele mai multe cazuri, cel puțin un membru al familiei elevului cunoaște și / sau folosește limba franceză în scopuri profesionale, ceea ce pare să aibă un impact pozitiv asupra atitudinii generale a elevului față de franceză. În ciuda acestui fapt, și în ciuda nivelului socio-economic al limbii franceze, foarte puține familii își încurajează copiii să-și aprofundeze limba. Acesta este cu siguranță unul dintre motivele pentru care un procent relativ mic dintre intervievați consideră că limba franceză este relativ ușoară (18%).

În urma analizei variabilelor luate în considerare (vârstă, proveniență, nivel socio-economic al familiei), s-a ajuns la concluzia că nu există obstacole reale în învățarea limbii franceze. Autorii mai sus menționați consideră că problema centrală la care converg răspunsurile elevilor de liceu este problema motivării elevului. Este vorba, în principal, de motivația intrinsecă, care implică faptul că o activitate se practică pentru plăcerea sau satisfacția obținută, dar și de motivația extrinsecă, centrată pe intenția de a obține o consecință care este în afara activității respective. Nivelul motivației intrinseci, în rândul elevilor, depinde aproape exclusiv de profesorii de limbă franceză, în timp ce nivelul

Scanned with OKEN Scanner

motivației extrinseci ține de politicile lingvistice promovate de stat, politici centrate pe utilitatea acestei limbi. Prin urmare, sugestiile făcute au vizat pe de o parte, îmbunătățirea abilităților de predare ale profesorilor, pe de altă parte, îmbunătățirea politicilor lingvistice.

Ca urmare a acestei cercetări, autorii au rezumat câteva direcții de intervenție legate de politicile lingvistice, pentru a optimiza predarea: prima și cea mai importantă a fost aceea de a oferi limbii franceze locul pe care îl merită și pe care l-a avut mult timp în România, deoarece în unele medii, chiar și în cel științific, engleza este promovată sub diferite forme, de exemplu, recomandând ca textele lucrărilor pentru revistele științifice, care doresc să fie luate în considerare la nivel național, să fie în engleză. Prin urmare, a părut oportună consolidarea rețelei existente de cooperare lingvistică, culturală și științifică pentru a facilita schimburile dintre profesorii de limbă franceză din România și cei din alte țări. Acest lucru nu ar fi posibil fără asistența financiară a statului care ar putea rambursa, cel puțin parțial, cheltuielile necesare pentru aceste întâlniri.

Îmbunătățirea competențelor profesorilor de franceză ar trebui realizată prin participarea lor la stagii în țările francofone, care să le permită să înțeleagă mai bine toate nivelurile de limbă. Rolul reglementărilor de stat este important, deoarece în România, profesorii de limbi nu sunt obligați și nici nu sunt susținuți să facă astfel de cursuri. Un alt mod recomandat de a pregăti mai bine profesorii este participarea lor la cursuri de educație continuă, care sunt, în plus, reglementate de stat.

Pentru a consolida limba franceză în România, s-a sugerat Ministerului Educației Naționale, modificarea metodologiei examenului de bacalaureat pentru a da posibilitatea cel puțin studenților clasei bilingve să dea un test la a doua limbă studiată, să crească numărul cursurilor de franceză pe săptămână la școlile generale și liceale, să mărească numărul de cursuri de limbi străine la facultățile non-filologice (introducerea obligatorie a unei a doua limbi care, în majoritatea cazurilor, ar fi franceza).

A doua direcție vizează stimularea învățării la ora de franceză: îmbunătățirea metodelor de predare; propunerea de tabere de vară pentru predarea consolidată a limbii franceze; creșterea motivației elevilor prin invitația studenților francofoni sau a persoanelor care au reușit în profesia lor grație nu numai abilităților profesionale, ci și competențelor lingvistice. Cum fetele par mai atrase de limba franceză, ar trebui să existe și motivația pentru băieți prin introducerea de texte cu o specificitate clară sau activități cu obiective mai apropiate de preocupările lor.

Reprezentări culturale

Reprezentările culturale, produse și împărtășite de oamenii aceluiași grup cu privire la un obiect social dat, evoluează constant în cadrul unui grup, deoarece valorile, normele, credințele unei societăți se schimbă în timp. Prin urmare,

Scanned with OKEN Scanner

reprezentările nu sunt create de persoane sau grupuri izolate, ci de acestea doar atunci când intră în comunicare și cooperează cu lumea exterioară. Odată create, însă, reprezentările au propria lor existență, circulă, fuzionează, dispar sau conduc la crearea altor reprezentări (Moscovici, 2001).

Ungureanu / Georgescu (2012) au realizat un studiu care a avut drept scop analiza impactului telenovelelor asupra telespectatorilor prin reprezentările culturale. Media nu ne poate prezenta lumea, în ciuda afirmațiilor sale despre adevăr, realitate și veridicitate. În practică, media oferă perspective sau puncte de vedere selectate despre lumea noastră. Media re-prezintă acea lume prin construirea de imagini și comportamente pentru o mulțime de grupuri diferite din cadrul și din afara societății noastre. Cunoștințele noastre despre alte țări și stiluri de viață se bazează, de obicei, pe constructe media. Cert este că mass-media are puterea de selecție și întărire pentru a oferi portrete foarte influente ale unei serii întregi de grupuri, situații și idei. Aceste reprezentări sunt înțelese în moduri diferite în funcție de valorile și presupunerile pe care le are fiecare. Așadar, reprezentarea nu este despre lumea care ne este prezentată, ci și despre modul în care interacționăm cu textele media pentru a interpreta și asimila astfel de portrete.

În urma studiului reiese că reprezentările românești ale societății americane sunt construite într-o manieră indirectă, respondenții nu au avut acces la contextul / cultura american(ă) întrucât doar un număr scăzut a întâlnit nativi. Acestea sunt predominant pozitive, aparțin tipului conservator și nu există nicio corelație între apariția reprezentărilor negative și caracteristicile respondenților (nu există un profil specific, au o distribuție normală). Rolul bărbatului / femeii în societatea americană (susținător financiar, capul familiei vs cea care îngrijește, orientată spre job) sugerează o perspectivă tradițională, telenovele fiind cele care o promovează. Un fapt interesant care se remarcă într-un procent relativ mare (80%), respondenții percep sistemul juridic american într-un mod pozitiv, mai ales, că nu au acces la acesta, fiind foarte diferit de sistemul românesc; ei consideră că forța justiției este mai puternică și mult mai eficientă decât în România. Se poate afirma că etichetele reprezentărilor sunt legate de existența unui stereotip social care nu se formează strict în timpul experienței individuale de viață, ci este transmis mai degrabă trans-generațional.

Analiza reprezentărilor culturale așa cum apar / sunt construite ca urmare a vizionării telenovelelor americane duce la observații interesante asupra profilului psihologic al telespectatorilor români.

Încercând să motiveze de ce urmăresc telenovelele americane, majoritatea respondenților dezvăluie, lucruri importante legate de identitatea lor culturală, cum ar fi: deschiderea către limbi și culturi străine; dorința lor de a scăpa de realitatea frustrantă românească și de a se refugia într-o realitate improvizată, temporară și virtuală, care este *diferită* și, aparent mai satisfăcătoare decât cea pe care o trăiesc în prezent; ușoara lor tendință de a generaliza unele lucruri

Scanned with OKEN Scanner

legate de propria lor realitate, gândindu-se sau având impresia că alţii ar putea face faţă aceloraşi probleme.

Reprezentările culturale sunt scheme mentale care ne ghidează percepţia despre lume, precum şi relaţia noastră cu alte culturi (Bourdieu, 1982; Zarate, 1993). Aceste reprezentări culturale sunt modelate de interacţiunile noastre sociale şi ne aduc cunoştinţe despre societate şi actorii culturali care o alcătuiesc. O persoană poate dezvolta reprezentări pozitive ale Celuilalt şi ale altor culturi, asociate cu xenofilia sau reprezentări negative, mai degrabă asociate cu xenofobia. Reprezentările culturale sunt astfel, deseori, înţelese ca un întreg, o imagine globală care moşteneşte anumite proprietăţi imaginate care sunt generalizate pentru un întreg grup cultural.

Prezentăm în cele ce urmează, un studiu realizat în România (Ungureanu 2010:173-191) cu referire directă la reprezentările pe care străinii care locuiesc, muncesc sau studiază în România le au faţă de *limba română*. S-a plecat de la premisa enunţată de Geert Hofstede (1996: 20) că lumea este plină de confruntări între indivizi, grupuri, naţiuni care gândesc, simt şi acţionează diferit.

Din toate reprezentările culese, s-a putut construi profilul declarat al limbii, distingându-se două categorii, destul de relevante pentru studiul respectiv: reprezentări pozitive (atitudine favorabilă) şi reprezentări negative (atitudine defavorabilă).

Prin urmare, atitudinea favorabilă a fost susţinută de termeni precum bună, frumoasă, uşoară, relativ uşoară, frumoasă, simplă, interesantă şi cea nefavorabilă prin dificilă, foarte dificilă şi complicată.

Divizarea acestor categorii s-a creat destul de natural, având în vedere naţionalitatea persoanelor intervievate. Cei care proveneau din ţări occidentale precum Franţa, Portugalia, Croaţia şi Ucraina au avut o atitudine mai favorabilă faţă de limba română (latină sau slavă). Dimpotrivă, subiecţii care veneau din „ţări îndepărtate" s-au simţit mai nesiguri din cauza diferenţelor lingvistice şi în consecinţă au dezvoltat reprezentări negative asupra limbii române.

Deşi reprezentările pozitive par să predomine, cele negative sunt cu mult mai evidente.

Mulţi savanţi au sugerat că diferenţele mari de limbă conduc la diferenţe mari de experienţă şi de gândire. Aceştia susţin că fiecare limbă întruchipează o viziune asupra lumii, cu limbi destul de diferite care înglobează viziuni extrem de diferite astfel că locutorii diferitelor limbi văd lumea în moduri total diferite. Această viziune se numeşte ipoteza Whorf sau ipoteza Whorf-Sapir, aceştia fiind lingviştii care le-au făcut celebre.

Problema este că „lumea reală" este construită în mare măsură inconştient pe obiceiurile limbii grupului. Două limbi nu sunt niciodată suficient de similare pentru a fi considerate ca reprezentând aceeaşi realitate socială. Lumile în care societăţile diferite există sunt lumi distincte, iar nu aceleaşi lumi cu etichete diferite ataşate.

Scanned with OKEN Scanner

În cazul anchetei amintite, s-au stabilit două categorii de dificultăți: conjugare, conjunctiv, prepoziții, adjective posesive, complement direct și indirect, forme de plural, genitiv, lipsa unor reguli stricte, multe excepții, adjective și articole etc.

Dificultățile de pronunție sunt legate de dezvoltarea auzului fonemic. Studiile arată că dificultățile fonemice în limbi străine sunt corelate cu auzul fonemic. Astfel, este absolut normal pentru o persoană din China să întâmpine dificultăți fonemice din cauza diferenței mari dintre sistemul fonematic nativ și cel țintă.

Al doilea grup de dificultăți (pur și simplu gramatical) se referă la diferențele cognitive. Ele implică de fapt diferențe de manipulare a simbolurilor.

Reprezentările țării și ale locutorilor

Răspunsurile respondenților în raport cu reprezentările legate de poporul român au format o gamă largă și variată, putând, astfel, să fie împărțite în două categorii de reprezentări. Prima s-a conturat în funcție de elementele de caracter. Caracterul din această categorie a fost împărțit în multe elemente, așa cum au fost ele declarate de intervievatori, multe identice și, prin urmare, dominante, dar și diferite, antonimice. Astfel, profilul declarat al unui cetățean român este: muncitor, serios, cultivat, inteligent, cu mintea deschisă, fals, lipsit de punctualitate, libertin, rasist, lacom, suspicios și prost manierat.

A doua categorie se referă la tipul temperamental. Conform acestei categorii, un român poate fi prietenos, curios, atent, drăguț, temperamental, cald, foarte primitor, sociabil, amabil, egocentric, arogant, bun, rău și de ajutor.

Diferitele răspunsuri dovedesc totuși că nu există un stereotip construit unitar.

Unele studii dezvăluie o corelație puternică între imaginea pe care un cursant și-o face despre o țară și reprezentările pe care acesta le construiește despre propria învățare a limbii țării respective. De exemplu, o imagine ipotetică negativă a României ar reflecta faptul că învățarea limbii române poate fi dificilă și nesatisfăcătoare. Pentru a afla mai multe despre România, autoarea a chestionat cele mai surprinzătoare lucruri pe care le-au descoperit în țară, întrebare gândită să aducă în prim-plan potențiale stereotipuri pe care respondenții le aveau înainte de a veni în România.

Cercetătorii au subliniat de mult timp distincțiile dintre stereotipurile împărtășite, definite prin consens și acele idei asupra grupurilor deținute de un individ. Newcomb / Charters (1950) au făcut o distincție între stereotipurile „împărtășite de grup" și cele „private". Atributele pe care majoritatea subiecților le atribuie unui procent mare din grupul țintă constituie stereotipul social al acelui grup; atributele atribuite unui individ într-un procent mare din grupul țintă constituie stereotipul individual. Alți cercetători (Ashmore / del Bocca, 1979)

Scanned with OKEN Scanner

exclud consensul din definiția lor, apelând la un stereotip împărtășit numit „stereotip cultural".

Stereotipurile devin sociale când sunt împărtășite și cu certitudine stereotipurile sociale sunt mult mai importante pentru studiul comunicării intergrupale decât pentru măsurile individuale.

Ancheta amintită conține atât stereotipuri „împărtășite în grup", cât și „private". Atributele persoanelor intervievate se referă la natura, nivelul lor de cultură, frumusețea naturii (castel, munți, mare), discrepanța uriașă între bogați și săraci. Toate acestea presupun faptul că subiecții se așteptau ca românii să nu fie drăguți, poate chiar rudimentari, să nu aibă un nivel cultural iar țara să nu aibă un peisaj atât de frumos și variat.

Stereotipurile individuale se referă la nivelul de viclenie / păcălire, indiferența și lipsa de politețe a multor români. Este de subliniat faptul că și aceste reprezentări individuale sunt contradictorii.

Așa cum sugerează Fishman (1956: 27-64) este puțin probabil ca un stereotip complet privat să devină un fenomen stabil din cauza necesității și influenței sau validării consensuale din partea celorlalți.

Următorul aspect, cel mai plăcut lucru din România, ne plasează din nou în cazul elementelor declarative. Femeile, alimentele, oamenii, climatul, studiile, peisajul și siguranța contrastează cu lucrurile extrem de respinse de subiecții studiului, precum infrastructura, gunoiul, zgomotul, traficul, serviciile, poluarea, condițiile și rasismul. Ceea ce trebuie subliniat este că subiecții se întorc în țările lor și povestesc altora despre lucrurile văzute și percepute și, prin urmare, elementele celorlalți vor fi construite pe propriile lor elemente.

Acesta este modul în care funcționează reprezentările. Reprezentarea cuiva se bazează pe reprezentările individuale ale celorlalți și, prin urmare, se naște stereotipul.

O altă problemă care a fost analizată, a fost, dacă subiecții s-au aflat în țara gazdă în situații amuzante sau jenante din cauza încălcării unei convenții culturale.

O parte dintre subiecți a găsit sărutarea mâinii doamnelor foarte amuzantă, reprezentând în sine un ritual de salut și respect. Deși, un gest de politețe extremă, a jenat pe cei intervievați.

Referințe bibliografice

Abric, Jean-Claude (1994), *Pratiques sociales et représentations*, Paris: PUF.

Ashmore, Richard / Del Bocca, Frances (1979), „Sex Stereotypes and Implicit Personality Theory. Toward a Cognitive-Social psychological conceptualization", în *Sex roles*, 5, pp. 219-248.

Bonardi, Christine / Roussiau, Nicoas (1999), *Les représentations sociales*, Paris: Dunod.

Scanned with OKEN Scanner

Candelier, Michel / Hermann-Brenneke, Gisela (1993), *Entre le choix de l'abandon: les langues étrangères à l'école, vues d'Allemagne et de France*, Paris: Didier.

Castellotti, Véronique / Moore, Danièle (2002), *Représentations sociales des langues et enseignements*, Strasbourg: Division des politiques linguistiques, Direction de l'éducation scolaire, extra-scolaire et de l'enseignement supérieur, DGIV, Conseil de l'Europe.

Doron, Roland / Parot, Françoise (1991), *Dictionnaire de psychologie*, Paris:Presses Universitaires de France.

Fischer, Gustave Nicolas (1987), *Les concepts fondamentaux de la psychologie sociale*, Paris: Dunod.

Fishman, Joshua (1956), „An Examination of the Process and Function of Social Stereotyping", in *Journal of Social Psychology*, 43, pp. 27-64.

Gajo, Laurent (2000), Disponiblité sociale des représentations: approche linguistique, in *Travaux neuchâtelois de linguistique (TRANEL)*, 32, pp. 39-53.

Jodelet, Denise (1984), *Représentations sociales : phénomènes, concepts et théorie*, Paris: PUF.

Jodelet, Denise (1989,1991), *Les représentations sociales*, Paris: PUF.

Lüdi, Georges / Py, Bernard (2002), *Être bilingue*, Bern: Peter Lang.

Matthey, Marinette (1997), *Les langues et leurs images*, Neuchâtel: IRDP Editeur.

Mondada, Loreza (1998), *Cahiers de praxématique*, Montpellier: Presses Universitaire.

Moscovici, Serge (1961), *La psychanalyse, son image, son public*, Paris: Presses Universitaires de France.

Moscovici, Serge (2001), Why a theory of Social Representations? in K. Deaux / G. Philogene (eds), *Representations of the social: Bridging theoretical traditions*, Oxford, England: Blackwell.

Neculau, Adrian (1997), *Reprezentările sociale*, Iași: Editura Polirom.

Py, Bernard (2004), Pour une approche linguistique des représentations sociales, in *Langages*, 154, pp. 79-95.

Py, Bernard / Gajo, Laurent (2013), „Bilinguisme et plurilinguisme", în: Simonin, Jacky / Wharton, Sylvie (ed.), *Sociolinguistique du contact: Dictionnaire des termes et concepts*, Lyon: ENS Éditions.

Ungureanu, Cristina (2010), „Romanian, a vehicular language, for foreigners living, working or studying in Romania. Representations and Stereotypes", în *Lingua Francas, La vehicularite linguistique pour vivre, travailler et étudier* sous la direction de Fred Dervin, Paris: L' Harmattan, pp. 173-191.

Ungureanu, Cristina / Georgescu, Corina (2016), „Enseignement et apprentissage du français en Roumanie. Quelle direction? Représentations du français chez les lycéens", în *Philologica Jassyensia*, an XII, nr. 1 (23), pp. 309-321.

Zarate, Geneviève (1993), *Représentations de l'étranger et didactique des langues*, Paris: Didier.

Scanned with OKEN Scanner

Stereotipuri

Ce sunt stereotipurile?

Termenul „stereotip" provine din cuvântul grecesc *stereos*, care înseamnă „dur", „solid" și *typos* care se traduce prin „gravură", „model". Stereotipul este în primul rând un termen tehnic care desemnează un proces tipografic. La începutul secolului al XIX-lea, tipografia a inventat o nouă metodă de reproducere în masă a unui model fix: stereotipia, care înlocuia compoziția prin caracteristici mobile. Stereotipul este un „tip în relief" obținut prin matrițare pentru realizarea imprimeurilor rapide. Stereotipul, „este obiectul duplicat până la infinit, grație reproducerii aceluiași model" (Amossy, 1991: 22). Termenul a fost adoptat pentru prima dată în 1798 de către Firmin Didot pentru a descrie această placă tipografică care poate duplica orice model tipografic[20].

Ruth Amossy explică cum s-a pornit de la semnificația „tipărit prin procesele stereotipiei" și s-a ajuns la ideea de fixitate: „fig. care nu se schimbă deloc, care rămâne mereu la fel". Astfel, prin extensie, un stereotip devine „ideea pe care o avem despre ..., imaginea care apare spontan când vine vorba de ... Este reprezentarea unui obiect (lucruri, oameni, idei) mai mult sau mai puțin detașată de realitatea sa obiectivă, împărtășită de membrii unui grup social cu o anumită stabilitate" (Bardin, 2001:55).

Termenul stereotip a fost utilizat pentru prima dată în afara domeniului tipografic în 1850, ca substantiv cu semnificația *imagine perpetuă neschimbată.* Cu toate acestea, abia în 1922 termenul *stereotip* a fost folosit pentru prima dată în domeniul psihologiei moderne de către jurnalistul american Walter Lippamnn (1922) în eseul său *Public Opinion*[21].

Lippman (2004) a desemnat prin termenul împrumutat „imaginile din capul nostru care mediază raportul cu realul". El considera că este vorba despre reprezentări gata făcute, scheme culturale preexistente, cu ajutorul cărora toată lumea filtrează realitatea. Pentru autor, aceste imagini sunt esențiale pentru viața în societate, deoarece, fără ele, individul nu ar putea să înțeleagă realul. Walter Lippmann nu consideră stereotipul într-un mod negativ. Cu toate acestea, această concepție derogatorie va predomina.

Stereotipurile sunt „filtre cognitive care surprind diverse însușiri ale grupurilor sau persoanelor, pe unele accentuându-le, pe altele ignorându-le, în funcție de context, motivație, dispoziția afectivă a celui care prelucrează informațiile" (Stănculescu, 2003 :5).

---

[20] https://ro.wikipedia.org/wiki/Stereotip

[21] Origin and meaning of stereotype by Online Etymology Dictionary. www.etymonline.com. Retrieved 22 October 2017.

Scanned with OKEN Scanner

Stereotipul este o expresie specifică de atitudini, ce implică un acord între membrii unui singur grup asupra anumitor caracteristici, care sunt acceptate ca valabile, discriminând mijloacele de a descrie diferența venită de la alte grupuri (outsider) (Tajfel, 1981). Allport (1954) vede în stereotip o credință exagerată, asociată cu o categorie; funcția sa este de a justifica (raționaliza) conduita noastră în ceea ce privește această categorie.

Stereotipurile, prin urmare, dezvăluie modul în care un grup percepe propria identitate și își demonstrează coeziunea. Ele oferă un cadru de interpretare, prin comparații și contraste cu caracteristici atribuite altor grupuri. Cheia nu este de a decide dacă un stereotip este „adevărat", ci capacitatea de a-l recunoaște ca atare și de a-i recunoaște validitatea pentru un anumit grup, în funcție de efectul său asupra relațiilor dintre grupuri și, prin urmare asupra învățării limbilor vorbite de aceste grupuri (Castelotti / Moore, 2002: 8).

Labov (1972:314) definește stereotipul ca o formă socială marcată și notoriu etichetată de către locutorii unei comunități lingvistice sau de cei din exterior. Când un stereotip este evaluat într-un mod pozitiv, el poate fi rapid adoptat de întreaga comunitate; dar când evaluarea este negativă se întâmplă ca schimbarea în curs să fie pur și simplu inversată (Auger, 1997:271). Trebuie, totuși, reținut că stereotipul nu mai evoluează, este imuabil și extrem de sărac (Boyer, 2001:42).

Stereotipajul reprezintă stigmatizarea socială a formelor lingvistice (Labov, 1976:416); procesul individual care are loc într-un context social și care este modelat de acesta (Leyens / Yzerbyt / Schadron, 1996:12). Boyer (2007:39) vede stereotipajul ca un proces de fixare reprezentativ a cărui importanță în sânul imaginarului comunitar al limbii / limbilor nu mai trebuie demonstrat. Astfel, autorul (2001:43) dă exemplu de stereotipuri sociolingvistice de pe piața lingvistică precum, celebrul „r" rulat (*paysan / gendarme*) sau accentul marseillez.

Stereotipurile legate de persoanele care nu aparțin unui cerc închis și care combină atât stereotipuri pozitive cât și negative alcătuiesc stereotipajul ambivalent. De exemplu, evreii sunt stereotipați ca fiind competenți (pozitiv), dar reci din punct de vedere interpersonal, în timp ce bătrânii sau cei cu dizabilități sunt percepuți ca fiind calzi, dar incompetenți (Fiske / Russell 2010:120). Acest concept a fost dezvoltat de Boyer în sociolingvistica catalano-occitană. Autorul consideră că există o ideologizare a diglosiei: în fața unei reprezentări deschise, mai mult sau mai puțin complexe, dar mai ales valorizante a limbii dominante, reprezentarea limbii dominante tinde să se fosilizeze în două stereotipuri opuse (dar solidare): unul negativ, unul pozitiv (Boyer, 2007:40).

În teoria gofmaniană (Goffman 1975) a apărut și termenul *stigmatizare* pentru a desemna în jurul dialecticii interacționale dintre identitatea socială virtuală și cea reală, un atribut care plasează un individ sau un grup într-o discreditare profundă. Stigmatizarea este o evaluare negativă a formelor lingvistice.

Scanned with OKEN Scanner

Cercetările întreprinse în lingvistică au arătat că o schimbare lingvistică care apare în unul din sociolectele cu un statut mai coborât într-o comunitate lingvistică va fi adesea evaluată negativ, din cauza lipsei sale de asocieri cu grupurile cu statut ridicat în comunitate, iar forma care rezultă din schimbare va fi, ca atare, percepută ca „proastă" sau „incorectă". Stigmatizarea poate ulterior duce la schimbarea conștientă și dezvoltarea formei, eventual chiar într-un stereotip (Trudgill, 2003:129). Este de reținut că nu există, totuși, comunitate umană care să nu producă stigmatizare (Bulot, 1996:224).

S. Feard, J.P. Deschamps și R. Gueguen (1990) consideră că stereotipul desemnează categorii descriptive simplificate prin care se caută localizarea unei persoane sau unui grup de persoane. Acest termen, conform lui Lippman, se referă la imagini mentale care sunt interpuse între realitate și percepția noastră. Ele provoacă o simplificare sau o orientare selectivă a percepțiilor noastre și pot duce la distorsiuni mai mult sau mai puțin grave ale realității, adică în raport cu reflecțiile și produsele imaginilor din lumea socială.

Pentru aceiași autori, două principii importante guvernează stereotipul: schematizarea și atitudinea reacționară față de o situație colectivă. Schematizarea este într-un fel caracterul limitativ al contribuției stereotipului la conceptul de reprezentare socială, atitudinea reacționară, la rândul său, poate reprezenta un anumit univers de reprezentare socială.

În timp ce stereotipurile au în esență o dimensiune colectivă, ele depind, de asemenea, de structurile individuale și de experiența individuală. Cu toate acestea, stereotipul este doar un aspect parțial al reprezentării, permite studierea organizării și a caracteristicilor sale.

Reprezentarea socială se opune stereotipului prin latura sa globalizatoare. Este traducerea unor relații complexe, reale și imaginare, obiective și simbolice pe care subiectul le are cu un obiect.

Reprezentările sociale sunt specifice prin caracterele lor sistemice și dinamice, vocația lor este de a permite un reperaj în universul material și social unde domină aspectul structural și cognitiv. Stereotipurile sunt cumva indicatorii punctuali ai unui sistem de imagini globale cu funcție de discriminare. Reprezentările sunt destinate descoperirii realului și au funcție de integrare.

Cum apar stereotipurile?

Stereotipurile se nasc prin experiență directă (în proporții totuși mult mai mici), din mediul social proxim și din mass media. Copiii cred că romii sunt toți răi mult înainte de a fi avut posibilitatea să interacționeze cu vreo persoană din această comunitate – rolul principal în această timpurie achiziție fiind datorat părinților. Stereotipurile sunt transmise de familie, prieteni, colegi, rude, vecini, –

Scanned with OKEN Scanner

oamenii cu care interacționăm. Cea mai puternică influență o are, însă, mass media, televiziunea și filmele deținând un rol primordial.

Un exemplu relevant în acest sens îl găsim în studiul *Stereotipurile de gen, în publicitate și mass media*:

> În anii '90, rolul presei în alimentarea tensiunilor interetnice a fost dramatic ilustrat de experiența iugoslavă (Thompson, 2003). Aici, cu ani înainte de a se fi tras primul foc în războiul care a dezintegrat federația, începuse deja tirul în mass media. Televiziunile din Zagreb și Belgrad – capitalele Croației și Serbiei – au „construit", prin manipularea informației, imagini denaturate, diabolice, ale sârbilor – la Zagreb și, respectiv ale croaților la Belgrad (nu vom complica discuția cu imaginile albanezilor și ale musulmanilor). O analiză „la rece" a celor două televiziuni demonstrează că propaganda folosește cam aceleași scheme, indiferent de care parte te afli: întotdeauna adversarul este asociat cu cele mai negative identități istorice (pentru sârbi, croații devin „ustași", deși formațiunea paramilitară din cel de-al Doilea Război Mondial, susținătoare a naziștilor, nu mai avea relevanță în anii '90; în replică, croații îi fac pe sârbi „cetnici", dușmanii de moarte ai „ustașilor" din anii '40). Este asociat cu fapte care revoltă telespectatorul. La emisiunile de știri ale televiziunii sârbe, în relatările despre acte criminale, autorii erau croați, și viceversa. Această pregătire psihologică în media a declanșat ura între cele două etnii cu o intensitate care poate fi azi măsurată în dimensiunile numărului de victime.
> Un ziarist făcea o comparație cu conflictul care a existat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Documentele din epocă evocă întâmplări în care populația locală, rurală, a scăpat de la moarte câte un fugar din tabăra adversă (țărani sârbi care ajută un croat ustaș urmărit de cetnicii sârbi). Asemenea întâmplări sunt excluse în timpul războiului din anii '90. Diferența relevantă dintre cele două epoci este dezvoltarea mass media: în anii '90, în cvasi-totalitatea locuințelor a intrat televizorul. Un instrument care, dacă alimentează ura interetnică, poate otrăvi relațiile dintre vecini de palier până la „justificarea" crimei[22].

Printre stereotipiile cele mai cunoscute întâlnim stereotipiile de gen. Este important să distingem două noțiuni aici: noțiunea de sex trimite la caracteristicile pur biologice care diferențiază bărbații și femeile: cum sunt diferențele legate de sistemul reproductiv sau diferențele ce țin de organism. Noțiunea de gen se referă la diferențele sociale între bărbați și femei. Aceasta se referă la setul de reguli care reglementează relațiile bărbați/femei atribuindu-le activități, responsabilități și obligații distincte.

Cel mai frecvent, stereotipurile de gen sunt definite ca sisteme organizate de credințe și opinii în legătură cu caracteristicile femeilor și bărbaților, precum și

[22] http://www.cpe.ro/wp-content/uploads/2016/03/stereotipurile-de-gen-in-publicitate-si-mass-media.pdf

Scanned with OKEN Scanner

cu presupusele calităţi ale masculinităţii şi feminităţii. Stereotipurile de gen sunt consensuale şi au un larg nivel de acceptabilitate socială (tradiţii, cutume).

Stereotipurile pot include informaţii cu privire la înfăţişare, atitudini şi interese, trăsături psihologice, relaţii sociale, ocupaţii. Ceea ce este mai important e faptul că aceste diferite dimensiuni sunt interconectate. Simpla cunoaştere a unei persoane ca femeie implică faptul că, acea persoană va avea anumite caracteristici fizice (voce melodioasă, delicată, graţioasă) şi anumite trăsături psihologice (dependenţă, slăbiciune, emotivitate, compasiune) şi că se va angaja în anumite tipuri de activităţi (îngrijirea copiilor, gătit, grădinărit) (Golombok / Fivush, 1994)[23].

> „Trăsăturile pe care oamenii le asociază bărbaţilor şi femeilor au un caracter nu numai descriptiv, ci şi prescriptiv. Credinţele stereotipe ne spun nu numai cum sunt femeile şi bărbaţii, dar şi cum ar trebui ei să fie. De exemplu: femeile sunt responsabile pentru treburile gospodăreşti, bărbaţii sunt responsabili pentru asigurarea resurselor financiare ale familiei, sau fetele sunt emotive, blânde, înţelegătoare iar băieţii competitivi, rezistenţi la stress etc... Toate acestea sunt credinţe care nu reflectă realitatea. Aceste credinţe, au frecvent tendinţa de a bloca fiecare sex în tipare limitate, cel mai adesea negative şi câteodată degradant"[24].

Continuând cu studiile de gen aducem în prim plan un studiu foarte relevant, şi anume *Combaterea stereotipurilor de gen în educaţie şi în orientare profesională (Proca / Gall, 2018)*[25] în ceea ce priveşte stereotipurile de gen şi modul ori măsura în care influenţează alegerile educaţionale şi profesionale. Aşa cum s-a arătat în 2007 (Deutsch), segregarea de gen pare să stea la baza alegerilor educaţionale şi profesionale divergente, bazate pe ipotezele stereotipale dominante privind domeniile declarate mai adecvate pentru femei sau pentru bărbaţi. Aşa cum se evocă în studiul mai sus amintit, părinţii şi educatorii se aşteaptă, probabil, de la băieţi să aleagă domeniul ştiinţelor, al tehnologiei, al ingineriei sau al matematicii, fără ca rezultatele la materiile menţionate să fie sau nu relevante, iar de la fete se aşteaptă să facă alegeri orientate spre ştiinţe umaniste, spre oameni şi spre asistenţă.

În Europa, conform studiului „normele şi aşteptările sociale se reflectă în tiparul alegerilor educaţionale, acestea prezentând o *segregare orizontală* pe

---

[23] http://genderbudgets.ru/biblio/ghid-privind-prevenirea-stereotipurilor-de-gen-la-.pdf

[24] *Ghid. Prevenirea stereotipurilor despre femei şi bărbaţi la vârsta copilăriei*, p. 9 .

[25] Această cercetare a fost realizată în cadrul proiectului european GenderEd, coordonat de către the Mediterranean Institute of Gender Studies, cofinanţat de Uniunea Europeană. Proiectul s-a desfăşurat în paralel în patru state europene. Această analiză prezintă date caracteristice pentru România.

Scanned with OKEN Scanner

criterii de gen. Femeile sunt subreprezentate în domeniile STEM[26] (EIGE, 2016, Caprile M. et al., 2012); cele mai mari diferențe de gen se regăsesc în inginerie, unde doar 28% sunt femei (EIGE, 2016). Femeile sunt, de asemenea, subreprezentate în cercetarea științifică, numai 33% dintre cercetătorii din UE fiind femei (Comisia Europeană, 2015). Pe de altă parte, bărbații încă ezită să urmeze studii și profesii în domeniul asistenței. Alegerile educaționale sunt strâns legate de oportunitățile de carieră și contribuie la perpetuarea segregării orizontale pe piața muncii. De exemplu, în educația pre-școlară, numai 4,9% dintre cadrele didactice sunt bărbați (Eurostat, 2015; Eacea, 2015), în timp ce, în domeniile STEM, găsim în continuare puține femei (Caprile M. et al 2015)".

Aceiași cercetători au studiat pe lângă segregarea orizontală de gen, și stereotipurile de gen, prejudecățile și rolurile așteptate care conduc la *segregare verticală*. Constatările studiului Proca / Gall (2018:4) sunt enunțate astfel: „Bărbații europeni sunt suprareprezentați în poziții de conducere și înregistrează rate mai mari de angajare (Comisia Europeană, 2015). Segregarea verticală reflectă rolurile de gen din societate, unde bărbații sunt asociați cu succesul și avansarea profesională, cu puterea economică și cu imaginea celui care aduce bani în casă, fiind principalul responsabil pentru susținerea familiei. În schimb, identitatea femeilor este un construct conflictual, deoarece aspecte tradiționale privind feminitatea se izbesc adesea de rolurile mai moderne, specifice femeii emancipate (Deligianni-Kouimtzi, 2010). Astfel, rolul femeii este asociat cu concilierea dintre viața profesională și cea de familie și cu succesul pe plan academic, dar care nu duce întotdeauna la succes profesional. Astfel, rămâne *așteptarea* sau *obligația* socială a femeilor de a-și sacrifica cariera pentru a se axa pe maternitate și pe îngrijirea familiei. Din acest motiv, femeile sunt împinse spre domenii profesionale de „susținere" (profesii pentru care nu este necesară o specializare profundă) sau cu normă parțială/program flexibil, adoptând un rol complementar în ceea ce privește contribuția acestora la venitul familiei".

Educația este cheia eradicării stereotipurilor de gen care conduc la segregare de gen verticală și orizontală în toate sferele vieții sociale (EIGE, 2016). Conform aceluiași studiu „la nivel european, România continuă să se claseze pe ultimele locuri în ce privește indicele egalității de gen, iar acest lucru este valabil și la capitolele educație și muncă. Având în vedere domeniile analizate de Indexul Egalității de Gen publicat de EIGE, situația din domeniul cunoașterii s-a îmbunătățit în majoritatea statelor membre, din 2005 până în 2015. Chiar dacă s-au făcut și progrese, România continuă să se claseze pe ultimele locuri în Europa în privința atingerii egalității de gen (conform Indexului Egalității de Gen publicat de EIGE în 2017 România avea 52,4 puncte, în comparație cu media europeană de 66,2), iar domeniile în care se manifestă cele mai mari inegalități în România

[26] Domeniul științelor, al tehnologiei, al ingineriei sau al matematicii.

Scanned with OKEN Scanner

sunt : accesul la funcţii de conducere (în sferele politică, economică şi socială), timp şi resurse financiare"[27]..

Segregarea de gen de pe piaţa muncii este consecinţa alegerilor educaţionale şi implicit profesionale care sunt influenţate de diverşi factori, printre care mediul şcolar, cadrele didactice, colegii, programa şcolară şi modalitatea de oferire a informaţiei (Legewie / DiPrete, 2014).

Studiul respectiv oferă recomandări cu privire la politici sau mesaje menite să ajute la înlăturarea stereotipurilor de gen din educaţie:

> „Recomandăm introducerea abordării integratoare a perspectivei egalităţii de gen în educaţie. Aceasta ar putea, de exemplu, să contribuie şi la o participare sporită a părinţilor şi a îngrijitorilor la învăţarea de-a lungul vieţii şi la reducerea segregării de gen pe piaţa muncii. Integrarea dimensiunii de gen are un rol important în facilitarea realizării unui cadru de referinţă stabilit în cadrul strategic Educaţie şi formare 2020 (ET 2020) a unei participări a cel puţin 15% dintre adulţi în învăţarea de-a lungul vieţii (Consiliul Uniunii Europene, 2009). Sunt extrem de necesare intervenţiile care să ajute la identificarea şi depăşirea stereotipurilor de gen şi la formarea de atitudini şi comportamente bazate pe egalitate de gen la nivelul învăţământului primar şi secundar, atât în rândul cadrelor didactice, cât şi al elevilor, cu scopul pe termen lung de obţinere a egalităţii de gen pe piaţa muncii. Cadrele didactice pregătite în acest sens pot juca un rol esenţial în implementarea unor intervenţii de acest tip adresate populaţiei generale. Aceste cerinţe cu privire la „îmbunătăţirea formării cadrelor didactice în domeniul drepturilor femeii şi a egalităţii de gen..." sunt subliniate şi în recomandările pentru România făcute de către Comisia CEDAW în evaluarea raportului prezentat de Guvern în 2017. Se recomanda prioritizarea „eliminării stereotipurilor tradiţionale şi a barierelor structurale care ar putea descuraja fetele să se înscrie în domenii tradiţionale dominate de bărbaţi, cum ar fi ştiinţa şi tehnologia, să-şi intensifice eforturile de a oferi fetelor consiliere în carieră cu privire la carierele non-tradiţionale şi de a încuraja fetele să participe la formare profesională non-stereotipică" [28] (CEDAW, 2017).

Alte cercetări recente au arătat că un singur stereotip extins al unui grup poate fi adesea divizat în mai multe subtipuri ale unui stereotip general.

Această diferenţiere a subtipurilor stereotipice a fost demonstrată în cunoaşterea socială a persoanelor în vârstă (Liu et al. 2003). Când Brewer et al.

---

[27] Proca, Camelia / Gall, Eniko (2018), *Combaterea stereotipurilor de gen în educaţie şi în orientare profesională*, Asociaţia pentru Libertate şi Egalitate de Gen - ALEG, p. 6.

[28] Proca, Camelia / Gall, Eniko (2018), *Combaterea stereotipurilor de gen în educaţie şi în orientare profesională*, Asociaţia pentru Libertate şi Egalitate de Gen - ALEG, p. 27.

Scanned with OKEN Scanner

(1981) au întrebat despre rolul persoanelor în vârstă, au descoperit trei subtipuri de stereotip: vârstnici, bunici și inactivi.

De exemplu, Hummert et al. (1994) au reușit chiar să diferențieze într-o singură trăsătură șapte subtipuri de vârstnici cu diferite trăsături: vârstnicul din generația de aur, conservatorul John Wayne, bunicul perfect, zgârcitul / bădăranul, singuraticul, deznădăjduitul și cel cu deficiențe severe. Autorii au descris aceste subtipuri ca arhetipuri culturale puternice. Această recunoaștere a influenței culturii și a caracterului colectiv al stereotipurilor este accentuată în teoria reprezentărilor sociale (Moscovici, 1981, 1988). Reprezentările sociale sunt ca stereotipurile, dar în teorie se pune accentul pe modul în care sunt împărtășite reprezentările și pe modul în care acest model de partajare influențează și este influențat de comunicarea dintre și între subpopulații. Teoria subliniază puterea reprezentărilor consensuale (hegemonice) în crearea de construcții sociale care sunt tratate ca și cum ar fi realitate fizică. Reprezentarea consensuală poate fi un instrument puternic în comunicarea cu bătrânii într-un mod care îi face să se simtă neputincioși (Ryan/ Hummert / Boich, 1995, Heckhausen / Dixon / Baltes, 1989).

Așa cum menționează Stănculescu (2009:213) „rezistența la schimbare a constructelor stereotipice depinde de cât de adânc înrădăcinate sunt acestea la nivelul mentalului colectiv".

Concluzie

Stereotipul afișează percepțiile identitare și coeziunea grupurilor, important este nu să decidem dacă stereotipul este adevărat, ci să știm să-l recunoaștem ca atare și să-i recunoaștem validitatea pentru un grup dat, felul în care acesta afectează relațiile dintre grupuri și corolar, de exemplu, învățarea limbilor practicate de aceste grupuri.

Stereotipurile identifică imagini stabile, decontextualizate, schematice și scurtate care operează în memoria comună și la care aderă unele grupuri. Gradul de aderență și validitate acordate de anumite grupuri de vorbitori poate fi legat de comportamentele lingvistice și comportamentele de învățare.

Stereotipul, ca expresie a personalității colective, este transmis individului de către mediul social, el organizează identificarea / includerea individului într-o comunitate, într-o colectivitate de valori comune, în timp ce recurge la excluderea altuia.

În articolul său intitulat „Les stéréotypes, c'est bien, les imaginaires, c'est mieux" Charaudeau (2007:59) explică că trebuie să se abandoneze noțiunea de stereotip în favoarea conceptului de imaginar. Și vine cu două argumente principale. Primul se referă la neclaritatea conceptuală legată de proliferarea termenilor prezentați ca sinonime: „clișeu", „loc obișnuit", „prejudecată" etc. Al doilea argument susținut de autor este acela că stereotipul a devenit o „noțiune de

Scanned with OKEN Scanner

suspiciune". Într-adevăr, pentru autor, folosirea termenului „stereotip" înseamnă a „discredita" ceea ce se analizează, dar înainte de a se analiza. Astfel, domnia sa rezumă: „Se va înțelege, propunerea noastră este de a scăpa de o noțiune, stereotipul, care este prea restrictivă, deoarece este identificabilă doar prin caracterul său de a fixa un adevăr, ceea ce nu ar fi dovedit sau chiar ar fi fals. Imaginarul nu este nici adevărat, nici fals" (Charaudeau 49-63). Subliniem, totuși, că noțiunea de imaginar nu s-a propagat și nu a fost atât de des abordată în studiile de specialitate.

Referințe bibliografice

Activewatch (editor) (2011), *Stereotipurile de gen în publicitate și mass-media*, București http://www.cpe.ro/wpcontent/uploads/2016/03/stereotipurile-de-gen-in-publicitate-si-mass-media.pdf

Allport, Gordon (1954), *The Nature of Prejudice*, Cambridge:Addison-Wesley.

Amossy, Ruth, Les *idées reçues*, *Sémiologie* du *stéréotype*, in Collection *Le texte à l'œuvre*, Paris: Nathan.

Auger, Julie (1997), „Stéréotype", in: Moreau (1997) (ed.), p. 271.

Bardin, Laurence (2001), *L'analyse de contenu*, Paris: PUF.

Boyer, Henri (2001), *Introduction à la sociolinguistique*, Paris:Dunod.

Boyer, Henri (2007), „Le stéréotypage ambivalent", în: Boyer, Henri (ed.), *Stéréotypage, stéréotypes: fonctionnements ordinaires et mises en scène*, vol. 4, Paris: L'Harmattan, pp. 39-50.

Brewer, M.B. et al. (1981), „Perceptions of the elderly: Stereotypes as prototypes", în *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, pp. 656-670.

Bulot, Thierry (1996), „Stigmatisation et vêture urbaine à Rouen: mise en mots d'une urbanisation", în *Se vêtir pour dire*, Rouen:Mont Saint Aignan, p. 223-234.

Caprile M. et al. (2012), *Meta-analysis of gender and science research*, Brussels: European Commission.

Castellotti, Véronique / Moore, Danièle (2002), „Social Representations of Languages and Teaching", în *Guide for the Development of Language Education Policies in Europe. From Linguistic Diversity to Plurilingual Education*, p. 8-12. http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/CastellottiMooreEN.pdf,ultima consultare la 7.01.2019.

Charaudeau, Patrick (2007), „Les stéréotypes, c'est bien, les imaginaires, c'est mieux", in Boyer Henri (ed.), *Stéréotypage, stéréotypes : fonctionnements ordinaires et mises en scène*, tome 4: *Langue(s), discours*, Paris: L'Harmattan, pp. 49-63.

Deutsch, Francine (2007), Undoing Gender, in *Gender & Society*, 21(1), pp. 106-127.

Feard (S.) et al. (1990), Les stéréotypes: Constructions mentales du social, l'exemple de l'enfant handicapé, in *Représentations et Handicaps*, CTNERHI; Vanves: PUF.

Fiske, Susan / Russell, Ann-Marie (2010), „Cognitive Processes", în Dovidio, Miles et al. (ed.), *The Sage Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination*, New Delhi: Sage Publications India, pp. 115-131.

Ghid. Prevenirea stereotipurilor despre femei și bărbați la vârsta copilăriei, http://genderbudgets.ru/biblio/ghid-privind-prevenirea-stereotipurilor-de-gen-la-.pdf

Scanned with OKEN Scanner

Goffman, Erving (1975), *Stigmate (les usages sociaux des handicaps)*, Paris: Minuit
Golombok, Susan / Fivush, Robyn (1994), *Gender Development*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
Hummert, M.L. et al. (1994), „Stereotypes of the elderly held by yound middle-aged, and elderly adults", în *Journal of gerontology*, 49(5), p.240-244.
Labov, William (1972), *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
Labov, William (1976), *Sociolinguistique*, Paris: Éditions de Minuit.
Legewie, J. / DiPrete, T. (2014), „Pathways to Science and Engineering Bachelor's Degrees for Men and Women", în *Sociological Science*, pp. 41-48.
Leyens, Jean-Philippe / Yzerbyt, Vincent / Schadron, Georges (1996), *Stéréotypes et cognition sociale*, Bruxelles:Mardaga.
Lippmann, Walter, *Public opinion*, Mineola, N.Y. : Dover Publications.
Liu, James et al. (2003) „Cultural Stereotypes and Social Representations of Elders from Chinese and European Perspectives", în *Journal of Cross-Cultural gerontology*, nr. 18, pp. 149-168.
Moscovici, Serge (1981), „On social representations", în J.P. Forgas (ed.) *Social Cognition: perspectives on everyday undertsanding*, London: Academic Press, pp. 181-209.
Proca, Camelia / Gall, Eniko (2018), *Combaterea stereotipurilor de gen în educație și în orientare profesională*, Asociația pentru Libertate și Egalitate de Gen - A.L.E.G.
Ryan, E.B. et al. (1995), „Communication predicaments of aging: Patronising behaviour towards older adults", în *Journal of Language and Social Psychology*, 14, p. 144-166.
Stănculescu, Elena (2003), *Stereotipurile și vârsta în psihologia socială*, București: Credis.
Stănculescu, Elena (2009), „Stereotipii de gen din perspectiva cogniției sociale", în *Revista Psihologică*, nr. 3-4, pp.213-226.
Tajfel, Henri (1981), Human groups and social categories: Studies in social psychology, Cambridge: Cambridge University Press.
Trudgill, Peter (2003), *A Glossary of Sociolinguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Atitudini

Conceptul de atitudine

Atitudinea este o dispoziție internă a individului față de un element al lumii sociale, orientându-și conduita pe care o adoptă în prezența reală sau simbolică a acestui element (Doron / Parot, 1991:63). Atitudinile se raportează, astfel, la obiecte sociale (în speță la limbă și la utilizatorii ei) la a căror constituire contribuie. Ele se manifestă ca niște sentimente de deschidere sau închidere, de atracție sau repulsie, de simpatie sau indiferență, de admirație sau dispreț etc. față

Scanned with OKEN Scanner

de aceste obiecte (Lüdi / Py, 2002:88). Atitudinile pot fi individuale sau de grup (Joubert, 2009:96).

Printre numeroasele definiții existente, citam pe cea propusă de Ajzen (1988: 4), remarcabilă pentru concizia și claritatea sa: „disponibilitatea de a răspunde favorabil sau nefavorabil unui obiect, unei persoane, unei instituții, unui eveniment".

Conceptul de *atitudine* este foarte popular și folosit frecvent în multe domenii de studiu, motivele fundamentale, potrivit lui Oskamp (1991: 3), fiind următoarele:

- Este un termen *stenografic*: o atitudine foarte simplă (de exemplu, dorința de a învăța limba franceză) poate genera comportamente foarte diferite (înscriere la un curs, citirea literaturii și presei franceze), consultarea paginilor web în această limbă etc.
- O atitudine poate fi considerată ca fiind *cauza* comportamentului unei persoane față de o altă persoană sau un obiect.
- Este un concept care ajută la explicarea *consecvenței* comportamentului unei persoane, deoarece o singură atitudine poate ajuta la explicarea multor acțiuni diferite.
- Atitudinile sunt *importante în sine*, indiferent de modul în care se raportează la comportamentul unei persoane. Atitudinile pe care un individ le manifestă față de alți indivizi, instituții și probleme sociale reflectă modul în care percepe lumea din jurul său, transformându-le în obiecte demne de studiu.
- Acesta este un concept relativ *neutru* și *acceptabil* pentru un număr mare de școli teoretice de gândire.
- Este un concept *interdisciplinar*, care constituie un obiect de studiu pentru multe și variate domenii de cercetare, precum sociologia, sociolingvistica, psihologia socială, antropologia, achiziția limbilor străine, educația bilingvă și chiar politica (Lasagabaster, 2006: 393-395).

Nu există nicio îndoială că atitudinile sunt influențate direct de factori puternici precum familia, slujba, religia, prietenii sau educația, până la punctul în care oamenii tind să își ajusteze atitudinile pentru ca ele să coincidă cu caracteristicele grupului social din care fac parte.

Conceptul de atitudine duce la evoluții științifice în termeni foarte favorabili analizei sociale. Thomas / Znaniecki (1918: 26-27) descriu atitudinea drept „un proces psihologic care se manifestă în primul rând în lumea socială și în raport cu valorile sociale". Potrivit acestora, se poate vorbi de atitudine atunci când ceva din afara lumii psihice a individului îl interpelează. În deceniile următoare s-a impus abordarea individualistă (Thurstone, 1928; Bogardus, 1931; Allport, 1935).

Așa cum subliniază Lasagabaster (2006: 393-395), cercetătorii s-au concentrat ulterior pe dinamica mentală care duce la evaluarea stimulilor emiși de

Scanned with OKEN Scanner

mediu. Această abordare a atitudinilor culminează în anii '60 cu o concepție care și astăzi este încă validă. Rosenberg și Hovland (1975:340) considerau că unei atitudini îi corespunde evaluarea unui obiect în funcție de trei dimensiuni: *afectivă* (sentimentele favorabile sau nefavorabile trezite de stimul), *cognitivă* (percepțiile și credințele), *conativă* (dispoziția pentru acțiune în viitor sau trecut). De la nașterea acestui model, îmbogățit în continuare prin contribuțiile cunoașterii sociale, studiile asupra atitudinilor s-au concentrat pe: a) legăturile de coerență între diferitele sale dimensiuni interne, b) funcția lor, c) capacitatea lor de a prezice comportamentul, d) schimbarea lor. Pe baza acestui model, sunt definite astăzi atitudinile drept evaluarea psihologică a unui obiect în funcție de un anumit grad de favoare sau defavoare (Eagly, Chaiken, 1993).

Reprezentarea și atitudinea sunt două concepte care provin din psihologia socială și se suprapun de cele mai multe ori. Potrivit lui Jodelet (1989), o reprezentare socială este „o formă de cunoaștere socială dezvoltată și împărtășită, cu implicații practice, care contribuie la construirea unei realități comune pentru un grup social". Reprezentările joacă un rol decisiv în managementul relațiilor sociale, atât din punct de vedere al comportamentului, cât și al comunicării.

Atitudinea este în general definită ca o dispoziție de a reacționa favorabil sau nu la o clasă de obiecte. Informațiile de care dispune un individ despre un anumit obiect constituie astfel un stoc de credințe, aceste credințe pot fi motivate de informații obiective, deoarece se pot baza pe prejudecăți sau stereotipuri.

Opiniile sunt definite de Rouquette și Rateau după cum urmează „opiniile depind de o instanță aflată în amonte, de o instanță organizatoare, dacă se dorește, care reglementează articularea individualului și colectivului și generează viziunea generală a unei teme sau a unei familii de teme pentru aplicarea ei în cazul particular" (Rouquette / Rateau, 1998:22).

Atitudinea lingvistică

Atitudinea lingvistică este atitudinea pe care oamenii o au față de diferite limbi, dialecte, accente și față de vorbitorii lor. Astfel de atitudini pot fi de la cele mai favorabile la cele mai defavorabile și se pot manifesta în judecăți subiective despre „corectitudinea", valoarea și calitățile estetice ale varietăților, cât și despre calitățile personale ale vorbitorilor. Lingvistica a arătat că astfel de atitudini nu au o bază lingvistică. Sociolingvistica notează că astfel de atitudini sunt sociale la origine, dar că pot avea efecte importante asupra comportamentului lingvistic, fiind implicate în acte de identitate sau în schimbarea lingvistică (Trudgill, 2003:73). La Labov (1976), atitudinile joacă un rol important: ele determină, de exemplu, indicele de insecuritate lingvistică a locutorilor, care se calculează pe baza diferenței dintre percepția pe care ei o au în raport cu propria utilizare a limbii și „imaginea" acestei limbi văzută ca ideală (Calvet, 2005:183-200).

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

În plus, atitudinile sunt un factor puternic în schimbarea de limbă: este adevărat că lingvistica internă ajunge să explice multe dintre schimbările lingvistice (legi fonetice, ...), dar luarea în calcul a unor atitudini permite înțelegerea unor fenomene legate de dispariția, continuarea sau extinderea unor varietăți (Bulot / Blanchet, 2011).

Atitudinea lingvistică reiese mai mult din teoriile și metodele de psihologie socială în timp ce reprezentarea lingvistică datorează mai mult studiului contrastiv de culturi și identități și ține mai degrabă de concepte și metode etnologice (Gueunier, 1997:247). Pentru Lafontaine (1986:14) există mai întâi reprezentările, imaginea mentală a limbii și apoi atitudinile care au valoare, în principal, de evaluare.

Definiția propusă de Richards, Platt și Platt (1997: 6) este de asemenea relevantă: „Atitudini pe care vorbitorii de limbi diferite sau de varietăți lingvistice diferite le au în privința altor limbi sau propriilor limbi. Expresia sentimentelor pozitive sau negative despre o limbă poate reflecta impresii despre dificultate sau simplitate lingvistică, ușurință sau dificultate de învățare, grad de importanță, eleganță, statut social etc. Atitudinile față de o limbă pot reflecta și ceea ce cred oamenii despre vorbitorii acestei limbi".

De unde încep atitudinile lingvistice...

Oamenii dezvoltă atitudini față de limbi reflectând opiniile lor despre cei ce vorbesc acele limbi și despre contextele și funcțiile cu care sunt asociate.

Atitudinile față de limbă reflectă atitudinea față de utilizatori și utilizările limbii. Nu există nimic urât intrinsec despre vreo limbă anume. Nu există un consens universal cu privire la ce limbi par mai frumoase sau urâte, în ciuda credințelor oamenilor că unele limbi sunt, în mod inerent, mai frumoase decât altele (Holmes, 2001: 346).

Atitudinile se învață, iar părinții și educatorii joacă un rol foarte important în formarea lor, cu atât mai mult cu cât atitudinile formate sub tutela lor sunt deosebit de rezistente. Alți factori sociali care intervin sunt prietenii, colegii și mass-media, inclusiv televiziunea. Pentru a arăta o atitudine față de un obiect, este esențial să avem experiență și informații despre obiectul respectiv. Desigur, experiența personală directă este factorul cel mai semnificativ în formarea atitudinilor.

McGuire (1999) susține că studiile experiențelor traumatice din copilărie, fanatismul politic sau conversiile religioase sugerează că o singură experiență semnificativă poate fi definitivă în explicarea originii unei atitudini concrete. Chiar mai mult, un singur eveniment (de exemplu, cel din septembrie 2001 la New York sau discuțiile care au avut loc după atacurile de la Londra din 7 iulie 2005 cu privire la ideea multiculturalismului în societatea britanică) pot declanșa

o schimbare masivă în atitudinea unei societăți. Acesta este motivul pentru care se poate spune că originea și schimbarea atitudinilor sunt un domeniu foarte sensibil, care poate fi influențat de diverși agenți, printre care, în primul rând, instituțiile, deoarece dezvoltarea fiecărei persoane are loc într-un cadru unde proliferează atitudinile (Lasagabaster, 2006: 393-395).

În contextul învățării, există practic patru factori care pot influența radical originea și transformarea atitudinilor: părinți, profesori, colegi și școală (Dörnyei, 2000). În general, trebuie spus că rolul părinților în formarea atitudinilor copiilor este foarte important, deoarece în procesul cunoscut sub numele de condiționare clasică, adică în învățarea bazată pe asociere, influența lor este incontestabilă. Chiar dacă părinții nu au legătură directă cu școala sau, mai degrabă, chiar dacă nu sunt prezenți direct la școală, influența lor în acest context este certă, motiv pentru care atitudinile familiei joacă un rol mediator important. În acest sens, Gardner (1985: 109) a judecat influența părinților fundamentală în teoria sa socio-psihologică, deoarece i-a văzut drept principalii mediatori între mediul cultural și elev. Studii mai recente (Gardner et al., 1999) confirmă faptul că influența parentală este direct legată de atitudinile elevilor față de învățare și gradul de efort pe care l-au investit (Lasagabaster, 2006: 393-395).

Metode de detectare a atitudinii față de o limbă

Printre metodele de detectare a atitudinii față de o anumită limbă, dezvoltate de diverși cercetători, menționăm: metoda directă, metoda indirectă, tehnica deghizării, scalele diferențiale semantice sau pur și simplu chestionare, interviuri, observații (Fasold, 1995 :147).

Prin metoda directă se cere, de obicei, subiecților să răspundă la un chestionar sau la întrebări cu referire direct la opinia lor despre o limbă oarecare.

Prin metoda indirectă, în schimb, nu se divulgă respondenților că se investighează atitudinile lor față de limbă.

O abordare interesantă în acest sens, a fost descrisă cu mulți ani în urmă, de Cooper și Fishman (1974 :16-17). Îi interesa să testeze ipoteza conform căreia atitudinile față de limba ebraică în Israel eficientizează această limbă ca limbă de argumentare științifică iar, pe de altă parte, limba arabă este mai eficientă pentru argumentarea islamică tradițională. Astfel, au cerut unui grup de adulți musulmani, bilingvi în ambele limbi, să asculte 4 pasaje de câte 1 minut, înregistrate de vorbitori fluenți în ambele limbi. Textul ales a fost legat de consecințele nefaste ale fumatului, susținute cu argumente științifice și a fost înregistrat în ambele limbi. Un al doilea text, de asemenea înregistrat în cele două limbi, avut la bază argumente tradiționale islamice împotriva lichiorului. Respondenții au fost împărțiți în două grupuri, unul a ascultat înregistrarea cu fumatul în ebraică și cea cu lichiorul în arabă, iar celălalt a ascultat exact invers. Ulterior, au fost întrebați dacă susțin creșterea taxelor pentru țigări sau lichior pentru a descuraja consumul

Scanned with OKEN Scanner

lor. Diferențele au fost foarte mari, respondenții care au ascultat pasajul cu fumatul în ebraică au declarat că susțin creșterea taxelor cu un raport de 2 la 1 față de cei ce au ascultat același pasaj în arabă. În ceea ce privește argumentarea împotriva lichiorului, rezultatele au fost inversate, de două ori mai mulți intervievați care au auzit pasajul în arabă au declarat susținerea creșterii taxelor. Astfel, ipoteza a fost verificată, subiecții neînțelegând nicidecum că au fost testate atitudinile lor față de o limbă sau alta Fasold (1995:149).

Concluzii

Înainte de a încheia, am dori să subliniem importanța studierii atitudinilor în contexte multilingve, contexte din ce în ce mai obișnuite ca urmare atât a internaționalizării societăților, cât și a dorinței multor comunități de a proteja limbile minoritare. Baker (1992), care subliniază această realitate, spune că dorința de a schimba utilizarea și prezența unei limbi prin mijloacele obișnuite de planificare lingvistică, politică lingvistică și înmulțirea resurselor umane și materiale va fi posibilă numai dacă toate aceste eforturi sunt însoțite de atitudini pozitive față de schimbarea dorită. Aici este invitat sistemul educațional să joace un rol fundamental, în special în ceea ce privește generarea de atitudini care să facă posibilă „o mai bună integrare socială într-o lume din ce în ce mai complexă și mai diversă din punct de vedere cultural" (Huguet et al. 2004). Succesul sau eșecul oricărei planificări lingvistice depinde de atitudinile comunității. Prin urmare, studiul și analiza acestora sunt esențiale.

Referințe bibliografice

Ajzen, I. (1988), *Attitudes, personality, and behavior*, Homewood, IL, US: Dorsey Press.

Ángel Huguet, Canalís y Xosé A. González Riaño (2004), *Actitudes lingüísticas, lengua familiar y enseñanza de lalengua minoritaria*. Barcelona: Horsori Editorial.

Bulot, Thierry (2011c), Objet, terrains et méthodes de la sociolinguistique, in Bulot, Thierry / Blanchet, Philippe (ed.), *Dynamiques de la langue française au 21ième siècle: une introduction à la sociolinguistique*, http://www.sociolinguistique.fr, ultima consultare la 9.06.2019.

Calvet, Louis-Jean (2005), *La Sociolinguistique*, 2e édition, Paris: Presses Universitaires de France.

Doron, Roland / Parot, Françoise (1991), *Dictionnaire de psychologie*, Paris: Presses Universitaires de France.

Eagly, A. H., / Chaiken, S. (1993), *The psychology of attitudes*, Orlando, FL, US: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.

Fasold, Ralph (1995), The Sociolinguistics of Society, Oxford: Blackwell.

Gardner, Robert (1985), *Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitude and Motivation*, Baltimore, MD: Edward Arnold.

Scanned with OKEN Scanner

Gueunier, Nicole (1997), Représentations linguistiques, in: Moreau (1997) (ed.), pp. 246-252.
Holmes, Janet (2001), *An Introduction to Sociolinguistics*, 2nd edition. London: Longman.
Jodelet, Denise (1989), *Les représentations sociales*, Paris: Presses Universitaires de France.
Joubert, Aurélie (2009), Pour une sociologie du langage multidisciplinaire et de contraste: les exemples catalan et occitan, in Aquino-Weber, Dorothée / Cotelli, Sara / Kristol, Andres (ed.), *Sociolinguistique historique du domaine gallo-roman: enjeux et méthodologies*, Berne:Peter Lang, pp. 83-107.
Labov, William (1976), *Sociolinguistique*, Paris:Éditions de Minuit.
Lafontaine, Dominique (1986), *Le parti-pris des mots. Normes et attitudes linguistiques*, Bruxelles: Mardaga.
Lasagabaster, David (2006), Les attitudes linguistiques : un état des lieux, in *Éla. Études de linguistique appliquée*, 4 (n° 144), pp. 393-406.
Lüdi, Georges / Py, Bernard (1995), *Changement de langage et langage du changement. Aspects linguistiques de la migration interne en Suisse*, Lausanne: L'âge d'Homme.
McGuire,William (1999), *Constructing social psychology: Creative and critical processes*, Cambridge: Cambridge University Press.
Oskamp, Stuart (1991), *Attitudes and opinions*, (2nd ed.) Englewood Cliffs, NJ, US: Prentice-Hall, Inc.
Richards, Jack / Platt, John / Platt, Heidi (1997), *Diccionario de Lingüística Aplicada y Enseñanza de Lenguas,* Madrid: Ariel Referencia.
Rouquette, Michel-Louis / Rateau, Patrick (1998), *Introduction à l'étude des représentations sociales*, Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble.
Thomas, William Isaac / Znaniecki, Florian (1918), *The Polish Peasant in Europe and America*, Vol. 1. Boston: Badger.
Trudgill, Peter (2003), *A Glossary of Sociolinguistics*, Edinburgh:Edinburgh University Press.

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul 6

Solidaritate și politețe

Politețea lingvistică

Aspectele socioculturale sunt extrem de variate de la o limbă la alta și de la o civilizație la alta. Este motivul pentru care Bronislaw Malinowski (1953) vorbea despre existența unor elemente culturale universale care au drept scop menținerea păcii în sânul unei comunități.

Păstrarea contactului, a civismului și a valorilor de bună vecinătate conduc, în fiecare comunitate umană, la construcția unei paradigme a curtoaziei, care contribuie la consolidarea legăturii sociale, semn al coeziunii unui grup.

Este oare posibil să fim politicoși în același mod în română, japoneză, arabă sau norvegiană? Am fi tentați să răspundem și afirmativ și negativ. Fără îndoială, trebuie luate în considerare dimensiunea comunității respective și mai ales diversitatea situațiilor în care intervine comunicarea.

Avodo (2012:86-89) pune în discuție conceptul de politețe lingvistică, plecând de la patru componente:

a. Politețea ca savoir-vivre (arta de a ști să trăiești)

Raporturile dintre politețe și *savoir-vivre* sunt complexe. Avodo (2012:86) evidențiază concepția populară și dealtfel clasică care reduce politețea la savoir-vivre, la actul de a fi civilizat și la respect. Acești termeni desemnează un set de reguli și de modele de comportamente specifice într-o situație dată.

Din punct de vedere istoric, *savoir-vivre* era apanajul burgheziei. Acest concept avea corespondență în respectarea regulilor referitoare la ținută (așezarea la masă, prezentări, galanterie). Termenul savoir-vivre se referă la „calitatea unei persoane care știe și știe cum să aplice" regulile de politețe. Conform acestei distincții, politețea este mai mult un ideal de comportament, în timp ce *savoir-vivre* este o modalitate de a face și de a fi, o materializare a regulilor de politețe.

b. Politețea ca ritual

Avodo (2012:87) subliniază faptul că politețea poate fi văzută ca un ritual datorită caracterului său mecanic, ordonat, rutinat. În contextul analizei

Scanned with OKEN Scanner

interacțiunii, noțiunea se referă la anumite manifestări discursive cum ar fi salutul, mulțumirile, scuzele; se face, astfel, apel la teoria lui Goffman care stabilește ritualuri de confirmare (acelea care instituie, mențin și consolidează legătura interpersonală) și ritualuri de reparare (cele care atenuează violențele și ofensele). Ritualurile politeții la Goffman au, printre alte funcții, și pe cele de a demonstra că individul este demn de interes și considerație, de a pune în valoare sacralitatea feței și de a întări armonia relațională dintre interactanți.

c. Politețea ca normă socială

Filisetti (2009: 52) și Perez (1997) definesc norma socială ca „un set de comportamente și reacții pe care un grup social îl aprobă sau dezaprobă și se așteaptă ca acesta să fie adoptat sau evitat în mod regulat de către membrii săi, în orice situație". Filisetti consideră că norma socială îndeplinește o funcție triplă: ea dictează un set de constrângeri membrilor societății, autorizează anumite comportamente și situează valoarea pe o scară. Norma socială, reamintește Filisetti, este organizată în jurul a două componente: descriptivă și injunctivă.

Componenta descriptivă se referă la comportamentele acceptate în mod obișnuit într-un grup, care sunt aprobate și recunoscute. Este vorba despre o cunoaștere împărtășită de toată lumea și care face parte din memoria colectivă a habitusului respectiv. Componenta descriptivă a normei sociale spune ceea ce este normal și ceea ce este permis să se facă. Este și cazul ritualurile de politețe. De exemplu, în foarte multe școli (cea românească, cameruneză etc.) elevii se ridică când un profesor sau altă persoană de rang superior intră în clasă, ridică mâna înainte de a vorbi, bat la ușă înainte de a intra.

d. Politețea ca o competență socială

Avodo (2012: 89) admite că, mai mult decât un ritual, decât o normă socială, politețea poate fi considerată o competență socială. Conform teoriei lui Filisetti (2009), competența socială poate fi înțeleasă ca un repertoriu de comportamente care stă la baza acțiunii sociale corecte a unui individ. Să fii competent înseamnă să ai o paletă de capacități care pot servi din punct de vedere social, fie pentru a schimba mediul, fie pentru a crea și menține legături. Aceste abilități sunt identificabile dintr-un set de comportamente observabile.

A fi competent din punct de vedere social înseamnă, de asemenea, să fii eficient în relațiile interpersonale și în rolurile sociale. Competența socială, privită din acest punct de vedere, este în primul rând o chestiune de evaluare personală, dar și o chestiune de evaluare, recunoaștere și acceptare de către alții. Filisetti (2009: 60) e de părere că „să fii judecat pentru că ești competent social, trebuie să fii recunoscut, acceptat de către alții". Comportamentul competent din punct de vedere social trebuie să fie aprobat, astfel, politețea / politețea lingvistică este o competență socială.

Politețea este unul dintre ingredientele care ne permit să reușim în relațiile noastre cu ceilalți. Poate „atinge obiectivele sociale relevante", cum ar

Scanned with OKEN Scanner

fi aprecierea de către ceilalți; se aplică unui „context social dat", „prin utilizarea unor mijloace adecvate", ca un comportament verbal și nonverbal, și „conduce la rezultate pozitive de dezvoltare" (Filisetti, 2009: 63).

Ce este, deci, politețea?

Politețea se poate defini ca „un comportament strategic prin care participanții la actele comunicative urmăresc protejarea reciprocă a imaginilor individuale și întreținerea unei atmosfere de cooperare" (Necula 2012: 340). Actele verbale expresive ajută destul de mult la controlul vorbitorului asupra imaginii personale. Imaginea pozitivă sau negativă depinde în mare măsură de mijloacele și formele de comunicare folosite.

În acest sens, găsim foarte interesante *Maximele de politețe* propuse de Leech (Alberdi Urquizi, 2009:28) care vizează două tipuri de politețe: politețea negativă și politețea pozitivă.

Maxime	**Politețe negativă**	**Politețe pozitivă**
	a minimiza	**a maximiza**
tact	costurile pentru celălalt	beneficiile pentru celălalt
generozitate	beneficiile pentru sine	beneficiile pentru celălalt
aprobare	critica celuilalt	elogiul celuilalt
modestie	elogiu de sine	autocritică
acord	dezacord cu celălalt	acord cu celălalt
simpatie	antipatie	simpatie

Tabelul evidențiază două orientări ale strategiilor de politețe: strategii alocentrate și strategii orientate către locutor.

Leech (1983) introduce și o altă dihotomie: politețea absolută și politețea relativă. Ideea unei politeți absolute se bazează pe existența universală a unui ansamblu de acte considerate ca politicoase sau nepoliticoase. Astfel, politețea absolută are două laturi: politețea pozitivă și politețea negativă. Politețea pozitivă constă în a minimiza un act nepoliticos iar politețea negativă în a maximiza un act politicos. Politețea relativă este tributară naturii și tipului de relație între participanții interacțiunii. Politețea pozitivă pune accentul pe relația de colaborare cu interlocutorul și se caracterizează prin adoptarea unei atitudini de familiaritate față de interlocutor iar cea negativă implică menținerea distanței față de indivizi și se caracterizează prin atitudinea rezervată față de interlocutor.

Prin strategiile pozitive, ne apropiem de interlocutor, pentru a putea să îl înglobăm în zona noastră personală, iar aplicarea strategiilor negative ne îndepărtează de interlocutor pentru a-l plasa în zona socială.

Politețea este, de fapt, o strategie de adaptare la convențiile sociale existente la un moment dat. Prin vânzarea strategiilor, politețea creează condițiile

Scanned with OKEN Scanner

unei interpretări adecvate a intenției de comunicare, pentru ca aceasta să fie înțeleasă corect de interlocutor. Folosirea politicilor pozitive sau negative are scopul de a clarifica contextul în care trebuie să decodifice mesajul.

Modelul de politețe al lui P. Brown și S. Levinson (1987)[29] constituie una din referințele centrale în studiile asupra conceptului de politețe lingvistică. Acest model poate fi sintetizat în jurul a două concepte principale: latura pozitivă și cea negativă, autorii considerând că fiecare individ are două fețe / imagini de sine:

1. fața negativă care poate fi definită ca teritoriul eului, respectiv spațiul privat de care se bucură pentru libertatea sa fiecare individ și pe care dorește să-l conserve; altfel spus, tot ce corespunde *teritoriilor* sinelui: teritoriu corporal, spațial sau temporal, bunuri materiale sau cunoștințe secrete (Ionescu, 2016:45).
2. fața pozitivă, care corespunde narcisismului, imaginii valorizante a subiectului, pe care acesta încearcă să o construiască prin interacțiune.

Termenul *față* a provenit din microsociologia americană propulsată de Goffman, pentru a desemna un aspect al personalității unui locutor afișat în politețe. Inițial, acest concept a desemnat „imaginea exterioară pe care fiecare locutor o afișează în comportamentul său. În prezent, se admite că fiecare locutor posedă o față pozitivă (exterioară) și una negativă (intimă), astfel încât, în procesul de comunicare dintre doi indivizi intervine interferența a patru fețe" (Ciolac, 2003: 107) interlocutorii îndeplinind acte verbale sau non-verbale, unele dintre ele, reprezentând posibile amenințări (*Face Threatening Acts*) pentru una dintre cele patru fețe (Ionescu, 2016:45).

Din această perspectivă, așa cum subliniază Ionescu (2016:45) actele de limbaj se clasifică în:

a) „acte care amenință *fața negativă* a celui care le realizează (oferta, promisiunea);
b) acte care amenință *fața pozitivă* a celui care le realizează (mărturia, scuza, autocritica);
c) acte care amenință *fața negativă* a interlocutorului (violările teritoriale de natură verbală sau non-verbală);
d) acte care amenință *fața pozitivă* a interlocutorului (critica, respingerea, reproșul, insulta, injuria etc.)";

Comunicarea implică două imagini publice. Imaginea pozitivă implică dorința individului de a se bucura de aprecierea și acordul semenilor săi și de a se angaja în relație cu ceilalți. Imaginea negativă presupune dorința de a acționa conform propriilor idei și intenții, de a-și păstra un teritoriu privat sau de a se distanța față de ceilalți.

Culda Daiana[30] (2014) grupează strategiile politeții pozitive în mai multe categorii:

---

[29] *Politenes: some universals in language usage*
[30] https://www.scribd.com/user/183694958/Culda-Daiana, 29.01.2018.

Scanned with OKEN Scanner

1) „Formularea explicită a unor observații care să capteze interesul și atenția locutorului față de interlocutor, precum și empatia (capacitatea de a te pune în locul celuilalt).
2) Exagerarea expresiei aprobării, admirației și simpatiei față de interlocutor prin folosirea complimentelor și a flatărilor.
3) Folosirea unor mărci de identitate care subliniază apartenența interlocutorilor la același grup (forme: persoana I pl. a verbului, pers I pl. a pronumelui personal și posesiv sau termeni de adresare familiară)
4) Afirmarea sau presupoziția preocupării locutorului față de nevoile partenerului (orientare spre interesele celuilalt)
5) Furnizarea/solicitarea de motive pentru efectuarea unei acțiuni dorite numai de locutori (enunțuri interogative)
6) Evitarea exprimării directe a dezacordului prin diverse strategii (includerea lui NU în răspuns printr-o construcție alternativă: Da, dar...)
7) Căutarea acordului cu receptorul prin abordarea unor subiecte sigure sau prin reluarea, integral sau parțial, a replicilor acestuia.
8) Includerea partenerilor în realizarea unei acțiuni pe care o exprimă enunțul, deși aceasta îl privește numai pe locutor, fie numai pe colocutor".

În ceea ce privește strategiile politeții negative, aceeași autoare (Culda, 2014) le sintetizează astfel:

a. „Formularea de scuze pentru a-i indica interlocutorului intenția de a nu-i amenința imaginea.
b. Adoptarea unei atitudini permisive cu privire la dorința sau la posibilitatea partenerului de dialog, de a efectua o anumită acțiune cu intentia de a nu-i da impresia de constrângere.
c. Impersonalizarea enunțurilor prin folosirea vorbirii impersonale, reflexive sau a pluralului în loc de singular.
d. Reducerea la minimum a presupunerilor privind dorința receptorului de a realiza o anumita acțiune prin constructii interogative sau strategii de atenuare.
e. Exprimarea deferenței prin diminuarea propriei personalități în contrast cu exagerarea valorii interlocutorului.
f. Formularea enunțurilor ca și cum locutorul ar contracta o datorie față de partener sau ca și cum l-ar îndatora pe acesta.
g. Atenuarea gradului de indiferență prin elemente sau construcții restrictive pentru a-i crea interlocutorului o stare de confort".

Inspirat de modelul lui Penelope Brown și Stephen C. Levinson (1987), sistemul de politețe propus de Catherine Kerbrat-Orecchioni (1992, 1994, 2005) avansează, așa cum subliniază Ionescu (2016:45), noțiunea de *anti-FTA* sau *FFA* (*Face Flattering Acts*), pentru a desemna actele de limbaj valorizante (complimentul, mulțumirea, urarea etc.), asociate cu politețea pozitivă. Noțiunilor de *face saving* și *face want* (care indică dorința de apărare a fețelor) li se adaugă astfel

Scanned with OKEN Scanner

aceea de *face work* (tot ceea ce întreprinde o persoană pentru ca acțiunile sale să nu amenințe niciuna dintre fețe).

Așa cum subliniază Necula (2012: 340), cele mai importante elemente folosite de autori în teoretizarea politeții rămân următoarele: imaginea de sine (face), politețea (politeness), politețea pozitivă (positive politeness), imaginea/fața pozitivă (positive face), politețea negativă (negative politeness), imaginea / fața negativă (negative face), actul măgulitor sau valorizant (face-flattering-act, notat FFA), actul amenințător sau devalorizant (face-threatening-act, notat FTA), actul anti-amenințător (sau anti-FTA), actul autoamenințător (sau auto-FTA), impolitețea (impoliteness).

Pentru a concluziona această temă subliniem că politețea este un fenomen pragmatic, indubitabil conectat la funcția sa și la intenția socială avută în vedere, nicidecum la formă sau cuvinte. Dacă locutorii folosesc politețea mai mult decât o cere contextul, evident că interlocutorii pot suspecta o altă intenție decât cea enunțată. Politețea rămâne, de asemenea, strâns conectată la contextul situațional (influențat de doi factori: dimensiunea impunerii și gradul de formalitate), la contextul social (alegerea formulelor de politețe depinzând de distanța socială și de relația de putere dintre locutori, diferențele de statut, roluri, vârstă, educație, clasă socială, profesie și etnicitate oferind acestora putere și autoritate) și la contextul cultural (folosirea maximelor de tact și generozitate diferă într-o mare măsură de la o țară la alta, așa cum și politețea negativă este mai folosită în anumite culturi) (Cutting, 2002, 52-54).

Referințe bibliografice

Alberdi Urquizu, Carmen (2009) *Politesse, impolitesse, auto-politesse: Janus revisité*, in *Cedille* 5(5), pp. 25-55.

Avodo, Joseph (2012), *La politesse linguistique dans la relation interlocutive en classe : des enjeux de faces aux enjeux opératoires*, Thèse du 3eme cycle, University of Bergen .

Brown, Penelope / Levinson, Stephen (1987), *Politeness. Some Universals in Language Usage*, Cambridge: Cambridge University Press.

Ciolac, Mariana (2003), Glossaire des principaux termes utilisés en sociolinguistique, in *Dialogos. Assises théoriques de l'approche communicative. Theoretical foundations of the communicative approach*, 8, pp. 107-111.

Culda, Daiana, 2014, *Principiul politeții*, https://www.scribd.com/user/18369-4958/Culda-Daiana.

Cutting, Joan (2002), *Pragmatics and Discourse: A Resource Book for Students*, New York: Routledge.

Filisetti, Laurence (2009), *La politesse à l'école Grenoble*, Grenoble: Presses universitaires de Grenoble.

Ionescu, Ana-Maria (2016), *Mentalități dominante în literatura română și engleză din secolele XIX și XX : o abordare lingvistică*, Pitești: Paralela 45.

Scanned with OKEN Scanner

Kerbrat-Orecchioni, Catherine (1990, 1992, 1994), *Les interactions verbales*, t.1, 2, 3. Paris: Armand Colin.
Leech, Geoffrey (1983), *Principles of Pragmatics*, London – New York: Longman.
Malinowski, Bronislaw (1953), *Sex and Repression in Primitive Society*, London: RKP.
Necula, Zvirid, Ramona-Maria (2012), *Actele de limbaj expressive din perspectiva principiului pragmatic al politeţii*, Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti.

Formule de adresare în diferite culturi

Relaţia dintre limbă şi societate a atras atenţia studiilor sociolingvistice de-a lungul mai multor decenii şi continuă să prezinte interes nu numai pentru lingvistul specializat, ci şi pentru publicul larg. Pe măsură ce se încearcă înţelegerea naturii relaţiilor umane, este important să se analizeze comunicarea în interiorul şi într-o varietate de contexte. Studiile sociolingvistice au arătat că nivelurile diferite ale relaţiilor sociale sunt menţinute de manipularea cu succes a limbajului (Brown & Gilman, 1960, Ervin-Tripp, 1972). Astfel, s-a descoperit că diferite forme de adresare sunt instrumente eficiente în manifestarea relaţiei dintre vorbitor şi destinatar, precum şi în afişarea identităţii vorbitorului în cadrul grupului (Brown & Ford, 1961; Bates & Benigni, 1975; Lambert & Tucker, 1976).

Când locutorii folosesc limba, ei fac mai mult decât să înţeleagă gândurile şi emoţiile interlocutorului. Limbajul este folosit constant în moduri subtile de ambii interlocutori pentru a-şi defini relaţia lor, pentru a se identifica ei înşişi ca parte din grup. În acelaşi timp există o variaţie uriaşă în folosirea formulelor de adresare în diferite limbi, dincolo de graniţele naţionale, în diferite grupuri sociale care trăiesc în aceeaşi ţară, de la un individ la altul şi chiar, subliniem, în cadrul comportamentului aceleiaşi persoane de la un moment la altul.

S-au făcut multe cercetări pentru a analiza ceea ce spun oamenii în interacţiunile zilnice şi alegerile lingvistice pe care le fac pentru a atinge obiectivele de comunicare. Formentelli (2010) afirmă că, în timp ce se angajează în conversaţii, vorbitorii îşi demonstrează în mod conştient sau inconştient identitatea, apartenenţa la o anumită cultură sau comunitate socială şi dorinţa lor de a se apropia sau de a se distanţa de destinatarii lor. Relaţiile sociale dintre vorbitori şi destinatari se reflectă de obicei în felul în care vorbesc unul cu celălalt. Aceste relaţii sunt de putere şi solidaritate.

Roger Brown şi Albert Gilman (1972) au demonstrat de foarte mult timp că pronumele T şi pronumele V sunt guvernate de două forţe, numite de ei *putere* şi *solidaritate*. Puterea derivă din statut social mai înalt sau mai scăzut iar solidaritatea din intimitate şi soartă comună. Geertz (1973:167) numea aceste forţe *statut* şi *familiaritate*. Factorii care conferă statut sau putere sunt: bunăstarea, descendenţa, educaţia, profesia, vârsta etc. Familiaritatea este echivalentul solidarităţii.

Scanned with OKEN Scanner

Plecând, aşadar, de la studiul de pionierat al lui Brown şi Gilman (1960) şi a lucrărilor lui Friedrich (1972) Brown şi Levinson (1987), puterea şi solidaritatea au fost concepte fundamentale pentru teoriile sociolingvistice.

Brown şi Gilman (1960) afirmă că în orice conversaţie între două persoane, una dintre ele are puterea de a controla vorbirea şi comportamentul celeilalte persoane. Autorii susţin că ambii vorbitori nu pot avea acelaşi nivel de putere în interacţiune. Potrivit lui Tannen (1990), puterea este asociată cu forme *nereciproce* de adresare. Un vorbitor, de exemplu, se adresează unei alte persoane folosind un titlu sau nume de familie, dar adresarea către el se face prin prenume.

Solidaritatea este asociată cu *reciprocitatea* formelor de adresare. Ambii vorbitori se adresează unul altuia folosind o formă de adresare, numele de familie sau prenumele.

Puterea indică de obicei relaţii asimetrice în care un vorbitor este subordonat unul altuia, în timp ce solidaritatea indică relaţii simetrice caracterizate de egalitate şi similitudine socială. Relaţiile de solidaritate se disting ca fiind relaţii relativ intime spre deosebire de cele îndepărtate (Hudson, 1996). Dominaţia sau puterea într-o conversaţie este, de obicei, afectată de mai multe variabile precum: genul, statutul, vârsta şi relaţiile de rudenie care fac ca puterea să fie o caracteristică non-moştenită (Al Abdely, 2016: 37-38).

Cele mai multe teorii despre solidaritate afirmă că aceasta este un fenomen pozitiv care aduce beneficii membrilor grupului şi generează sentimente de interconectare. Cu toate acestea, unele cercetări precum cea a lui Komter (2001) vorbesc despre aspectele negative şi consecinţele solidarităţii.

Salifu (2010) sugerează că formele lingvistice folosite de locutori atunci când se adresează unii altora au diferite semnificaţii sociale şi culturale, precum relaţiile dintre participanţi şi atitudinea vorbitorului faţă de interlocutorul său. Autorul a identificat componentele lingvistice cheie din *Dagbanli*, limba vorbită în Savelugu în nordul Ghanei, ca fome de adresare: termeni de rudenie, nume şi titluri. El remarcă, de asemenea, valorile sociale şi culturale aferente fiecăruia. Salifu subliniază, aşadar, diferitele moduri în care aceste elemente sunt combinate, nu doar pentru identificarea referentului sau destinatarului, dar şi pentru comunicarea altor semnificaţii şi atitudini sociale precum politeţea, puterea şi solidaritatea. Studiul a identificat unele diferenţieri pe care oamenii din Dagomba le fac în funcţie de ierarhie, vârstă, gen şi statut. În ceea ce priveşte genul, femeile sunt considerate a fi subordonate bărbaţilor, în timp ce vârsta avansată atrage după sine mult prestigiu, respect şi imagine de sine pozitivă.

Pe de altă parte, în această cultură, numele (prima forma de adresare) sunt împărţite în două categorii: tradiţionale şi islamice. Numele tradiţionale se regăsesc în limba Dagomba în timp ce cele islamice sunt derivate din arabă. Termenii de rudenie sunt clasificaţi în rude superioare: de exemplu, yaba (bunic), (yab) paga (bunica) ma (mama), ba (tata), bakpema ('tată senior', adică fratele /

Scanned with OKEN Scanner

verișorul mai în vârstă al tatălui). Așadar, orice vorbitor care se adresează oricărei persoane care este mai în vârstă, ar trebui să folosească un termen de rudenie în fața destinatarului, cum ar fi *mapira* (junior mother/ mother's younger sister or cousin) and *pirba* (sora sau verișorul mai tânăr a /al tatălui). Termenii de rudenie inferioară se folosesc când vorbitorul este mai tânăr decât interlocutorul. Astfel de termeni includ *bia* (fiu/fiică/nepot/nepoată), *tuzo* (frate /soră/verișor mai tânăr).

Folosirea excepțională a termenilor sociali și de rudenie pentru a arăta respect a fost evidențiată și în alte comunități și culturi, precum cea chineză și japoneză. You (2014) afirmă că termenii care exprimă relația (tată, mătușă etc.) sau poziția (profesor, lector etc.) sunt folosiți pentru a arăta respectul sau pot semnala formalitatea situației, de exemplu în chineza mandarină (baba qing chi) sau japoneză (sensei dozo).

Formele de adresare într-o limbă sunt aranjate într-un sistem complex cu propriile reguli care trebuie dobândite dacă o persoană dorește să comunice în mod corespunzător.

Ce determină, prin urmare, forma de adresare sau felul în care ne adresăm celorlați? Dacă ne uităm cu atenție observăm o varietate de factori sociali care guvernează alegerea noastră: ocazia specială, statutul social sau rangul celuilalt, sexul, vârsta, relația de familie, ierarhia ocupațională, (de exemplu, o întâlnire de serviciu sau o relație medic-pacient, etc.), rasa sau gradul de intimitate (Brown / Levison, 1960).

Studiile asupra formulelor de adresare indică faptul că acestea reprezintă, într-adevăr, o parte din sistemele semantice complete care au legătură cu relațiile sociale (Salami, 2004). Multe alte forme sunt folosite pentru exprimarea relațiilor sociale, în afara utilizării numelui sau pronumelui de persoana a doua. Acestea includ termeni de rudenie (ex. tatăl, mama, fratele, sora, unchiul, nepoata și vărul). Persoana cu statut profesional superior are, de asemenea, privilegiul de a i se adresa cu titlul respectiv și nume de familie în timp ce aceasta se poate adresa celeilalte doar cu prenumele. Cu toate acestea, Brown / Ford (1961: 460) susțin că nu este întotdeauna cazul, persoanele în vârstă nu au întotdeauna un statut profesional superior celor deținut de tineri. De exemplu, dacă există un conflict între un tânăr director și un portar mai în vârstă, statutul ocupațional va avea prioritate; adică, portarul se va adresa cu titlu și nume de familie superiorului său (Brown / Ford, 1961: 458).

O altă formulă de adresare care poate exista în mai multe limbi (ex. engleza americană, româna etc.) este porecla. Aceasta este un nume folosit în mod informal în locul propriului nume. Acest termen apare, de obicei, din cauza caracterului unei persoane sau ca o formă scurtă a numelui real. Se spune că este o formă non-reciprocă de adresare.

Alegerea pronumelor de persoana a doua și a fenomenului conex al termenilor de adresare în limbile vest-europene arată în special formalizarea

Scanned with OKEN Scanner

politeței și a statutului într-o limbă. Un număr de limbi oferă același tip de alegere ca și limba franceză de a se adresa unei singure persoane, folosind fie pronumele singular *tu* sau plural *vous*.

În uzul anterior, forma plurală V (în limba franceză *vous*, *Sie* în limba germană) a fost folosită pentru a aborda pe cineva cu statut mai înalt, dar care în schimb folosește forma T (tu în franceză, du în germană). Cu egalitarismul în creștere al vieții moderne, a apărut o defalcare lentă în formalitatea sistemelor de adresare. Schimbarea ideologică de la V la T asociată cu comunismul a fost documentată în romanele ruse ale perioadei (Spolsky, 1998: 21). Copiii francezi folosesc forma T cu părinții lor. Mulți vorbitori de limba suedeză folosesc acum forma T chiar și pentru străini. În limba română, distincția T și V este încă valabilă; termenii de adresare sunt mai conservativi. În familii se utilizează încă formele V și același lucru se întâmplă cu persoanele necunoscute.

Profesorii din multe societăți primesc titlul sau titlul plus numele de familie, dar la rândul lor se adresează cu prenumele (în unele culturi chiar cu numele de familie). Titlul plus numele sau prenumele este un model comun în mai multe limbi. Chiar dacă nu au relații de rudenie, unii copii din anumite culturi sunt instruiți să se adreseze adulților din generația părinților cu *unchiul* John sau *mătușa* Mary. În Tongan, pe de altă parte, în timp ce există un sistem ierarhic complex cu ranguri aproape feudale, oamenii nu se adresează niciodată cu termeni de rudenie sau cu alte titluri, ci numai cu numele lor (Spolsky, 1998: 22).

În limba arabă, există un set elaborat de modele de adresare. O caracteristică interesantă este obiceiul de a se adresa prietenilor și cunoștințelor folosind numele fiului lor cel mare: unei femei te adresezi cu *um Ahmed*, mama lui Ahmed, și unui bărbat cu *abu Ahmed*, tatăl lui Ahmed (Spolsky, 1998: 22).

Salami (2004: 2) arată că utilizarea numelor, tekonimelor și numelor de animale de companie sau termenilor care exprimă drăgălășenia ca formule de adresare de către femeile Yoruba în raport cu soții lor nu este doar o variabilă, ci și model de utilizare structurat în funcție de vârsta femeilor, nivelul educațional și regiunea de origine în Nigeria.

Un alt studiu relevant în același domeniu este realizat de Afful (2007: 3) în rândul studenților din Ghana.

Plecând de la o proiecție etnografică autorul analizează folosirea unor expresii descriptive (ED), peiorative din punct de vedere denotativ și cultural: *prost*, *obraznic* și *nebun* ca termeni de adresare ai studenților unei universități publice din Ghana (Afful, 2007: 5). Analiza acestor termeni de adresare indică faptul că sunt condiționați de contextul situației și de indicii socio-culturale, precum solidaritatea, sexul, vârsta, precum și factorii pragmatici. Studiile efecuate sugerează că expresia descriptivă (ED) oferă o descriere a unei persoane care să îi permită să știe că cineva i se adresează; adică, funcționează în principal ca un primitor de atenție și un identificator. În cele mai multe cazuri, atunci când cei

Scanned with OKEN Scanner

care se adresează nu sunt cunoscuți cu numele lor, sunt folosite aceste expresii (Afful 2007: 8).

Concluzionăm că există o pânză largă pe care am putea picta complexitatea comportamentului lingvistic în cadrul său social.

Referințe bibliografice

Al Abdely, Ammar Abdul-Wahab (2016), „Power and Solidarity in Social Interactions: A Review of Selected Studies", în *Journal of Language and Communication*, 3(1), pp. 37-48.

Brown, Roger / Ford, Marguerite *(1961), Address in American English.* in *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62(2), pp. 375-385.

Brown, Penelope / Levinson, Stephen (1987), *Politeness: Some universals in language usage* (Vol. 4), Cambridge: Cambridge University Press.

Brown, Roger / Gilman, A. (1960), *The pronouns of power and solidarity.* in *Style in language* Thomas Sebeok (Ed.), Cambridge: MIT Press pp. 253-276.

Fasold, Ralph (1993), *The Sociolinguistics of Language*, Oxford: Blackwell.

Formentelli, M. (2010), *Address strategies in British academic setting*, in *Pragmatics*, 19(2), pp. 179-196.

Friedrich, P. (1972), Social context and semantic feature: The Russian pronominal usage, in *Directions in sociolinguistics,* John J. Gumperz & Dell Hymes (ed.), New York: Holt, Rinehart, Winston, pp. 270-300.

Geertz, Clifford *(1973), The Interpretation of Cultures,* New York: Basic Books.

Hudson, Richard (1996), *Sociolinguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Komter, Elisabeth (2001), *The disguised rationality of solidarity: Gift giving in informal relations*, in *The Journal of Mathematical Sociology*, 25(4), pp. 385-401.

Salami, Oladipo (2004), *Deference and Subordination. Gender Roles and Other Variables in Addressing and Referring to Husbands by Yoruba* Women, in *Linguistik online* 21/4, pp. 65-80.

Salifu, Nantogma Alhassan (2010), *Signaling Politeness, Power and Solidarity through Terms of Address in Dagbanli*, in *Nordic Journal of African Studies* 19/4, pp. 274-292.

Spolsky, Bernard (1998), *Sociolinguistics*, Oxford: Oxford University Press.

Modul de adresare în familie. Studiu de caz[31]

Introducere

Studiile sociolingvistice au arătat că nivelurile diferite ale relațiilor sociale în comunitățile lingvistice sunt menținute prin manipularea cu succes a

[31] Face parte din studiul *Expressing and Establishing Family Relations: How Romanian Parents-in-law are addressed*, in Intersecting Identities and Interculturality: Discourse and Practice, Cambridge Scholars Publishing, 2013, pp. 72-91.

Scanned with OKEN Scanner

limbajului (Brown / Gilman, 1960; Ervin-Tripp, 1972). S-a descoperit, astfel, că diferitele forme de adresare sunt instrumente eficiente în manifestarea relației dintre vorbitor și interlocutor, precum și în etalarea identității vorbitorului în cadrul grupului (Brown / Ford, 1961; Bates / Benigni, 1975; Lambert / Tucker, 1976) .

Termenii de adresare sunt mecanisme lingvistice importante prin care se reflectă atitudinea vorbitorului și interpretarea relației sale cu un vorbitor.

Alegerea necorespunzătoare a formulei de adresare împiedică buna comunicare între vorbitor și destinatar. Importanța formelor de adresare nu poate fi supraestimată în utilizarea limbajului în nicio societate. Ele servesc drept indicator al relației sociale dintre vorbitor și ascultător în raport direct cu statutul și distanța socială. Reprezintă un fel de capital emoțional, care poate fi investit în a-i face pe alții să se simtă confortabil, dar și de a-și salva propria imagine (Brown / Levinson, 1978: 126).

Din ce în ce mai mult, oamenii de știință recunosc modurile în care identitatea este determinată contextual sau construită prin discurs.

Diferitele aspecte ale identității se pot referi la identitatea individuală sau la cea socială. Prima implică modul în care individul este cunoscut lui însuși și este unul dintre multele moduri în care ne gândim la sine, cum ar fi imaginea de sine sau conceptul de sine (Wolfe, 1995). Cea de-a doua formă de identitate este modul în care individul este cunoscut comunității, nu numai în ceea ce privește propriile sale caracteristici, ci și atributele, comportamentele și rolurile pe care comunitatea le prescrie sau le permite individului. Apartenența la un grup implică întotdeauna o tensiune între identitatea noastră personală, propriul nostru sentiment de sine și identitatea noastră socială care reflectă pretențiile familiei sau comunității noastre prin roluri și comportamente prescrise.

În teoria identității, nucleul unei identități este clasificarea eului ca ocupant al unui rol și încorporarea în sine a semnificațiilor și așteptărilor asociate rolului și performanței sale (Burke & Tully, 1977; Thoits, 1986).

Deoarece sinele apare în interacțiunea socială în contextul unei societăți complexe, organizate și diferențiate, s-a susținut că sinele trebuie să fie complex, organizat și diferențiat, reflectând dictumul că „sinele reflectă societatea" (Stryker, 1980). Această idee își are rădăcinile în teoria lui James (1890) potrivit căreia există atât de multe eu-ri diferite, în funcție de câte poziții diferite deținem în societate și, prin urmare, diferite grupuri care răspund la acest eu. Aici identitatea intră în sinele general. Sinele general este organizat în mai multe părți (identități), fiecare dintre acestea fiind legat de aspecte ale structurii sociale. Unul are o identitate, o „desemnare poziționată internalizată" (Stryker, 1980: 60), pentru fiecare dintre diferitele poziții sau relații de rol pe care o persoană le are în societate. Astfel, sinele ca tată este o identitate, la fel ca și sinele în calitate de coleg, de prieten, de etc. în funcție de nenumăratele roluri pe care le poate juca. Identitățile sunt semnificațiile pe care le are un membru al grupului, ca purtător de

Scanned with OKEN Scanner

rol sau ca persoană. Ce înseamnă să fii tată, coleg sau prieten? Aceste semnificații sunt conținutul identităților.

Deoarece identitatea este o noțiune foarte complexă legată de mai multe științe, vom restrânge cercetarea noastră la abordarea lingvistică a rolului social exercitat de părinți și soți.

Acest studiu examinează diferitele formule de adresare pe care cuplurile căsătorite le utilizează în dialogul cu socrii lor și modul în care tinerii se raportează la aceștia. Modul în care părinții sunt abordați inițial poate avea un efect de durată asupra lor (reprezentarea lor) și poate creiona viitorul relației lor. Fiecare familie este unică, astfel încât felul în care ne adresăm socrilor noștri ar putea deveni o problemă majoră. Cercetarea vine ca o explorare a dificultății pe care toate cuplurile o resimt atunci când comunică cu socrii lor. De aceea, am intervievat mai mulți respondenți, de vârste și categorii socioprofesionale diferite. Lista termenilor folosiți nu respectă întotdeauna aceeași ordine și variază în funcție de diferitele componente ale identității: vârsta, nivelul de educație, cadrul socioprofesional și relațiile intra-conjugale.

O astfel de analiză poate îmbunătăți înțelegerea noastră în raport cu relațiile și poate spori cunoștințele noastre despre partenerii relaționali, modul în care înțeleg relația și modul în care se leagă de alte aspecte ale vieții lor.

Metodologie

Cercetarea de față urmărește să identifice diferențele lingvistice și factorii care influențează utilizarea termenilor, atunci când tinerii se adresează socrilor.

S-a efectuat o anchetă sociolingvistică având la bază utilizarea unui chestionar ca metodă convențională de obținere a „informațiilor lingvistice", urmată de interviuri semi-direcționate individuale și observații directe.

Un aspect important care a fost luat în considerare a fost diversitatea tuturor coordonatelor: sexul, ocupația, vârsta și reședința.

Chestionarul a fost pregătit în limba română și a cuprins întrebări deschise și închise.

Au fost, de asemenea, întrebări legate de sexul, vârsta, locația, studiile și ocupația respondentului. Respondenții au fost întrebați despre modul în care se adresează socrilor și modalitatea în care se raportează la aceștia.

Eșantionul a cuprins 100 de de persoane căsătorite din România. Nu a fost efectuată nicio selecție bazată pe gen. Respondenții proveniți din zonele rurale și urbane au fost intervievați separat, indiferent de județul lor de origine. Nu a existat o metodă de selectare a respondenților, au fost intervievați toți cei întâlniți de-a lungul mai multor luni.

Interviurile semi-directive au fost avut drept scop explicarea și justificarea folosirii formulelor respective de adresare și modurile de raportare.

Scanned with OKEN Scanner

Ipoteza de cercetare

Genul, vârsta, profesia și locația (urbană / rurală) par să aibă o influență importantă în folosirea formulelor de adresare iar acești factori pot genera diferențe lingvistice semnificative în comunicarea contextuală.

Simboluri parentale

Relația dintre soacră și fiică nu a fost niciodată simplă în cultura românească. În trecut, soacra obișnuia să aibă putere notorie în casă. Și asta pentru că soția a fost adesea forțată să trăiască în casa soțului ei împreună cu familia sa. Puterea acesteia încă se mai resimte și astăzi, în special în zonele rurale.

Folosirea limbajului în reglementarea tensiunii și menținerea unei anumite stări între soacră și noră este sugestivă. Oricum această apropiere a dus la un dispreț proverbial. Cele mai multe dintre proverbe și zicale referitoare la soacră au o conotație negativă. Este interesant că niciunul dintre proverbe nu atacă pe socri.

Aproape toate proverbele vorbesc despre tratamentul rău pe care nora îl primește din partea soacrei: "*Soacra, soacra, poama acra de te-ai coace un an și o vară tot ești acră și amară*»; «*de ochii soacrei*»; «*soacra este bună surdă de-o ureche și chioară de un ochi*»; «*ochi de soacra*»; «*limba soacrei*».

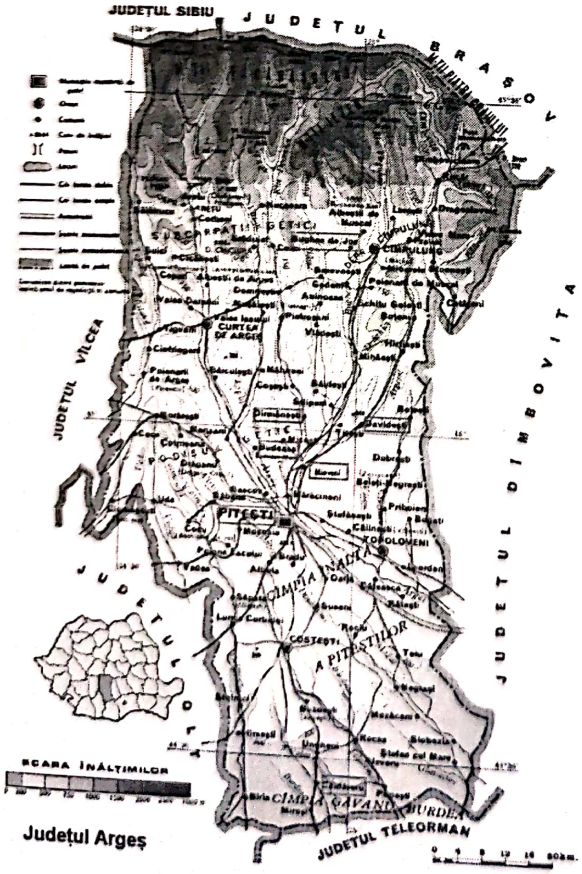

Județul Argeș

Abordarea sociolingvistică a anchetei

Cercetarea noastră începe cu câteva informații de bază despre cei intervievați. Detaliile solicitate se referă la *vârstă, gen, locație, educație* și *profesie*.

Variabila de *vârstă* acoperă o gamă largă, și anume de la 26 la 70 de ani. Aceasta ne poate ajuta să facem distincția între educația premergătoare războiului, educația comunistă și educația post-comunistă. Dacă împărțim în cinci categorii (<30; 30-40; 40-50; 50-60; 60-70), realizăm că cel mai dominant grup este 50-60 de ani, imediat urmat de 30-40 ani, fapt care ne poate reliefa explicații și observații legate de discrepanța între generații.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

În ceea ce privește *genul*, statisticile arată că femeile intervievate reprezintă 51%, iar bărbații 49%, un procent destul de echilibrat. Acest lucru ne face să ne întrebăm despre existența unor diferențe lingvistice între bărbați și femei.

Variabila de *localizare* indică două zone sociale distincte: zone urbane și zone rurale. Zona urbană este reprezentată de două orașe Pitești și Mioveni, ambele situate în partea de sud a României. Primul are o populație de peste 200.000 de locuitori, este unul dintre orașele industriale principale din România și se află la aproximativ 110 km de București. Mioveni este un oraș mic de 35.801 locuitori și are o populație predominant alcătuită din muncitori, are și un caracter industrial, având în vedere existența complexului industrial Dacia-Renault. Zona rurală este acoperită de satele care înconjoară aceste orașe sau situate la o distanță de cel mult 60 km (Strimbeni, Bughea de Jos, Dirmănești, Budeasa, Conteşti).

Originari din diferite zone, respondenții noștri au evident mentalități, culturi, religii și educații diferite, care sunt pline de semnificație în interpretarea rezultatelor chestionarului.

Am ales în mod deliberat aceste două zone distincte, având în vedere faptul că locuitorii satelor mici ar folosi probabil modele lingvistice diferite atunci când se vor adresa părinților decât cei din orașe.

Categoria *socioprofesională* ne oferă o gamă largă de profesii (ex. consilier juridic, jurist, sociolog, administrator, psiholog, profesor, profesor universitar, inginer, electromecanic, mecanic, șofer, sudor, pensionar), astfel că îi vom împărți în două categorii muncitori vs. funcționari.

În ceea ce privește educația lor, subliniem trei categorii: beneficiari ai învățământului primar, mediu și superior.

Formule de adresare către socrii

Forma de adresare reprezintă unul dintre markerii politeții și este o parte indispensabilă a comunicării. O formă de adresare adecvată promovează fără probleme comunicarea interpersonală. O formulă de adresare care este politicoasă într-o cultură, poate fi inadecvată într-o altă cultură.

Modul în care ne adresăm la început socrilor noștri poate avea un efect de durată asupra relațiilor noastre. Fiecare familie este unică, deci cum să ne adresăm socrilor poate fi o problemă majoră. Asta se datorează faptului că poate transmite emoții sau poate avea repercusiuni pe termen lung. De fapt, decizia de a ne adresa într-un anume fel socrilor poate stabili tonul pentru întreaga relație care urmează.

Cei mai mulți dintre noi nu ne simțim confortabil, adresându-ne soacrei cu „mamă"; la urma urmei, avem deja o „mama" (și una este de obicei mai mult decât suficientă!). În afară de asta, ce se întâmplă dacă o strigăm pe soacră „mamă" și ambele „mame" sunt în același timp în cameră? Folosim mama 1 și mama 2?

În cele ce urmează, purcedem la analiza datelor colectate cu ajutorul chestionarului și a interviurilor semi-directe. Această etapă este urmată de o discuție a rezultatelor.

Răspunsul general la chestionarele privind formulalele de adresare din zonele rurale și urbane arată o varietate de termeni cu care sunt abordați socrii. Analiza dezvăluie zece modalități diferite de adresare soacrei și anume *mamă, mămica, mica, mama plus prenume, tanti plus prenume (P), prenume, doamnă, mamaie, mama soacră, evitarea numelui* la care se adaugă alte trei forme afective izolate, și anume, *coană, babă, cuscră*. Acestea din urmă sunt doar forme de adresare și exprimă ideea unei relații bune și speciale între ginerii respectivi și soacrele lor.

Cele mai frecvent utilizate formule sunt *evitarea numelui* (28%) și *mămica* (28%). Ancheta arată că această egalitate își găsește explicația în cele două zone alese pentru interviuri. Majoritatea informatorilor care trăiesc în oraș nu folosesc nicio formă de adresare (*evitarea numelui*), în timp ce ceilalți care trăiesc în mediul rural utilizează *mămica* de cele mai multe ori. Și viceversa este valabilă, adică unii respondenți care trăiesc la țară (6%) nu folosesc nicio formă de adresare în timp ce se adresează socrilor.

Mămica este un diminutiv al substantivului mamă și a fost întotdeauna o formă comună de exprimare foarte răspândită în mediul rural.

O persoană care locuiește în oraș nu o folosește în mod obișnuit și preferă să evite orice formulă de adresare. Strategiile de evitare a numelui se bazează pe folosirea celui de-al doilea pronume, a formei politicoase (dvs.) și a conjugării verbului la plural. Brown și Gilman (1960: 252), studiind semantica pronumelor de adresare, au constatat că există „covarianță între pronumele folosite și relația obiectivă existentă între vorbitor și destinatar". În timp ce accentul lor este pe folosirea pronumelui, argumentul lor poate fi generalizat pentru a include oricare dintre alegerile lingvistice ale unui vorbitor. Vorbitorii se poziționează în relație cu alții prin folosirea unor forme lingvistice specifice care transmit informații sociale.

O singură propoziție poate dezvălui multe despre un vorbitor: cadrul, locul nașterii sau originea, clasa socială sau chiar intenția socială, adică dacă dorește să pară prietenos sau distant, familiar sau deferențial, superior sau inferior (J. Gumperz, 1968: 94). Astfel, un vorbitor folosește un limbaj nu numai pentru a se exprima, ci și pentru a crea o reprezentare a lui în raport cu alții cu care interacționează.

Un procent mare dintre subiecții intervievați folosește termenul *mamă* (14%) predominant în mediul rural. Formele foarte izolate de adresare sunt *mica, mama plus P, tanti plus P* utilizate și în mediul rural.

O parte dintre respondenți folosește *mamaie* mai ales după nașterea primului copil. Ar trebui să remarcăm aici o paralelă cu evoluția relațiilor maritale, la prima naștere apare, de obicei, și o schimbare a termenilor de adresare (nici soțul nu este exclus aici). Înainte de prima naștere (aceasta are mai multă valoare euristică decât una empirică), mireasa îi numește pe socrii ei „doamnă", respectiv

Scanned with OKEN Scanner

„domnul", dar odată cu sosirea maternității, aceste forme de adresare se transformă în „bunica" și „bunicul". Pe de altă parte, mirele adoptă aceleași forme de adresare atunci când comunică cu socrii săi.

Forma de adresare *P* nu este deloc răspândită în mediul rural, iar în orașe procentul de utilizare este destul de mic (4%). În România nu este un obicei în familie, am putea spune că este chiar o formă nepoliticoasă de adresare pentru persoanele în vârstă, exceptând evident pe cei care o preferă. În general, cei non-conformiști o folosesc.

Nu am găsit nicio formă de adresare care să fie utilizată aproximativ în mod egal în ambele zone. Chiar și atunci când luăm în considerare vârsta, găsim o preferință reală pentru o formă sau alta. În orașe, în special tinerii intervievați, preferă *Evitarea numelui*, *doamnă*, Prenume, *mama soacră*, în timp ce cei care trăiesc la țară preferă *mamă, mămica, mica, mama plus P, tanti plus P, mamaie.* Interviurile semi-direcționate sugerează că aceste forme de adresare folosite în mediul rural sunt, de cele mai multe ori, forțate de normele morale și sociale, în multe cazuri nu semnalează familiaritatea, ci reflectă un soi de respect. Luând în considerare acest lucru, rezultă că Evitarea numelui este formula preferată de adresare.

În tabelul de mai jos prezentăm toate aceste forme de adresare:

Formule de adresare către soacră	**Zona urbană**	**Zona rurală**
Evitarea numelui	20%	8%
Mămica	2%	26%
Mamă	2%	12%
Mica	0%	2%
Doamnă	8%	0%
P (prenume)	4%	0%
mama soacră	2%	0%
mama plus P	0%	2%
tanti plus P	2%	0%
Mamaie	10%	0%

mamaie (înainte de priml copil)	mamaie (după primul copil)
4%	6%

În ceea ce privește formele de adresare către socrul, în ancheta noastră găsim douăsprezece forme, unele mai frecvente, altele mai izolate: *Evitarea numelui, tataie, tată, tata plus P, tăticule, tată socru, ticu, P, T+P, tătuțu, socrule, papa.* Cel mai mare procent este înregistrat de *tăticule* (28%), iar populația care îl folosește este cea mai mare parte din mediul rural (85%), restul informatorilor din

Scanned with OKEN Scanner

oraşe fiind între 49-59. La acest procent putem adăuga *ticule* (4%), forma sa scurtă (4%).

Cea de-a doua formă cea mai utilizată de adresare este *Evitarea numelui*; 18% dintre informatori preferă această variantă; este folosită preponderent de populaţia care locuieşte în oraş. Nu este neapărat o formă folosită de cuplurile tinere, sunt şi tineri şi vârstnici care o preferă. Un procent de informatori care trăiesc în zona R se abţin să utilizeze o anumită formule de adresare către socru.

Adoptând strategia de evitare a numelui, informatorii se văd forţaţi să folosească pronumele personale, forma politicoasă, de plural, *dumneavoastră*, atunci când se adresează tatălui-socru. Dacă luăm în considerare diferenţierea T / V la care se referă Brown & Ford, concluzionăm că, în cazul nostru, forma V nu indică neapărat distanţa, ci şi un anumit grad de respect. Dacă un aspect de „politeţe" este asociat cu un pronume V devine deja dubios, ori de câte ori există mai multe pronume V într-o limbă sau ori de câte ori sistemul de forme legate depăşeşte o dihotomie T / V simplă. În limba română standard, pronumele V1 *dumneata* este frecvent utilizat cu inferiori şi, prin urmare, nu reprezintă un caz convingător de politeţe. Forma cu adevărat politicoasă ar fi V2, *dumneavoastra*.

Al treilea termen foarte utilizat de adresare este *tată*. Această formă este folosită puţin mai mult în mediul rural decât în oraş; chiar şi cei care locuiau în oraş trăiau odinioară la ţară, iar vârsta lor variază între 50-70 de ani.

Analiza ulterioară a datelor sugerează că socrul este de asemenea numit *tataie* (bunicul), dar, după cum s-a menţionat mai sus, se întâmplă, de obicei, după naşterea primului copil. Procentul în discuţie este de 8% şi indică informatorii care trăiesc în zona U.

O formă de adresare, folosită într-un procent mai mic, de 8%, este T+P (titlu şi prenume), (de exemplu *nea'* Rică, *nea'* Gică). *Nea* este un apelativ folosit mai ales în mediul rural care derivă din „nenea", o formă respectuoasă folosită de un copil sau de o persoană mai tânără pentru a se adresa un om mai în vârstă. Omologul său de sex feminin este tanti (de exemplu tanti Florina) şi reprezintă împreună două forme de adresare obligatorii în mediul rural, doi înlocuitori ai domnului şi doamnei.

Procentaje mai mici apar la termenii izolaţi, cum ar fi *papa* (2%), *socrule* (2%), *tată socru* (6%), *tătuţu* (2%), *P* (4%), *tata + P* (2%). Concluzionăm că forma de adresare cu P(renume) nu este una obişnuită în familiile româneşti, procentul este foarte mic şi nereciprocitatea FN este cauzată de diferenţele de vârstă sau statut profesional. Este încă considerată nepoliticoasă utilizarea prenumelor socrilor, cu excepţia cazului în care acestea sunt în favoarea acestei forme de adresare.

Tabelul de mai jos sintetizează toate formele de adresare folosite de intervievaţii noştri pentru socrii lor:

Scanned with OKEN Scanner

Forme de adresare către Socru	Zona urbană	Zona rurală
Evitarea numelui	10%	8%
Tăticule	6%	22%
Tată	8%	8%
Tataie	8%	0%
Ticu	0%	4%
T+P	8%	0%
tata plus P	0%	2%
P	4%	0%
tată socru	4%	2%
Socrule	0%	2%
Tătuțu	0%	2%
Papa	2%	0%

Pe lângă localizare, alți factori, precum sexul, vârsta și ocupația, par să influențeze utilizarea tuturor formelor de adresare. Vom analiza și corela aceste coordonate cu termenii cei mai frecvenți de adresare.

Femeile folosesc termenul de adresare *mămica* mai mult decât omologii lor de sex masculin (18% comparativ cu 10%). În ceea ce privește vârsta, constatăm că cei care se află la vârsta de 20 de ani nu utilizează niciodată acest mod de adresare, cei de 30 de ani foarte rar (2%), în timp ce cei peste 40 de ani o utilizează într-un procent foarte mare (26%). Analiza profesiei ne relevă că majoritatea lucrătorilor folosesc această formă de adresare.

Atunci când se găsesc strategii de *evitare a oricărei forme de adresare*, bărbații (14%) și femeile (14%) par la fel de rapizi în găsirea acestora. Tinerii la 20 de ani utilizează această strategie (12%), cei la 30 de ani o folosesc în procent de 6% iar cei peste 40 de ani (10%) o preferă. Aproape toți intelecualii se găsesc în situația de a evita numele.

Forma de adresare *mamă* este utilizată semnificativ mai mult de bărbați decât de femei (10% față de 4%). Mai mult decât atât, subiecții cu vârsta de peste 40 de ani sunt singurii care utilizează această formă de adresare, pentru celelalte categorii aceasta fiind inexistentă. Muncitorii sunt singurii care sunt dependenți de acestă formulă de adresare fie că este vorba de decizie personală fie că este obligația impusă de obiceiurile în familie.

În ceea ce privește cea mai utilizată formă de adresare *tăticule* pentru socru, constatăm că femeile o îndrăgesc mai mult (18%) decât bărbații (10%). Cei mai tineri, de 20 de ani, nu folosesc niciodată această formă, cei de 30 de ani, aproape niciodată (2%), iar cei peste 40 de ani o utilizează într-un procent mare (26%). Majoritatea non-intelectualilor preferă sau se află obligați să folosească această formă de adresare.

Scanned with OKEN Scanner

În ceea ce privește *evitarea numelui*, persoanele de gen feminin înregistrează un procent ușor mai mare (10%) decât cele de gen masculin (8%). În raport cu vârsta însă, găsim o asemănare între toate categoriile de vârstă, 6% dintre cei cu vârsta cuprinsă între 20-30, 6% dintre cei cu vârste cuprinse între 30-40 ani, 6% dintre cei peste 40 de ani. Această strategie este mai folosită de intelectuali, dar există totuși unii muncitori care o folosesc.

Forma de adresare *tată* este utilizată semnificativ mai mult de bărbați decât de femei (14% față de 2%). În plus, subiecții cu vârsta peste 40 de ani sunt singurii care utilizează această formă și sunt, în general, de profesie muncitori.

În concluzie, tabelele de mai jos redau mai exact formele de adresare corelate cu toți factorii luați în considerare.

Formule de adresare către soacră	**Zona urbană**	**Zona rurală**	**Gen M F**	**Vârstă 20 30 40<**	**Profesie**
mămica	2%	26%	10% 18%	0% 2% 26%	MW
Evitarea numelui	20%	8%	14% 14%	12% 6% 10%	NMW
mamă	2%	12%	10% 4%	0% 0% 14%	MW

Formule de adresare către soacră	**Zona urbană**	**Zona rurală**	**Gen M F**	**Vârstă 20 30 40<**	**Profesie**
Tăticule	6%	22%	10% 18%	0% 2% 26%	MW
Evitarea numelui	10%	8%	8% 10%	6% 6% 6%	NMW
Tată	8%	8%	14% 2%	0% 0% 0%	MW

Interviurile semi-directe au vizat clarificarea și justificarea utilizării formelor de adresare de către respondenți atunci când se adresează socrilor lor.

Am stabilit mai multe categorii în funcție de motivele pe care intervievații le-au enunțat pentru a decide asupra formelor adoptate.

Primul se referă la strategia de evitare a numelui sau la ceea ce Wolfson și Manes numesc forma zero de adresare. Respondenții nu pot folosi *mamă* sau *tată* pentru că nu simt așa; ei cred că nu este normal pentru că părinții sunt unici, mai ales când mama sau tatăl moare, aceștia nu pot fi înlocuiți de către socrii. Alte motive pentru evitarea oricărei forme de adresare sunt divergențele din familie sau atmosfera creată la început, care nu este frumoasă așa cum ar trebui să fie. Pe de altă parte, alți subiecți consideră că tradiția impune anumite reguli pentru societate, dar acestea nu trebuie respectate cu strictețe. În mod similar, folosirea P,

Scanned with OKEN Scanner

nu face parte din comportamentul lor de adresare, prin urmare, îl consideră nefiresc. Oricum, evitarea numelui pare să arate cât de problematică este pentru majoritatea subiecților adresarea către socrii.

Motivele pentru alegerea formelor de adresare către socrii cu *mamă, tată* și alte forme derivate, cum ar fi *mămica, tăticu, mica* sau *ticu*, indică obiceiurile familiale. Prin urmare, 30% dintre respondenți se simt obligați din punct de vedere moral să se adreseze cu unul dintre acești termeni, declarând că nu simt așa, dar o fac în semn de respect. Cu alte cuvinte, este o obligație impusă de vremuri, mai ales că acești intervievați trăiesc mai mult în zona R și sunt puțin mai în vârstă. Pe de altă parte, putem vorbi și despre o obligație zonală, de exemplu în Teleorman, care se află în sudul României, nu se folosește *mamă* pentru soacra, ci *mămica*, *tăticu* (pentru socru) pentru că acesta obiceiul și este necesar să se facă o distincție între părinții biologici și socrii.

Numai un procent de 14% dintre subiecți simte nevoia de a se adresa socrilor cu termeni precum lor *mamă, tată, mămică, tăticu, mica* sau *ticu* din diferite motive (relații reci cu unul dintre părinții naturali sau nevoia de afecțiune când unul dintre părinți a murit).

Un alt model utilizat de 10% dintre intervievații noștri este *mamaie* sau *tataie*, o strategie pentru evitarea numelui, mai ales când s-au născut copii. Ei au adoptat această formă de adresare, deoarece nu au simțit altfel.

Se pare că cei mai tineri adoptă diferite forme de adresare, fie că utilizează P sau T+P deoarece socrii îi inspiră astfel sau orice alte forme mai mult sau mai puțin afective (*tanti, doamna, papa, coana* etc.).

Moduri de referire la socrii

Există mai multe moduri în care respondenții noștri se referă la socrii lor. Când vorbesc despre soacrele lor, informatorii noștri folosesc într-un procent ridicat (64%) termenul *soacră-mea* și *mama soacră* 2%. Bărbații folosesc această formă mai mult decât femeile (66,67% față de 44,4%). Trebuie remarcat faptul că mama soacră (folosită de 2%) este o formă mai elevată decât *soacră-mea,* folosit informal.

Oricum, formele de adresare *mămica, mica, mama soacră, mama lui X*, descrise de Lydia Sciriha (1998: 114) sugerează „o relație bazată mai degrabă pe consangvinitate decât pe afinitate".

Cel de-al doilea mod de referință cel mai comun (10%) pentru soacră este *mama lui X* (mama soțului / soției mele). Acest termen este utilizat atât în zona R și cât și U, de către intelectuali și non-intelectuali. Este mai utilizat de femei decât de bărbați: 80% vs 20%. Vârsta nu pare să aibă nicio influență asupra utilizării acestui mod de referință.

Mămica și *mica* sunt utilizate numai în zona R (8%, 6%). Acest mod de referință se referă mai mult la femei (60%) decât la bărbați (40%), iar utilizatorii

Scanned with OKEN Scanner

sunt toţi muncitori. Grupul de vârstă care utilizează aceşti termeni este de peste 40 de ani.

Un singur respondent utilizează un alt mod de referinţă, specific vârstei: *cea batrână*).

Continuând cu analiza noastră privind modul în care sunt menţionaţi socrii, găsim aproape aceleaşi tipare ca şi pentru soacre.

Socru-meu este forma cea mai comună în rândul intervievaţilor noştri (56%), cei mai mulţi dintre ei trăind în zona U. Intelectualii folosesc această formă mai mult decât muncitorii. Bărbaţii o folosesc mai mult decât femeile (60% faţă de 40%). Forma sa sinonimă *tata socru* este mai formală şi este utilizată de 6% dintre respondenţi.

Cel de-al doilea mod de referinţă este *tăticu*. Este utilizat de 10% dintre respondenţi şi este utilizat mai frecvent la ţară decât în oraşe (90% vs 10%). Dacă adăugăm la acesta formula sa scurtă *ticu*, acest procent va creşte până la 16%. Aceste forme sunt preferate de muncitori şi femei.

O categorie specială este reprezentată de cei care folosesc titlul şi prenumele (T+P). Procentul este de până la 6% şi este utilizat numai în zona U, predominant de către bărbaţi. Este vorba de curajul cuplurilor tinere care trăiesc în oraş care încalcă regulile?

Dacă ne uităm la cei care se referă la socrii folosind P (2%), ne vom da seama că, nu putem vorbi despre o nouă tendinţă în formele de adresare şi moduri de referinţă. Acest procentaj este prea mic şi arată către bărbaţi, tineri, intelectuali care trăiesc în oraş.

Un alt mod de referinţă la socru este tata lui X (tatăl soţului meu / soţiei mele). Nu este deloc frecvent, este utilizat doar de 4% dintre respondenţi. Este folosit în egală măsură de bărbaţi, de femei şi de intelectuali. Acelaşi procent de 4% utilizează un mod de referinţă specific vârstei: cel bătrân.

Concluzia pe care o tragem este că există diferenţe lingvistice în societatea românească, în ceea ce priveşte oamenii care trăiesc în zonele R şi U atunci când se referă la socrii lor, dar aceste diferenţe încep să se diminueze în pas cu modernizarea şi relaţia lor nu mai este una strânsă aşa cum a fost. Este mai mult o chestiune de norme morale.

Concluzii

Pe scurt, formulele de adresare joacă un rol important în comunicare, iar cele care sunt adecvate sunt folositoare relaţiei interpersonale. Modul în care se spune este adesea mai important decât ceea ce se spune. Acest studiu a încearcat să identifice procesele sociolingvistice importante prin observarea lor în viaţa de zi cu zi.

Limba variază în funcţie de vârstă, clasă, educaţie, religie, ideologie, sex etc. În ceea ce priveşte comportamentul de adresare, vorbitorii aceleiaşi limbi

Scanned with OKEN Scanner

diferă în numărul de variante care alcătuiesc repertoriul formelor lor de adresare, precum și în regulile conform cărora selectează formulele din repertoriul lor.

Ancheta noastră arată că există diferite moduri și forme de adresare către socrii. Evitarea numelui pare a fi predominantă atât pentru soacră, cât și pentru socru. Procentajul respondenților care folosesc acest formulă este mare și distinge rezidenții orașului de cei care trăiesc în mediul rural. Strategiile de evitare a numelui se bazează pe folosirea pronumelui de persoana a doua, a formei de politețe (*dumneavoastră*) și a conjugării verbului la forma de plural.

Pe de alta parte, locuitorii zonei rurale folosesc aceste forme de adresare *mama / tata, mămica / tăticu, mica / ticu* mult mai frecvent decat cei care locuiesc în oras. Interacțiunea cu socrii este, probabil, mai frecventă. Motivele pentru care intervievații au ales să folosească aceste forme de adresare sunt legate de obiceiurile familiale și sunt mai dgrabă formale decât afective. Utilizarea P nu se dovedește a fi o obișnuință între soți atunci când se adresează socrilor.

Ca o consecință a dezvoltării accelerate, modalitatea de adresare a tinerilor și a vârstnicilor este guvernată de reguli diferite. Aceasta nu implică faptul că cel mai tânăr consideră că cel în vârstă este inferior și viceversa ci spune mai degrabă ceva despre vârstele vorbitorilor și atitudinile lor în general (de modă veche vs. relaxarea modernă).

Trecerea la un stil formal poate, de asemenea, să se exprime în detrimentul destinatarului, dar deferența nu este neapărat implicită.

Când vorbesc despre socrii, un procent ridicat de respondenți folosesc forme fixe de referință *soacră-mea* (soacra mea) și *socru-meu*, în special cele din zona U, în timp ce cei care trăiesc în mediul rural folosesc forme lexicalizate diferite, ceea ce din punct de vedere lingvistic demonstrează că relația lor este una apropiată.

După cum sugerează Lydia Sciriha (1998: 117), locuitorii din zona U nu interacționează cu părinții atât de des și acest lucru se reflectă nu numai din punct de vedere social, ci și lingvistic în utilizarea diferitelor forme de adresare și de referință.

Referințe bibliografice

Brown, R. / Gilman, A., (1960), *The Pronouns of Power and Solidarity. Style in Language*, Boston: MIT Press, pp. 253-276.

Brown, P. (1978), *Universals in language use: Politeness phenomena*, Cambridge: Cambridge University Press.

Brown, P. / Levison, S. (1987), *Politeness: Some universals in language usage*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gecas, V. / Burke, P. J. (1995), *Self and identity*, in K. Cook, G. A. Fine, & J. S. House (Eds.), *Sociological perspectives on social psychology* (pp. 41-67), Boston: Allyn and Bacon.

Scanned with OKEN Scanner

Gumperz, J., (1968), *The Speech Community, International Encyclopedia of the Social Sciences,* London: Macmillan, pp. 381-386.

Sciriha, L., (1998), *The Linguistic Construction of Social Space*: Addressing parents-in-Law in Malta, in Mahendra, K., V., *Sociolinguistics, Language, and Society*, New Delhi; Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, pp. 106-117.

Spolsky, Bernard (1998), *Sociolinguistics*, Oxford: Oxford University Press.

Stryker, Sheldon (1987), *The interplay of affect and identity: Exploring the relationships of social structure, social interaction, self, and emotion*, Chicago: American Sociological Association.

Thoits, Peggy A / Virshup, Lauren V (1997), *Me's and We's: Forms and Functions of Social Identities.* in R. Ashmore and L. Jussim (Eds) *Self and Identity: Fundamental Issues,* Oxford: Oxford University Press, pp. 106-133.

Scanned with OKEN Scanner

Bibliografie

Abraham, Florin (2006), Partide ale minorităţilor etnice din România: cazul UDMR, in Ciobanu, Vasile / Radu, Sorin (ed.), *Partide politice şi minorităţi naţionale din România în secolul XX*, Sibiu: Editura Universităţii „Lucian Blaga" din Sibiu.

Abric, Jean-Claude (1994), *Pratiques sociales et représentations*, Paris: PUF

Academia Română (2005), *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a doua, *Bucureşti*: Editura Univers Enciclopedic.

Achim, Viorel (1998), *Ţiganii în istoria României*, Bucureşti: Editura Enciclopedică.

Activewatch (editor) (2011), *Stereotipurile de gen în publicitate şi mass-media*, Bucureşti, http://www.cpe.ro/wpcontent/uploads/2016/03/stereotipurile-de-gen-in-publicitate-si-mass-media.pdf

Ajzen, I. (1988), *Attitudes, personality, and behavior*, Homewood, IL, US: Dorsey Press.

Akbaşlı, S. (2012), Communication and interaction in the classroom, in R. Sarpkaya (ed) *Classroom Management*, Ankara: Anı Yayıncılık .

Al Abdely, Ammar Abdul-Wahab (2016), *Power and Solidarity in Social Interactions: A Review of Selected Studies*, in *Journal of Language and Communication*, 3(1), pp. 37-48.

Alberdi Urquizu, Carmen (2009) *Politesse, impolitesse, auto-politesse: Janus revisité*, in *Cedille* 5(5), pp. 25-55.

Alladina, Safder / Edwards, Viv (1991), *Multilingualism in the British Isles*, London: Blackwell.

Allport, Gordon (1954), *The Nature of Prejudice*, Cambridge: Addison-Wesley.

Amossy, Ruth, Les *idées reçues, Sémiologie* du *stéréotype*, in Collection *Le texte à l'œuvre*, Paris: Nathan.

Angus Fraser, Angus (2010), *Ţiganii*, Bucureşti: Editura Humanitas.

Apple, Rene / Pieter Muysken *(2005), Language Contact and Bilingualism*, Amsterdam: Springer.

Ashmore, Richard / Del Bocca, Frances (1979), Sex Stereotypes and Implicit Personality Theory. Toward a Cognitive-Social psychological conceptualization, in *Sex roles*, 5, pp. 219-248.

Auger, Julie (1997), Stéréotype, in Moreau (1997) (ed.), p. 271.

Avodo, Joseph (2012), *La politesse linguistique dans la relation interlocutive en classe: des enjeux de faces aux enjeux opératoires*, Thèse du 3eme cycle, University of Bergen.

Avram, Mioara (1990), *Ortografie pentru toţi*. 30 de dificultăţi, ediţia I, *Bucureşti*: Editura Academiei.

Avram, Mioara (2001), Dialecte, in Sala, Marius (ed.), *Enciclopedia limbii române*, Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic, pp. 175-176.

Scanned with OKEN Scanner

Brown, Penelope / Levinson, Stephen (1987), *Politeness. Some Universals in Language Usage*, Cambridge: Cambridge University Press.

Brown, Roger / Ford, Marguerite (1961), Address in American English, in *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62(2), 375-385.

Brown, Roger / Gilman, A. (1960), The pronouns of power and solidarity, in *Style in language* Thomas Sebeok (ed.), Cambridge: MIT Press pp. 253-276.

Bruneau, Thomas (1973), Le silence dans la communication, in *Communication et langages*, 20, pp. 5-14.

Bulot, *Thierry* / Veschambre, *Vincent* (2006), Sociolinguistique urbaine et géographie sociale: articuler l'hétérogénéité des langues et la hiérarchisation des espaces, in *Penser et faire la géographie sociale*, dir. Raymonde Séchet / Vincent Veschambre, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, pp. 305-324.

Bulot, Thierry (1996), Stigmatisation et vêture urbaine à Rouen: mise en mots d'une urbanisation, *Se vêtir pour dire*, Rouen: Mont Saint Aignan, pp. 223-234.

Bulot, Thierry (2001), L'essence sociolinguistique des territoires urbains: un aménagement linguistique de la ville, in Blanchet, Philippe / Bauvois, Cécile / Bulot, Thierry (ed.), *Sociolinguistique urbaine. Variations linguistiques: images urbaines et sociales*, Cahiers de Sociolinguistique, 6, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, pp. 5-11.

Bulot, Thierry (2011), Objet, terrains et méthodes de la sociolinguistique, in Bulot, Thierry / Blanchet, Philippe (ed.), *Dynamiques de la langue française au 21ième siècle: une introduction à la sociolinguistique*, http://www.sociolinguistique.fr, ultima consultare la 9.06.2019.

Bulot, Thierry / Bauvois, Cécile (1998), Sociolinguistique urbaine: contributions choisies, in *Parole*, 5/6, Mons: Université de Mons Hainaut.

Bulot, Thierry / Tsekos, Nicolas (1999), L'urbanisation linguistique et la mise enmots des identités urbaines, in T. Bulot / N. Tsekos (ed), *Langue urbaine et identité* (Langue et urbanisation à Rouen, Venise, Berlin, Athènes et Mons), Paris: l'Harmattan, pp. 19-34.

Bulot, Thierry / Veschambre, Vincent (2006), Sociolinguistique urbaine et géographie sociale: articuler l'hétérogénéité des langues et la hiérarchisation des espaces, in Séchet, Raymonde / Veschambre, Vincent (ed.), *Penser et faire la géographie sociale*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, pp. 305-324.

Caba-Maria, Flavius / Lazăr, Marius / Munteanu, Răzvan (2017), *Multiculturalism in the context of the modern globalizing world. The Romanian narrative on pluralism and diversity*, București: Editura Tracus Arte.

Calvet, Louis-Jean (1993), *La sociolinguistique*, Paris: PUF.

Calvet, Louis-Jean (1994), *Les voix de la ville - Introduction à la sociolinguistique urbaine*, Paris: Payot.

Calvet, Louis-Jean (1999), *Pour une ecologie des langues du monde*, Paris: Plon.

Calvet, Louis-Jean (2005), *La Sociolinguistique*, 2e édition, Paris: Presses Universitaires de France.

Calvet, Louis-Jean (2005), Les voix de la ville revisitées. Sociolinguistique urbaine ou linguistique de la ville?, in *Revue de l'université de Moncton*, Signalétique et signalisation des espaces de villes (configurations et enjeux sociolinguistique), vol. 36, 1, pp. 9-30.

Scanned with OKEN Scanner

Gumperz, John (1982), *Discourse Strategies*, Cambridge: Cambridge University Press.
Gumperz, John (1989), *Engager la conversation. Introduction à la sociolinguistique interactionnelle*, Paris: Minuit.
Gumperz, John, (1968), *The Speech Community, International Encyclopedia of the Social Sciences,* London: Macmillan, pp. 381-86.
Hall, Judith, Roter, Debra / Katz, Nancy (1988), Meta-analysis of correlates of provider behavior in medical encounters, in *Medical Care,* 26, pp. 657-675.
Halwachs, Dietere / Zătreanu, Mihaela (2004), *Romani in Europe.* [http://www.coe.int/T/F/Coop%E9ration_culturelle/education/Enfants_ Roms-Tsiganes/report.pdf?L=F]
Han Z. Li /☐Corinne Koehn / Naghmeh G. Desroches / Young-Ok Yum / George Deagle (2007), Asymmetrical Talk between Physicians and Patients: A Quantitative Discourse Analysis, in *Canadian Journal of Communication*, Vol 32, pp. 417-433.
Heller, Monica (2002), *Eléments d'une sociolinguistique critique*, Paris: Didier.
Holmes, Janet (1992), *An introduction to sociolinguistics*, London: Longman.
Holmes, Janet (2001) *An Introduction to sociolinguistics*, 2nd edition, London: Longman.
Hudson, Richard (1996), *Sociolinguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.
Huguet, Ángel / Canalís y Xosé / González Riaño (2004), *Actitudes lingüísticas, lengua familiar y enseñanza de lalengua minoritaria*, Barcelona: Horsori Editorial.
Hummert, M.L. et al. (1994), Stereotypes of the elderly held by yound middle-aged, and elderly adults, *Journal of gerontology*, 49(5), pp. 240-244.
Ilincan, Vasile (2013), *Limba română contemporană.* Fonetică. Fonologie. Ortografie. Suceava (Universitatea Ştefan cel Mare), http://www.litere.usv.ro/cursuri/Cursuri%20ID%20pdf/Limba%20romana%20contemporana%20-%20Fonetica.%20Fonologie.%20Ortografie%20.pdf,téléchargé le 21.5.2015.
Ionescu, Ana-Maria (2016), *Mentalităţi dominante în literatura română şi engleză din secolele XIX şi XX : o abordare lingvistică*, Piteşti: Paralela 45.
Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana / Chiţoran, Dumitru (1975), *Sociolingvistică*, Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.
Irish, Julie T. / Hall, Judith A. (1995), Interruptive patterns in medical visits: The effects of role, status, and gender, in *Social Science & Medicine, 41,* pp. 873-881.
Jensen, Vernon (1973), Communicative functions of silence, in *ETCA Review of General Semantics*, 30, pp. 249-257.
Jodelet, Denise (1984), *Représentations sociales : phénomènes, concepts et théorie*, Paris: PUF.
Jodelet, Denise (1989), *Les représentations sociales*, Paris: Presses Universitaires de France.
Joubert, Aurélie (2009), Pour une sociologie du langage multidisciplinaire et de contraste: les exemples catalan et occitan, in Aquino-Weber, Dorothée / Cotelli, Sara / Kristol, Andres (ed.), *Sociolinguistique historique du domaine gallo-roman: enjeux et méthodologies*, Berne: Peter Lang, pp. 83-107.
Kasbarian, Jean-Michel (1997), Langue minorée et langue minoritaire, in Moreau (1997) (ed.), pp. 185-189.
Kazdin Alan E. (2000), *Encyclopedia of Psychology: 8 Volume Set*, Oxford University Press.
Kenrick, Donald (1998), *Historical Dictionary of the Gypsies*, London: Scarecrow Press Ltd.
Kerbrat-Orecchioni, Catherine (1990, 1992, 1994), *Les interactions verbales*, t.1, 2, 3, Paris: Armand Colin.

Scanned with OKEN Scanner

Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft, Berlin Walter de Gruyter, pp. 76-88.

Tannen, Deborah / Saville-Troike, Muriel (1985), *Perspectives on Silence*, Norwood: Ablex.

Thoits, Peggy A / Virshup, Lauren V (1997), *Me's and We's: Forms and Functions of Social Identities.* in R. Ashmore and L. Jussim (Eds) *Self and Identity: Fundamental Issues,* Oxford: Oxford University Press, pp. 106-133.

Thomas, William Isaac / Znaniecki, Florian (1918), *The Polish Peasant in Europe and America*, Vol. 1. Boston: Badger.

Toader, Nicoară (2005), *Istoria și tradițiile minorităților din România*, Ministerul Educației și Cercetării, http://hiphi.ubbcluj.ro/Public/File/sup_curs/istorie16.pdf, ultima consultare la 20 septembrie 2019.

Trask, Larry (1997), *A student's dictionary of language and linguistics*, London: Edward Arnold.

Traugott, Elizabeth / Romaine, Suzanne (1985), Some questions for the definition of ‚style' in socio-historical linguistics, in *Folia Linguistica Historica*, 6, pp. 7-39.

Trudgill, Peter (1983), *On Dialect: Social and Geographical Perspectives*, New York: New York University Press.

Trudgill, Peter (2003), *A Glossary of Sociolinguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Tsofack, Jean-Benoît (2010), (Re) Produire, marquer et s'approprier des lieux publics par es mots ou comment les murs (dé) font les langues, in *Afrique et Développement*, Vol. XXXV, No. 3, pp .93-117.

Turell, Teresa (2001), *Multilingualism in Spain*, Clevedon: Multilingual Matters.

Ungureanu, Cristina (2010), Romanian, a vehicular language, for foreigners living, working or studying in Romania. Representations and Stereotypes in *Lingua Francas, La vehicularite linguistique pour vivre, travailler et étudier* sous la direction de Fred Dervin, Paris: L' Harmattan, pp. 173-191.

Ungureanu, Cristina (2013), *Élaborer la terminologie de la sociolinguistique en roumain. Études de cas, in Vox Romanica,* Tübingen: Éditions Francke Verlag, p. 56-74.

Ungureanu, Cristina (2016), Minoritate și minorizare lingvistică. Elemente sociolingvistice ale comunității rome din România, în *Minorități și identități naționale în spațiul central și est-european,* Iași;Timpul, pp. 145-157.

Ungureanu, Cristina (2017), *Dicționar de Terminologie Sociolingvistică*, Iași: Institutul European.

Ungureanu, Cristina / Georgescu, Corina (2016), *Enseignement et apprentissage du français en Roumanie. Quelle direction? Représentations du français chez les lycéens, Philologica Jassyensia,* an XII, nr. 1 (23), pp. 309-321.

Vertotec, Steven (2007), Super-Diversity and its Implications, in *Ethnic and Racial Studies*, 29(6), pp. 1024-54.

Veschambre, Vincent (2005), Affichage publicitaire et électoral: enjeux sociaux d'appropriation de l'espace public: réflexions à partir des exemples d'Angers (France) et de Timisoara (Roumanie), *Revue de l'Université de Moncton*, vol. 36, nr. 1, pp. 289-32.

Villard, Laurence (2008), *Langues dominantes, Langues dominées*, Rouen: Publications des Universités de Rouen et du Havre.

Vion, Robert (2000), *La communication verbale: Analyse des interactions*, Paris: Hachette.

Scanned with OKEN Scanner

În seria *ŞTIINŢELE LIMBAJULUI* au apărut:
(selectiv)

- *Analiza textelor de comunicare*, Dominique Maingueneau
- *Argumentarea publicitară*, Jean-Michel Adam, Marc Bonhomme
- *Bucate din bătrâni. Frazeologie şi cultură românească*, ediţia a II-a revăzută, Petronela Savin
- *Condensarea lexico-semantică*, Emil Suciu
- *Discursul literar*, Dominique Maingueneau
- *Discursul repetat*, Cristinel Munteanu
- *Elemente de filosofia limbii*, Ioan Oprea
- *Frazeologie românească. Formare şi funcţionare*, Cristinel Munteanu
- *Iniţiere în semiotica generală*, Jean-Marie Klinkenberg
- *Iniţiere în lingvistica textuală*, Doina-Paula Spiţă
- *Introduction to Linguistics*, Călina Gogălniceanu
- *Limbaje şi comunicare* (vol. 1, 2), autor colectiv
- *Limbajul politic eminescian. Perspective semiotice,* Mihaela Mocanu
- *Lingvistica limbilor lumii*, Dorel Fînaru
- *Lingvistică generală, semiotică, mentalităţi*, Mariana Neţ
- *Lingvistică şi filosofie*, Ioan Oprea
- *Lingvistica pentru textul literar*, Dominique Maingueneau
- *Lingvistica limbilor lumii*, Dorel Fînaru
- *Lingvistica textuală*, Jean-Michel Adam
- *Lingvistică şi terminologie. Hermeneutica metaforei în limbajele specializate,* Doina Butiurca
- *Manipularea cuvântului*, Philippe Breton
- *Mitologii nominale în proza lui Mircea Eliade,* Monica Borş
- *Periferia textului*, Philippe Lane
- *Pragmatica lingvistică. Teorii, dezbateri, exemple*, Adriana Costăchescu
- *Pragmatica pentru discursul literar*, Dominique Maingueneau
- *Sintaxa limbii române actuale*, Rodica Nagy
- *Teoria şi practica semnului*, Ioan S. Cârâc
- *Timp şi limbaj. Introducere în lingvistica lui Gustave Guillaume*, Iulian Popescu
- *Textul descriptiv*, Jean-Michel Adam, André Petitjean, în colaborare cu F. Revaz
- *Textele. Tipuri şi prototipuri*, Jean-Michel Adam
- *Un univers dans une cuillère. Sur la terminologie alimentaire du roumain*, Petronela Savin
- *Universul din lingură. Despre terminologia alimentară românească*, Petronela Savin

Scanned with OKEN Scanner

LIBRĂRII în care puteţi comanda cărţile editurii *Institutul European*
(selectiv)

ALBA-IULIA

Librăria *Humanitas*, str.1 Decembrie 1918, bloc M10, tel. 0258826007

ARAD

Librăria *Corina*, str. Mihai Eminescu nr. 2, tel. 0257284749
Libraria *Artium*, str.Aurel Vlaicu nr.10-12, Artium Center Arad, tel. 0732003066

BRAŞOV

Librăria *ST O Iosif*, str. Mureşenilor nr.14, tel. 0268477799
Librăria *Ralu*, str. Republicii nr. 54, tel. 0268411508
Librăria *Cărtureşti*, Piaţa Sfatului nr. 20 (Mureşenilor spre Schei), tel. 0368409015

BUCUREŞTI

Librăria *Mihai Eminescu*, Bd. Regina Elisabeta nr. 5, tel. 0213158761
Librăria *Verona*, str. Pictor Artur Verona nr. 13 -15, tel. 0732003002
Librăria *Kretzulescu*, Calea Victoriei, nr. 45, tel. 0213135035
Librăria *Qunet*, str. Edgar Qunet, nr 9, tel. 0213110646
Librăria *MTR* (Muzeul Ţăranului Român), Şoseaua Kiseleff nr. 3, sector 1, tel. 0314251480 0732 003 015
Libraria *Afi Palace* (Cotroceni Mall), Bd.Vasile Milea nr. 4, sector 6, tel. 0734554426
Librăria *Băneasa* (Shopping Mall), Băneasa Shopping City etaj 1, Şoseaua Bucureşti-Ploieşti, 42D, tel. 0734554 445
Librăria *Cărtureşti* (Promenada Floreasca), Calea Floreasca nr. 246 B, sector 1, tel. 0734 554 444
Librăria *Humanitas* (Auchan) ,str. 1 Decembrie 1918 nr. 33 A, tel. 0213452202
Librăria *Humanitas Cişmigiu*, Bd. Regina Elisabeta nr. 38 , tel. 0213114001
Librăria *Humanitas GDS*, Str. Calea Victoriei 120, vizavi de Magazinul L'Oreal, tel. 0212128821
Librăria *Bastilia*, str. Independenţei nr. 315-317-319,OB LD, nr. 18, sector 6, tel. 0213154314

CLUJ

Librăria *Logos*, Republicii nr. 11A, tel. 0264590297
Librăria *Cărtureşti* (Iulius Mall), str. Al.Vaida Voievod nr. 53 -55, Iulius Mall, Parter, tel. 0732 003 008
Librăria *Book Corner*, str. Eroilor, nr. 15, tel. 0264 450130
Librăria *Humanitas „Nicolae Steinhardt"*, Str. Universităţii nr. 4, tel. 0264439475

CONSTANŢA

Librăria *Cărtureşti* (City Park Mall), B-dul Al. Lăpuşneanu nr. 116C, City Park Mall, Parter, tel. 0341462879

GALAŢI

Librăria *Humanitas*, Str. Domnească nr. 45, tel. 0236468822

IAŞI

Librăria *Casa Cărţii*, Bd. Ştefan cel Mare nr. 56, tel. 0232270610

Scanned with OKEN Scanner

Librăria *Junimea*, Piața Unirii nr. 4, tel. 0232412712
Librăria *Esculap*, B-dul. Independenței nr. 22, tel. 0232270479
Librăria *Avant Garde*, str. Lăpușneanu nr. 16, tel. 0332408447
Librăria *Cărtureşti* (Palas Mall), str. Ştefan cel Mare şi Sfânt nr.1 A, tel. 0734554439
Librăria *Cărtureşti* (Iulius Mall), str. Tudor Vladimirescu nr. 2, Iulius Mall, etaj 2, tel. 0732 003 005
Librăria *Humanitas Piața Unirii*, Piața Unirii nr. 6, tel. 0232 215 568
Librăria *Humanitas* (Centrul Comercial Felicia), Str. Bucium nr. 36, tel. 0232 239698

ORADEA

Librăria *Humanitas „Mircea Eliade"*, Bd. Republicii, nr. 5, tel. 0259472955

PIATRA NEAMȚ

Librăria *Humanitas*, Piața Ştefan cel Mare nr. 15, tel. 0233 212 015

PLOIEȘTI

Librăria *Humanitas*, Piața Victoriei nr. 3, tel. 0244 519 475
Librăria *Cărtureşti*, Afi Palace Ploieşti, Parter, str. Calomfirescu nr. 2, tel. 0734554 446

SIBIU

Librăria *Humanitas „Constantin Noica"*, str. Nicolae Bălcescu, nr. 16, tel. 0269211434
Librăria *Habitus*, Piața Mică nr. 4, tel. 0269 250 383

SUCEAVA

Librăria *Cărtureşti*, Calea Unirii, nr. 22, Iulius Mall, tel. 0330803086

TIMIŞOARA

Librăria *Humanitas „Emil Cioran"*, str. Mercy nr. 1, tel/fax. 0256433180
Librăria *Cărtureşti Mercy*, str. Mercy nr. 7, tel. 0356 458210
Librăria *Esotera*, str. Lucian Blaga nr. 10, tel. 02564311340
Librăria *Cărtureşti*, str. Demetriade nr.1, extindere Iulius Mall, et. 1, tel. 0356459855: 0732003007

Librării ON-LINE

www.euroinst.ro
www.librarie.net
www.librariaeminescu.ro
www.libris.ro
www.emag.ro
www.cartedesucces.ro
www.edicart.ro
www.elefant.ro
www.carturesti.ro
www.extracarti.ro
wwww.humanitas.ro

Scanned with OKEN Scanner

ACADEMICA

În directă legătură cu interesul major al sociolingvisticii, acela de a studia covariaţia sistematică a sistemelor lingvistice, culturale şi sociale, obiectivul general al cărţii de faţă, constă în evidenţierea unor tendinţe contemporane şi a unor elemente esenţiale din domeniul sociolingvisticii, dar şi a unor cercetări de teren în spaţiul românesc.

Volumul începe cu geneza sociolingvisticii şi construcţia obiectului său fundamental: viaţa limbajului şi a limbilor în cadrul societăţilor umane şi a unui set de direcţii în tratarea acestui obiect. Perspectiva istorică, teoretică şi metodologică, care constituie subiectul esenţial al primului capitol, se regăseşte şi în celelalte capitole, fiecare dintre ele prezentând analize concrete. O altă parte interesantă a cărţii suprinde fenomenele lingvistice observate în zonele urbane, interes justificat prin motivaţiile teoretice, dar şi sociale precum şi tăcerea, un element rar abordat în comunicarea socială. Omniprezentă şi universală, tăcerea înglobează o mulţime de faţete, care o disting, în forţă, de vorbire, de limbaj. Polimorfă şi variată, tăcerea se ridică deasupra cuvintelor şi, deşi semnalizează o absenţă, o privare importantă, nu este nicidecum un vid, ci dimpotrivă un buchet de semnificaţii pe care le atinge prin locutori, discursuri şi circumstanţe.

• Elemente de sociolingvistică • Sociolingvistica urbană • Limbajul în interacţiune • Politici lingvistice şi minorităţi. Cazul românesc • Reprezentări şi stereotipuri • Solidaritate şi politeţe.

ISBN 978-606-24-0279-2
9 786062 402792
www.euroinst.ro

INSTITUTUL EUROPEAN

Scanned with OKEN Scanner